

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Katja Kumar

Mentor: docent dr. Iztok Prezelj

ANALIZA REŠEVANJA KONFLIKTA V GORSKEM KARABAHU

Diplomsko delo

Ljubljana 2007

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Katja Kumar

Mentor: docent dr. Iztok Prezelj

ANALIZA REŠEVANJA KONFLIKTA V GORSKEM KARABAHU

Diplomsko delo

Ljubljana 2007

ANALIZA REŠEVANJA KONFLIKTA V GORSKEM KARABAHU

Pričujoče delo analizira konflikt v Gorskem Karabahu od izbruha spopadov do premirja leta 1994 in proces iskanja končne rešitve političnega statusa omenjenega ozemlja po prekinitvi ognja do danes. Na začetku definira temeljne pojme, potem pa temeljito predstavi akterje, neposredno vpletene v konflikt, in sicer Armenijo, Azerbajdžan in Gorski Karabah. Delo v nadaljevanju predstavi zgodovino Gorskega Karabaha, potek spopadov v Gorskem Karabahu do leta 1994 in vzroke konflikta. Kasneje obravnava proces iskanja končnega političnega statusa Gorskega Karabaha od premirja do danes s poudarkom na reševanju omenjenega vprašanja v okviru Organizacije za varnost in sodelovanje v Evropi. Delo predstavi tudi dosedanje predloge in poskuša ugotoviti, zakaj so bili le-ti doslej neuspešni. V nadaljevanju razišče stališča ter gospodarske, geostrateške in politične interese velikih sil v Gorskem Karabahu, pri čemer se osredotoči na Rusijo, Turčijo, Iran in Združene države Amerike. V zadnjem poglavju poskuša delo ugotoviti, kakšna je trenutna situacija v Gorskem Karabahu, in kakšni so trenutni odnosi med stranmi v sporu.

Ključne besede: Gorski Karabah, etnična skupina, etnični konflikt, reševanje konflikta.

AN ANALYSIS OF THE NEGOTIATIONS TO RESOLVE THE CONFLICT IN NAGORNO KARABAKH

The present work deals with the conflict in Nagorno Karabakh from the outbreak of clashes until truce in 1994 and with the process of negotiations about the final political status of the region from the truce until the present day. The work starts with definitions of basic terms and with a detailed presentation of main actors in the conflict, namely Armenia, Azerbaijan and Nagorno Karabakh. It continues with the analyzis of Nagorno Karabakh's history, developement of the conflict until the peace agreement in 1994 and causes of the conflict. Furthermore, the work deals with the process of negotiations about the final political status of the region from the peace agreement until the present day. It focuses on searching for resolution in the framework of the Organization for the security and cooperation in Europe. Moreover, it presents already proposed plans and tries to find out, why they were unsuccessful. The work also describes stances and economic, strategic and political interests of big powers, namely Russia, Turkey, Iran and the USA in Nagorno Karabakh. The work concludes with the description of present situation in Nagorno Karabakh and of current relations between the parties in the conflict.

Key words: Nagorno Karabakh, ethnic group, ethnic conflict, resolution of the conflict.

KAZALO

KAZALO	4
SEZNAM KRATIC	5
1. UVOD	6
2. METODOLOŠKO-HIPOTETIČNI OKVIR	8
2. 1 Opredelitev problema in ciljev preučevanja	8
2. 2 Hipoteze	10
2. 3 Metodologija	10
2. 4 Opredelitev temeljnih pojmov	11
2. 4. 1 Etnične skupine, etnije	11
2. 4. 2 Etnični konflikti	14
2. 4. 3 Reševanje etničnih konfliktov	18
3. AKTERJI IN NJIHOVI INTERESI V KONFLIKTU	23
3. 1 Armenija	23
3. 2 Azerbajdžan	26
3. 3 Gorski Karabah	29
4. ANALIZA KONFLIKTA V GORSKEM KARABAHU	34
4. 1 Potek konflikta v GK od leta 1988 do prekinitve ognja 1994	34
4. 2 Analiza vzrokov konflikta	40
5. ZUNANJI AKTERJI IN NJIHOVI INTERESI V KONFLIKTU	43
5. 1 Rusija	43
5. 2 Turčija	49
5. 3 ZDA	53
5. 4 Iran	56
6. REŠEVANJE KONFLIKTA	60
6. 1 Armensko stališče	60
6. 2 Azerbajdžansko stališče	61
6. 3 Stališče GK	63
6. 4 Poskusi reševanja	64
6. 5 Reševanje v okviru OVSE	70
6. 6 OZN	74
6. 7 Razlogi za neuspešno reševanje vprašanja statusa GK	76
6. 8 Trenutne razmere	79
7. ZAKLJUČNE UGOTOVITVE IN VERIFIKACIJA HIPOTEZ	82
8. VIRI IN LITERATURA	86
8. 1 Knjige, zborniki in članki	86
8. 2 Internetni viri	93
8. 3 Intervjuji	96

SEZNAM KRATIC

APF - Azerbajdžanska ljudska fronta (*Azerbaijani Popular Front*)

BTC - Naftovod Baku - Tibilisi - Ceyhan

EU - Evropska Unija

GK - Gorski Karabah

HRW - Human Rights Watch

NATO - *North Atlantic Treaty Organization*

OZN - Organizacija združenih narodov

OVSE - Organizacija za varnost in sodelovanje v Evropi

SFSR - Sovjetska federativna socialistična republika

SND - Skupnost neodvisnih držav

TRACECA - *Transportation corridor connecting Europe and Asia*

UNDP - Program OZN za razvoj (*United Nations development Programme*)

VS - Varnostni svet

ZDA – Združene države Amerike

ZSSR - Zveza sovjetskih socialističnih republik

1. UVOD

Po razpadu Sovjetske zveze je na ozemlju nekdanje skupne države nastalo več samostojnih republik, med njimi tudi Azerbajdžan in Armenija. Etnične meje med armenskim in azerbajdžanskim prebivalstvom na Južnem Kavkazu so se v zgodovini spreminjale zaradi selitev ljudstev, predvsem turških, ter neprestanih spopadov in prevzemov oblasti med imperiji, kot sta bili Rusija in Perzija v 19. stoletju. Današnje meje med nekdanjima sovjetskima republikama so potegnile sovjetske oblasti po prvi svetovni vojni, ki pa se ob tem zaradi svojih lastnih političnih interesov niso ozirale na etnične meje. Meje med republikama v obdobju ruske nadoblasti niso igrale pomembnejše vloge, po razpadu Sovjetske zveze pa so prikrita nasprotovanja med Azerbajdžanci in Armenci glede azerbajdžanskega Gorskega Karabaha (GK), kjer so živeli pretežno Armenci, prerasla v odkrit konflikt.

Konflikt v GK je eden od številnih etničnih konfliktov na Kavkazu, vendar edini, v katerega sta neposredno vpleteni dve samostojni državi, Armenija in Azerbajdžan. Ker pa je ozemlje GK izjemnega geopolitičnega in gospodarskega pomena, poskušajo tu svoje strateške, gospodarske in politične interese uveljaviti tudi sosednje države (Rusija, Iran in Turčija) in zunanji akterji, na primer Združene države Amerike (ZDA). Kljub temu mediji in akademiki konfliktu doslej niso posvečali veliko pozornosti. Medtem ko so nekaterim konfliktom, kot je na primer izraelsko-palestinski, dnevno posvečene številne novice in razprave, se s konfliktom v GK namreč ukvarja le peščica ljudi.

Sama sem se za preučevanje konflikta v GK odločila med obiskom Armenije in Azerbajdžana, kjer sem na žalost ugotovila, da sta medsebojna sovražna nastrojenost Azerbajdžancev in Armencev ter pripravljenost na nove spopade še vedno vsepovsod prisotni. Obe strani menita, da sta žrtvi v konfliktu v GK, ki ga tako Azerbajdžanci kot Armenci smatrajo za zibelko svoje kulture. Eni druge obtožujejo nasilja, hkrati pa zavračajo odgovornost za grozote, ki so jih zagrešili sami, in od teh stališč ne odstopajo. Poleg tega leto in pol po mojem obisku ugotavljam, da je končna rešitev političnega statusa GK še vedno oddaljena tudi zaradi nepopuščanja tako azerbajdžanskih kot armenskih oblasti, ki si

tako zagotavljajo podporo sodržavljanov, hkrati pa zapravljajo gospodarske priložnosti, zavlačujejo z družbenimi in političnimi reformami ter podaljšujejo agonijo tako med prebivalstvom kot med številnimi begunci, ki so med spopadi izgubili strehe nad glavo.

Med obiskom Azerbajdžana in Armenije sem si ustvarila številna prijateljstva in spoznala izredne ljudi na obeh straneh, zato so me kot objektivnega opazovalca številne izgubljene razvojne priložnosti obeh strani, očitna oddaljenost končne rešitve političnega statusa GK, pa tudi nepoznavanja razmer v GK v javnosti toliko bolj prizadele. Zato sem se odločila, da bo konflikt v GK tema moje diplomske naloge. V tej bom predstavila samo zgodovino območja GK, potek in vzroke konflikta, predstavila bom vpletene akterje (Azerbajdžan, Armenija in GK), njihova stališča in interese med konfliktom ter pri reševanju konflikta, stališča in poglede zunanjih akterjev, kot so Rusija, Turčija, Iran in ZDA, pisala pa bom tudi o procesu iskanja rešitve končnega političnega statusa GK in o predlogih posameznih akademikov in mednarodnih organizacij (Organizacija združenih narodov - OZN, Organizacija za varnost in sodelovanje v Evropi - OVSE). Poleg tega bom poskušala pojasniti, zakaj so bili vsi dosedanji predlogi neuspešni, saj so jim nasprotovali bodisi Azerbajdžanci, bodisi Armenci.

Pri pisanju diplomskega dela sem se soočala z nekaterimi problemi, ki jim je botrovalo predvsem pomanjkanje literature zaradi nezanimanja mednarodne skupnosti in javnosti za dogajanje na območju GK. Tako sem si pomagala predvsem z literaturo, ki zajema snov dogajanja na celotnem ozemlju nekdanje Sovjetske zveze v preteklosti in danes, ali pa piše o dejavnikih, ki so pritegnili pozornost tretjih akterjev, kot so na primer zaloge nafte ali strateški položaj Armenije in Azerbajdžana ter s tem GK. Podatke o procesu iskanja rešitve končnega statusa GK sem iskala predvsem na spletu, vendar sem ugotovila, da je na spletnih straneh OVSE objavljeno le malo gradiva.

V Armeniji in Azerbajdžanu sem izvedla nekaj intervjujev, ki so mi pomagali pri osnovnem razumevanju problema v GK in stališč obeh strani, moram pa poudariti, da sta bili obe strani pristranski in neobjektivni. Sama sem ugotovila, da sem bila po intervjujih v Bakuju popolnoma pod vtisom azerbajdžanske pripovedi, ko pa so v Armeniji predstavili svojo plat zgodbe, sem ugotovila, da so njihove trditve v popolnem nasprotju in da ni

nobena stran pripravljena odstopiti od svojih stališč. Tako sem morala v neprestanem stiku s tamkajšnjim prebivalstvom sama priti do objektivne ocene razmer, v kateri niso eni dobri in drugi slabi, saj sta obe strani izvajali nasilje nad prebivalstvom in kršili številna načela mednarodnega prava, ter objektivno predstaviti stališča tako ene kot druge strani.

Danes je potrebno vedeti, da kljub trenutnemu mirovanju konflikta zamrznjeno stanje ne bo vodilo v dolgoročno rešitev političnega statusa GK, ki bi omogočila gospodarski in družbenopolitični razvoj regije ter uveljavljanje interesov zunanjih akterjev, ampak bi lahko celo pripomoglo k ponovnemu izbruhu še hujšega nasilja. Azerbajdžanci in Armenci morajo sami ugotoviti, da zamrznjeno stanje zavira njihov napredek na vseh področjih ter da bodo potrebna odstopanja in koncesije. Čeprav se predstavniki armenske in azerbajdžanske strani pogosto srečujejo in so v zadnjem času že večkrat namignili, da se rešitvi približujejo, pa je to najverjetneje le zavajanje javnosti, saj kasneje še vedno tako eni kot drugi poudarjajo, da od svojih stališč ne odstopajo

2. METODOLOŠKO-HIPOTETIČNI OKVIR

2.1 Opredelitev problema in ciljev preučevanja

Predmet preučevanja diplomskega dela je konflikt v Gorskem Karabahu in reševanje tega. Rešitev spora in določitev političnega statusa območja sta namreč izredno pomembni in bosta še pridobili na pomenu zaradi ugodne strateške lege ozemlja med Azijo in Evropo ter Rusijo in Bližnjim vzhodom, in zaradi zalog nafte ob Kaspijskem morju. Najprej bo posebna pozornost namenjena poteku konflikta od leta 1988 do 1994 in analizi vzrokov konflikta ter predstavitvi dveh vpletnih držav, Armenije in Azerbajdžana, ter samooklicane republike GK, saj so vse sodelovale v spopadih, na vse strani pa ima omenjeni konflikt tudi negativne gospodarske, politične in družbene posledice. V nadaljevanju bodo predstavljena njihova stališča in interesi pri iskanju rešitve končnega političnega statusa GK. Dodatna pozornost bo posvečena konfliktnim gospodarskim in političnim interesom regionalnih sil, kot so Rusija, ki poskuša obdržati nadzor nad nekdanjimi sovjetskimi republikami, ter Turčija in Iran, ki poskušata na območju Južnega Kavkaza povečati svoj vpliv. Diplomaska naloga bo namenjena tudi analizi interesov ZDA in zahodnih držav, katerih cilj je

liberalizacija južnokavkaških gospodarstev, vzpostavitev ugodnega okolja za investicije in uveljavljanje gospodarskih interesov zahodnih družb, vzpostavitev ugodnih transportnih povezav in obvladovanje sosednjih regij, kot so npr. Iran, Bližnji vzhod ali države Srednje Azije, pri čemer nerešeno vprašanje GK uveljavljanje teh interesov omejuje.

V nadaljevanju bo v nalogi predstavljen proces reševanja konflikta do premirja leta 1994 in proces iskanja rešitve končnega političnega statusa ozemlja od prekinitve ognja do danes. Opisani bodo dosednji predlogi končnega političnega statusa GK, s posebnim poudarkom na aktivnosti OVSE. Ob tem bom predstavila armensko, azerbajdžansko in karabaško stališče v pogajanjih glede končnega političnega statusa GK ter poskušala pojasniti, zakaj vprašanje končnega političnega statusa GK še ni rešeno.

Cilji preučevanja so predvsem:

1. Predstaviti neposredne akterje v konfliktu (Armenija, Azerbajdžan in GK) ter njihove interese v konfliktu.
2. Analizirati potek konflikta v GK od leta 1988 do premirja leta 1994 in predstaviti vzroke konflikta.
3. Predstaviti potek reševanja konflikta do leta 1994 in iskanja končnega političnega statusa GK od sklenitve premirja do danes, obenem pa predstaviti armensko, azerbajdžansko in karabaško stališče pri reševanju konflikta in iskanju končnega političnega statusa omenjenega območja.
4. Prikazati, kakšni so vloga in interesi zunanjih akterjev v konfliktu in pri iskanju končnega političnega statusa GK po prekinitvi ognja leta 1994 do danes, pri čemer se bom osredotočila predvsem na regionalne sile Rusijo, Turčijo in Iran, ter globalno silo ZDA.
5. Predstaviti predloge končnega političnega statusa GK s poudarkom na reševanju omenjenega vprašanja v okviru OVSE in razloge, zakaj doslej problem političnega statusa GK še ni rešen.
6. Prikazati trenutne razmere v GK.

2. 2 Hipoteze

Pri raziskovanju teme sem ugotovila, da je poleg interesov in stališč Azerbajdžancev in Armencev pri reševanju konflikta v GK potrebno preučiti tudi zgodovinske dejavnike, ki so vodili v izbruh spopadov in nasilja ter vpliv in gospodarske, politične in strateške interese sosednjih držav (Rusija, Turčija, Iran) in velikih sil, kot so ZDA. Tako sem si zastavila naslednje hipoteze:

H1: Vzroke konflikta moramo iskati v preteklosti zaradi prehodnega območja GK, kjer so potekala preseljevanja ljudstev in spopadi med velikimi salami, ter zaradi arbitrarnega začrtovanja meje med Azerbajdžanom in Armenijo s strani sovjetskih oblasti po prvi svetovni vojni, ko niso upoštevali etničnih meja.

H2: Končna rešitev konflikta v GK in določitev končnega političnega statusa ozemlja bosta odvisni tudi od gospodarskih, političnih in strateških interesov Rusije, Turčije, Irana in ZDA.

H3: Strani v konfliktu (Azerbajdžan, Armenija in GK), zunanji akterji (Rusija, Turčija, Iran in ZDA) in mednarodne organizacije (OVSE, ZN) pri iskanju končne rešitve političnega statusa GK doslej niso bili uspešni, saj še niso dosegli kompromisne rešitve, ki bi ustrezala vsem trem stranem v konfliktu.

2. 3 Metodologija

Med pisanjem diplomskega dela sem uporabljala nekatere primarne vire, kot so dokumenti OZN in OVSE, ustave držav, govori predsednikov Azerbajdžana in Armenije ter te analizirala in interpretirala. Večinoma sem uporabljala sekundarne vire, kot so knjige ter članki iz časopisov in revij, članke, ki jih revije objavljajo na spletu, študije in ostale vire s spleta. Pri pisanju diplomskega dela sem uporabila tudi usmerjene intervjuje z Eldarjem Gojayevom, svetovalcem na azerbajdžanskem ministrstvu za gospodarstvo, ki sem ga opravila v Bakuju, 16. 9. 2005, z Namikom Razimom, predstavnikom politične stranke *Yeni Azərbaycan Partiyasi* (YAP - Nova stranka Azerbajdžana), ki sem ga opravila v Bakuju 17. 9. 2005, z Amro Nuhbegovič, Direktorico centra OZN za begunce v

Azerbajdžanu, ki sem ga opravila v Bakuju 19. 9. 2005, in z Varusianom Nersessianom, direktorjem urada OVSE v Armeniji, ki sem ga opravila v Erevanu 28. 9. 2005. Ker sem bila med enomesečnim potovanjem po Armeniji in Azerbajdžanu neprestano v stiku s tamkajšnjim prebivalstvom, sem bila tudi neposredno udeležena v dogajanju, tako da sem lahko veliko podatkov pridobila tudi od tam živečih ljudi, predvsem pa sem lahko podrobneje spoznala njihova stališča glede dogajanja v GK.

Pri opredeljevanju in pojasnjevanju temeljnih pojmov sem uporabila opisno metodo, pri preučevanju zgodovinskega razvoja konflikta v GK pa zgodovinskorazvojno analizo.

2. 4 Opredelitev temeljnih pojmov

2. 4. 1 Etnične skupine, etnije

Fenomen etnične skupine se je kot predmet preučevanja pojavil nedavno, po tem, ko se pričakovanja liberalcev in socialistov o zatonu etničnih, rasnih in narodnih vezi ter o globljemu povezovanju sveta s pomočjo mednarodne trgovine in množičnih medijev niso uresničila. Namesto tega je prišlo po drugi svetovni vojni do obujanja etničnih vezi v Afriki in Aziji, po razpadu Sovjetske zveze začetek 90. let prejšnjega stoletja pa je etnična pripadnost postala tudi v novih neodvisnih republikah nekdanje skupne države ključno vprašanje družbenega in političnega življenja (Hutchinson in Smith 1996: 5).

Da je preučevanje etničnih skupin novejši pojav, meni tudi Kaufman (2001: 23), ki poudarja, da se je prebivalstvo do konca 19. stoletja večinoma identificiralo z lokalno in ne z etnično skupnostjo. Da je pojem etnične skupine novejši pojav potrjuje tudi dejstvo, da se je z njo začel ukvarjati šele Max Weber. Ta je v skladu s časom, v katerem je živel, etnično skupino definiriral kot skupino ljudi, ki verjamejo v skupni izvor zaradi enakih fizičnih lastnosti in navad, ali kot skupino ljudi, ki so skupaj emigrirali ali bili kolonizirani (Guibernau in Rex 1997: 2–3).

Čeprav je sam pojem etnične skupine novejšega izvora, pa je bil nekakšen občutek pripadnosti in solidarnosti skupini, katere člani so imeli skupno kulturo, vedno in povsod prisoten ter je predstavljal temelj povezovanja in skupnosti (Hutchinson in Smith 1996: 3).

To kaže tudi izvor besede etnija, ki izhaja iz grške besede *ethnos* in pomeni temeljno človeško skupino (Rizman 1991: 17).

Različni avtorji danes pojem etnične skupine definirajo na različne načine in jim pridajajo različne attribute. Hkrati priznavajo, da je vsaka definicija pomanjkljiva, saj splošne in vseobsegajoče teorije etnije ni, čeprav so jo poskušale opredeliti tako humanistične kot naravoslovne vede (Šterk 2002: 4).

Kot poudarja Južnič (1993: 268), je etnija fenomen, ki ga ni mogoče opredeliti le z eno lastnostjo, ampak se veže na štiri kontinuitete, in sicer bivalno-teritorialno, biološko-genetično, jezikovno in politično. Anthony Smith (1989: 22–28) je medtem poudaril, da etnično skupino določajo kulturni elementi (jezik in vera), zgodovinski spomin, ime, miti o prednikih, navezanost (zgodovinska ali čustvena) na določeno ozemlje in občutek solidarnost. Harold Isaacs (1989: 26) trdi, da posameznikova skupinska identiteta temelji na že oblikovanih normah, vrednotah in identiteti, ki jih oseba prevzame ob rojstvu v določeno skupnost.

Kot piše Flere (2000: 99), pripadnike etnične skupine povezujejo ozemlje in kulturne vezi, kot so etnični mit, jezik, religija in skupna zgodovina, ki pomagajo k nastanku močne etnične solidarnosti in kohezije. Etnični mit ni nujno točen, vendar ima pomemben povezovalni pomen. K integraciji pripomore tudi jezik, čeprav ta ni vedno kodificiran ali standardiziran, prav tako pa ni nujno, da se razlikuje od sosednjih jezikov. Pomembna je tudi religija, predvsem če se obrača na pripadnike neke etnične skupnosti kot na sveto ali izbrano ljudstvo.

Po mnenju Enloeve (1973: 15–18) je etnična skupina mreža neprekinjenih komunikacij in interakcij med njenimi člani. Etnične skupine so po njenem mnenju tiste, ki se najdlje ohranijo in zajemajo najširši krog ljudi. Ohranjajo se naravno, saj se člani skupine večinoma poročajo med sabo, določajo pa jih tudi skupna verovanja in vrednote, na podlagi katerih se povezujejo v politično skupnost. Hkrati pa Enloeva (1973: 18) piše, da prihaja

tudi med posamezniki in skupinami znotraj etnične skupine do razlikovanj, in poudarja, da bi bila vsaka definicija etnične skupine pomankljiva.

Don Handelman razlikuje med štirimi možnimi povezavami med pripadniki etnične skupine, in sicer etnično kategorijo, člani katere se zavedajo kulturnih razlik med člani skupine in ostalimi, vendar so med sabo le šibko povezani; etnično mrežo, kjer člani etnije skupaj izkoriščajo vire; etnično asociacijo, v kateri pripadniki skupine razvijejo politično organizacijo, s pomočjo katere izražajo in poskušajo doseči skupne interese; etnično skupnost, katere politična organizacija ima nadzor nad ozemljem v okviru določenih meja (Hutchinson in Smith 1996: 5–6).

Gagnon (1995: 87) poudarja, da ni nujno, da imajo pripadniki iste etnične skupine kljub enaki kulturi, pri čemer poudarja predvsem skupen jezik, tudi enake interese. Tako dodaja, da se člani določene etnične skupine povežejo le v primeru, ko je ogrožen obstoj njihove skupine ali njihov jezik, ki je sredstvo komunikacije. Tu pa imajo po mnenju Gagnona (1995: 87–88) pomembno vlogo elite, ki govorijo v imenu skupine, hkrati pa so vpete v specifičen politični kontekst znotraj etnične skupine, in sicer v konflikt in tekmovanje z opozicijo.

Več avtorjev meni, da je etnična skupina podvržena spremembam in dinamiki. Zaradi spremenjenega političnega položaja in spremenjenih meja lahko etničnost kot lastnost povsem izgine, se razdeli ali se asimilira (Šterk 2002: 5). Po mnenju Enloeve (1973: 5) so etnične skupine vedno podvržene združevanju ali ločevanju, vključevanju v druge skupine ali razpadanju na podskupine. Južnič (1993: 270) dodaja, da so značilnosti in obstoj etnične skupine odvisni od okolja in okoliščin, nemalokrat pa jih spremeni zgodovinsko naključje, predvsem vpliv zunanjih dejavnikov. Dodaja še, da so etnije tudi potencialni narodi (*ibid.* 278), ki so ozaveščena politična etnija ali etnija, ki si lasti pravico do državnosti (Rizman 1991: 17). Božidar Tadić namreč poudarja, da je pogoj za preobrazbo etnične skupine v narod predvsem uresničitev zahtev etnične skupine, ki se ponavadi navezujejo na priznanje posebnega položaja znotraj večetnične družbe ali na ustanovitev suverene države, saj želijo

etnične skupine samostojno nadzorovati spremembe znotraj družbe, usmerjati lasten razvoj ter same odločati o svoji prihodnosti (Šterk 2002: 5).

V tem sklopu definicij je pomemben tudi pojem manjšine, pri čemer pa vsaka država zase določi, kdo je upravičen do statusa manjšine in s tem do posebnih manjšinskih pravic. Kljub temu je Francesco Capotorti na pobudo Podkomisije za preprečevanje diskriminacije in varstvo manjšin, katere član je bil, izdelal predlog definicije, v skladu s katero je manjšina številčno manjša in nedominantna skupina v državi; člani manjšine imajo državljanstvo države, v kateri živijo; imajo svoje etnične ali jezikovne značilnosti, različne od večinskega prebivalstva; kažejo občutek solidarnosti, usmerjen k ohranjanju lastne kulture, običajev, vere ali jezika (Komac 2002: 97).

Komac (2002: 17) manjšine sicer deli na klasične narodne manjšine, pri čemer gre za ohranjanje narodnostne identitete narodnih, etničnih in jezikovnih ostankov za državno mejo v procesu izgrajevanja nacionalnih držav, do česar je prišlo tudi v primeru GK; manjše narode, ki živijo v okviru določene države (npr: Baski); razpršene narodne ali verske skupnosti (Romi, Židje); in domorodne populacije.

2. 4. 2 Etnični konflikti

Po koncu druge svetovne vojne, še posebej pa po padcu berlinskega zidu, je število konfliktov med etničnimi skupinami znotraj držav daleč preseglo število meddržavnih konfliktov. Država tako ni edini akter mednarodnih odnosov, saj znotraj nje živijo različne etnične skupine, ki se v primeru diskriminacije s strani vodilne skupine uprejo in poskušajo uveljaviti svoje interese. V konflikt pa se lahko zaradi lastnih interesov vključijo tudi sosednje in matične države ter vladne in nevladne organizacije, s čimer se etnični konflikt internacionalizira (Lobell in Mauceri 2004: 1–4).

Konflikt je v splošnem pomenu besede po mnenju Lewisa Coserja boj med različnimi skupinami znotraj določene družbe, ki skušajo doseči določene cilje in hkrati nevtralizirati ali izničiti cilje druge skupine, ali to celo odstraniti v celoti (Horowitz 2000: 95). Iz splošne opredelitve konflikta lahko izpeljemo tudi opredelitev etničnega konflikta, ki ga Henderson

definira kot posledico nasprotovanj med različnimi etničnimi skupinami, ki med seboj tekmujejo za dosego istega cilja, oziroma si želijo zagotoviti dostop do virov, za katere menijo, da jim pripadajo na podlagi etničnih kriterijev, in sicer skupne kulture, jezika, vere ali rase (Šterk 2002: 8).

Kot piše Rašidagić (2002: 23), je etnični konflikt konflikt med dvema etničnima skupinama, ki se bojujeta za prevlado svojih interesov v zadevah določene države, zaradi nezaupanja med sprtimi stranmi pa lahko pride do rešitve konflikta le s pomočjo zunanjega akterja. Antonia Handler Chayez in Abram Chayez (1998: 417) dodajata, da se pri etničnih konfliktih ne da nikoli zagotoviti, da ne bodo presegli meja in se razširili tudi na ne neposredno vpletene akterje. Da pride pogosto do internacionalizacije konflikta, poudarja tudi Brown (1997: 82), ki piše, da se v notranji konflikt večkrat vmešajo sosednje in matične države, pa tudi tiste, ki bi s posredovanjem v konfliktu rade uveljavile svoje interese. Nekateri konflikti po Brownu niso nujno nasilne narave, medtem ko pride pri drugih do izbruha nasilja in grozot.

Po Galtungu (1985) je etnični konflikt konflikt med etničnimi skupinami, ki se odvija že nekaj časa in se zdi nerešljiv za strani, ki so neposredno vpletene. Ni nujno, da je pripadnost etniji *per se* vzrok etničnih konfliktov, saj so vzroki številni in se razlikujejo od primera do primera. Tudi Grizold (1999: 6–7) meni, da so vzroki za konflikt mnogoteri in da je vsak konflikt zase pojav *sui generis*. Hkrati pa dodaja, da lahko v naravi vseh sodobnih etničnih konfliktov, katerih število je naraslo predvsem po razpadu večnacionalnih Sovjetske zveze in Jugoslavije, zasledimo skupni element, ki se izraža v ogrožanju varnosti etničnih skupin v smislu onemogočanja razvoja njihove kulturne identitete in družbenogospodarskega razvoja.

Po pisanju Klinarja (1990: 9) etnični konflikt kot tak ne obstaja, saj gre večinoma za politični, socialni ali ekonomski konflikt med skupinami, ki se razlikujejo v rasi, jeziku, veri in etničnemu poreklu. Etnična razsežnost lahko tako zakrije druge ločevalne lastnosti, kot so razredni interesi in politična moč, ki so pomemben element konflikta. Tako meni tudi Brown (1997: 82), ki poudarja, da so etnični konflikti konflikti med dvema etničnima

skupinama, ki si želita uveljaviti svoje gospodarske, politične, družbene, kulturne ali ozemeljske interesov. Tako lahko do etničnih konfliktov pripelje več vrst dejavnikov:

1. Psihološki dejavniki, saj imajo v etničnem konfliktu veliko vlogo simboli in miti (Kaufman 2001: 4–5), ki jih vsaka generacija na novo interpretira ter tako povečuje lastno zgodovino (*ibid.* 11). To izkoristijo tudi voditelji, ki s pomočjo množičnih medijev uporabijo kombinacijo simbolov, mitov, zgodovinskih spominov in vrednot ter oblikujejo nacionalno identiteto, ki lahko prevzame celo vlogo religije (*ibid.* 24–25). Kaufman (2001: 27–35) zato sklene, da v konflikt vodijo miti, ki upravičujejo etnično nasilje (npr: ideja, da je določena skupina večvredna), strah etničnih skupin, da njihovo preživetje ogroža druga skupina, in možnosti mobilizacije in boja (oblast in organi prisile ne preprečijo mobilizacije članov skupine).

2. Gospodarski dejavniki, saj po pisanju Kaufmana (2001: 7) nekateri analitiki kot vzrok etničnih konfliktov omenjajo gospodarsko nazadovanje ali stagnacijo ene etnične skupine v primerjavi z drugo, s čimer postane prva neke vrste interesna skupina, ki se s slednjo bori za gospodarske in politične vire v neki družbi.

3. Politični dejavniki, ki so večkrat povezani s političnimi odločitvami ene etnične skupine, ter sprožijo napetosti in nesoglasja med etničnimi skupinami, ki jih odločitve zadevajo. Problem se pojavi predvsem takrat, ko politični sistemi in institucije privilegirajo določeno etnično skupino, kratijo pa pravice ostalih etničnih skupin (Šterk 2002: 11).

4. Kulturno-spoznavni dejavniki, kjer Mitar (1998: 291) kot možen vzrok etničnih konfliktov omenja kulturno diskriminacijo določene etnične skupine (npr: težave pri uporabi lastnega jezika in kulturnih vzorcev ter omejevanje izobraževalnih možnosti).

5. Dejavniki etnične mobilizacije, saj je uspešnost etničnega gibanja, ki nastane zaradi občutka etničnih krivic, odvisna od organizacije in mobilizacije ljudi, pri čemer so pomembne predvsem politične institucije skupine, močni občutki etnične pripadnosti in razvita nacionalna ideologija. Po mnenju Bogdana Denitcha (1994: 62) imajo tu pomembno

vlogo tudi politične elite in voditelji, ki med prebivalstvom podžigajo sovraštvo do pripadnikov drugih etnij. Po pisanju Gagnona (1995: 88) elite s pomočjo množičnih medijev izkoriščajo konflikte za doseganje lastnih interesov, saj spodbujajo nestrpnost proti drugi etnični skupini in zmage nad njimi izkoriščajo v boju proti opoziciji znotraj svoje etnične skupine in za uresničevanje lastnih interesov.

Kot so ugotovili sodelavci Centra za mednarodne študije na Univerzi v Južni Kaliforniji (*Center for International Studies in University of Southern California*) poteka konflikt v šestih stopnjah. Prva je faza spora, v kateri sprti strani težita k nezdržljivim ciljem, a v nesporazumu ne uporabljata sredstev prisile, ampak institucionalizirana sredstva, za katera pa se pričakuje, da ne bodo uspešna. V drugi fazi, fazi krize, se sprti strani še vedno poslužujeta institucionaliziranih sredstev, vendar že odkrito grozita z nasiljem. V tretji fazi tako pride do omejene uporabe nasilja, ki jo strani opravičujeta z neuspehom uporabe mirnih sredstev. V četrti fazi pride do masovnega nasilja, v peti do zmanjšanja nasilja, če ena od strani opusti cilje ali uporabo nasilja, v šesti pa do obojestransko sprejemljivega mirovnega procesa, ki pripelje do rešitve¹.

Aklaev (1999) deli konflikte v postsovjetskem prostoru na ozemeljske konflikte, kjer je prisotna težnja po združitvi etnične skupine z matično državo; konflikte, kjer si manjšina prizadeva za pravico do samoodločbe; konflikte, ki izhajajo iz teženj po ponovni pridobitvi ozemlja s strani tistih, ki so bili izseljeni; konflikti zaradi zahtev po delu ozemlja sosednje države; konflikti, ki izhajajo iz samovoljnega zarisovanja meja in sprememb meja s strani Moskve; konflikti zaradi medsebojno izključujočih interesov elit; konflikti zaradi zahtev v določeno državi deportiranih ljudi; spori zaradi statusa manjšine. Konflikt v GK uvrsti med ozemeljske konflikte, saj gre v njem po Aklaevem mnenju za težnjo po združitvi etnične skupine z matično državo.

¹ *Center for International Studies in University of Southern California* (1995/1999) *Conflict Early Warning Systems (CEWS)*. Dostopno na http://www.usc.edu/dept/LAS/ir/cews/html_pages/codinprocedure.htm (15. februar 2007).

Po mnenju številnih raziskovalcev je konflikt v GK prvi etnično-politični konflikt na ozemlju nekdanje Sovjetske Zveze in naj bi sprožil tudi gibanja na ozemlju drugih republik nekdanje ZSSR (Hovhannisyán 2004: 9).

2. 4. 3 Reševanje etničnih konfliktov

Rešitev konflikta je po pisanju Väyrynen (1991: 1) politično zaželen cilj, saj rešuje človeška življenja, preprečuje notranjo dezorganizacijo narodov in vzpostavlja stabilnost v mednarodnih odnosih, poleg tega pa pripomore tudi k družbenemu in gospodarskemu napredku.

Nicholson (1991: 59) poudarja, da je proces reševanja konflikta proces iskanja takšne rešitve, ki bi vpletenim prinesla zadovoljivo distribucijo ugodnosti, pri čemer pa morajo s svojimi nasveti večkrat posredovati tretji akterji. S tem se strinja tudi Rašidagić (2002: 71–74), ki piše, da je reševanje konflikta znotraj določene države zaradi nezaupanja sprtih strani odvisno predvsem od volje in želja zunanjih akterjev (tretjih držav, mednarodnih organizacij, regionalnih organizacij, v zadnjem času pa tudi nevladnih organizacij). Njihovi interesi, nameni in zmožnosti vplivajo na to, ali konflikt le opazujejo in nadzorujejo, ali pa ga poskušajo tudi rešiti. Carment in James (2004: 11) medtem trdita, da tretji akterji, ki posredujejo v konfliktu, lahko spor tudi le še podaljšujejo in stopnjujejo, saj mogoče rešitev ni v njihovem interesu.

McGarry in O'Leary (1993: 4) razdelita način upravljanja s konflikti na dve skupini, in sicer skupino z metodami za odstranjevanje razlik in skupino z metodami za upravljanje z razlikami. V prvo sodijo genocid, prisilno preseljevanje prebivalstva, razdelitev ali odcepitev ozemelj in integracija ali asimilacija, v drugo skupino pa sta avtorja uvrstila avtoritarni nadzor, posredovanje tretje strani, kantonizacijo ali federacijo in konsocializem ali delitev moči.

Deutsch (1998: 209) meni, da mora tretja država za ugodno rešitev vzpostaviti učinkovito delavno razmerje s sprtimi stranmi in v njih vzbuditi željo po rešitvi konflikta, razviti

morajo ugodno skupinsko ozračje in učinkovito skupinsko odločanje, nujno pa morajo imeti tudi široko znanje o konfliktu ter straneh, vpletenih v konflikt.

Pomembno vlogo pri posredovanju v etničnih konfliktih imajo tudi mednarodne organizacije. Handler Chayez in Chayez (1998: 417–418) poudarjata, da so se mednarodne organizacije v preteklosti večinoma ukvarjale z meddržavnimi konflikti, po koncu hladne vojne pa se nanje vedno pogosteje obračajo tudi etnične skupine znotraj držav. Kot še poudarjata, je pri tem pomembno doseganje konsenza med članicami, kar se večkrat izkaže kot težavno. Poleg tega ima veliko organizacij, ki se ukvarjajo s preprečevanjem in reševanjem konfliktov, med njimi tudi Svet Evrope in OVSE, le omejene vire.

Kar se tiče OZN, je to sicer organizacija držav in ne etničnih skupin ali narodov, kljub temu pa ima OZN v skladu s 1. členom Ustanovne listine OZN nalogo, da varuje mednarodni mir in varnost ter v ta namen izvaja učinkovite kolektivne ukrepe, da se preprečijo in odvrnejo grožnje miru in da se zatrejo agresivna dejanja ali druge kršitve miru². Kot poudarja Grizold (1999: 7), praksa tudi kaže, da dobi medetnični konflikt, ki je po svojih razsežnostih v notranji pristojnosti kake države, prej ali slej tudi mednarodne razsežnosti. Poleg tega so v takšnih konfliktih pogosto kršene človekove pravice, ki so same po sebi pomemben element zasnove in prakse mednarodne varnosti.

3. odstavek 2. člena Ustanovne listine OZN (UL OZN) zato države članice najprej obvezuje mirnega reševanja sporov. 33. člen UL OZN predvideva pogajanja (najosnovnejši način reševanja sporov, kjer je bistvo izmenjava mnenj, neposreden stik z nasprotno stranjo in poskus kompromisne rešitve), anketo (je objektivna skupina, ki poskuša ugotoviti objektivna dejstva in jih predstaviti, njene ugotovitve pa niso obvezujoče, ampak le podlaga za nadaljnja pogajanja) posredovanje (ko tretja, nevpletena stran posreduje med sprotima stranema), sprava (je mednarodno pravno sredstvo, ki strankam v sporu omogoča, da predložijo svoj spor pred sporazumno izbranega posameznika ali skupino z nalogo, da spor razišče in poda predlog rešitve, vendar se stranke pred tem ne obvežejo, da bodo rešitev

² Ustanovna listina OZN, podpisana 26. junija 1945, vstopila v veljavo 24. oktobra. Dostopno na <http://www.un.org/aboutun/charter/index.html> (15. februar 2007).

sprejele), arbitraža (stranke se sporazumno sporazumejo, da bodo spor predale arbitraži, ki jo lahko sestavlja ena ali več oseb, ki jih države sporazumno izberejo same, rešitev, ki se jo sprejme, pa je obvezujoča za strani v sporu, čeprav je možna pritožba), sodno reševanje (zanj je pristojno Meddržavno sodišče v Haagu, odločba sodišča pa je obvezna le za pravdne stranke in je dokončna), reševanje sporov v okviru regionalnih dogovorov in druga mirna sredstva.

Če stranke z omenjenimi sredstvi spora ne uspejo rešiti, ima VS OZN v skladu s 34. členom UL OZN pravico spor, ki bi ogrožal mednarodni mir in varnost, raziskati in ga pomagati razrešiti. Po VII. poglavju UL OZN pa ima VS OZN ob ogrožanju mednarodnega miru in varnosti pravico, da stranem v sporu ali vsem članicam v skladu z 41. členom UL OZN zaukaže izvajanje ukrepov, ki ne zajemajo uporabe sile (delna ali popolna prekinitev gospodarskega sodelovanja, prekinitve transportnih, komunikacijskih povezav, diplomatskih odnosov...), ali pa v skladu z 42. členom UL OZN uporabo sile s pomočjo kopenskih, pomorskih ali letalskih sil (Grizold 2002: 619).

V okviru OZN so se oblikovale tudi mirovne operacije, ki so nekakšen hibrid med sredstvi za mirno reševanje sporov in vojaškim posredovanjem OZN. Kot piše Grizold (1999: 43), so imele tradicionalne mirovne operacije dve temeljni obliki, in sicer opazovalne misije, ki so jih izvajali predvsem neoboroženi častniki, ter ohranjanje miru (*peacekeeping*), ki se je izvajalo z oboroženimi pehotnimi enotami z ustrezno logistično podporo. Njihove naloge so bile predvsem nadzor in pomoč pri vzdrževanju prekinitve ognja, pomoč pri umiku enot in zagotavljanje vmesnega prostora med stranmi v sporu.

Danes so tovrstne operacije že dokaj zapletene. Grizold (1999: 47–48) navaja Marraca Gouldinga, ki operacije razdeli v šest skupin. V prvi so tiste, ki imajo vlogo preventivnega opozarjanja pred izbruhom konflikta, v drugi so tradicionalne mirovne operacije za ohranjanje miru, ki vključujejo nadzor nad prekinitvijo ognja, ločitev sprtih strani in ustvarjanje razmer za rešitev spora po mirni poti. V tretji so operacije, namenjene uresničevanju že sklenjenega sporazuma med sprtimi stranmi, v četrti so operacije, ki imajo nalogo ščititi razdeljevanje humanitarne pomoči, ko še potekajo konflikti, v petem primeru

mirovne sile pomagajo pri vzpostavljanju državnih funkcij v državah, kjer vlada brezvladje, v šesti skupini mirovni organizacij pa imajo sile nalogo preprečevati kršitve dogovorov s pomočjo prisile (Grizold 2002: 625–626).

Marrack Goulding (*ibid.* 623) piše, da kljub različni naravi mirovni operacij vse temeljijo na petih načelih in sicer:

- mednarodna narava operacij, v katerih večnacionalne sile ne delujejo kot instrument interesov posamezne države, ampak pod varstvom OZN
- za delovanje mirovni sil na spornem ozemlju je potrebna privolitev vseh vpletenih držav
- načelo nepristranskosti, nevmešanje v notranje zadeve in prepoved dajanja prednosti katerikoli od strank v sporu
- neuporaba sile razen v primeru navodil Varnostnega sveta ali samoobrambe
- delovanje nacionalni čet v okviru večnacionalni mirovni sil.

UL OZN omogoča strankam v sporu, da spore rešujejo tudi v okviru regionalni dogovorov, med njimi tudi v okviru OVSE. Kot piše Hopmann (2004: 129–135), je naloga OVSE predvsem dolgoročno preprečevanje konfliktov prek demokratizacije, nadzora volitev, uveljavljanja pravne države ter spoštovanja človekovih pravic in pravic manjšin; preprečevanje nasilni izbruhov v potencialno konfliktnih situacijah; posredovanje za premirje; reševanje konfliktov po izbruhu ognja; vnovična vzpostavitev varnosti in pokonfliktna obnova.

V skladu s tem je tudi OVSE razvila svoje mehanizme za vzpostavitev in ohranjanja miru in sicer; postopki za mirno reševanja sporov, ki so v skladu s V. poglavjem Helsinške listine predhodnice OVSE, Konference za varnost in sodelovanje v Evropi (KVSE), kot so pogajanja, anketa, posredovanja, sprava, arbitraža, sodna rešitev ali drugi miroljubni ukrepi po izbiri držav; mehanizmi za posvetovanje in sodelovanje glede nenavadni vojaških dejavnosti; mehanizem za izmenjavo mnenj in sodelovanje v nujni razmerah; humanitarni mehanizem; konsent minus ena, kar je sprejetje ukrepov na področju humanitarni zadev

brez privolitve zainteresirane države v primeru večje in jasne kršitve človekovih pravic (Grizold 2002: 676).

Naloga OVSE je največkrat doseči srečanja in pogajanja med sprtimi stranmi. Zato je potrebna fleksibilnost, nehierarhičen pristop, neposredno sodelovanje z vpletenimi in široko znanje o tem, kaj se dejansko dogaja na terenu, to pa omogočajo misije OVSE v določeni državi in Visoki komisar za narodne manjšine (HCNM – *High Commissioner for National Minorities*) (Handler Chayes in Chayes 1998: 419–423, 441).

3. AKTERJI IN NJIHOVI INTERESI V KONFLIKTU

Za lažje razumevanje konflikta v GK je po mnenju T. Gurra (Hovhannisyana 2004: 11) potrebno natančno preučiti zgodovinske, geografske, etnične, verske, kulturne, politične in ozemeljske faktorje GK ter Azerbajdžana in Armenije, saj ti omogočajo celosten in objektivni vpogled v konflikt. Gurr namreč trdi, »da so sodobni konflikti med etničnimi skupinami ali državami posledica dolgega zgodovinskega procesa«. GK je v teku stoletij prehajal iz enega v drug imperij, prav tako pa se je spreminjal tamkajšnji poselitveni vzorec, na katerega so zaradi prehodnega položaja GK vplivala preseljevanja ljudstev ter vladajoči imperiji, kot sta bili Perzija ali Rusija, ki sta v GK naseljevali in podpirali svoje zaveznike.

Zato se pri reševanju konflikta v GK problem pojavi že pri vprašanju, kdo so neposredni akterji v konfliktu. Armenija namreč trdi, da je to notranji konflikt Azerbajdžana, v katerega sama ni vpletena, in vztraja, naj se Baku o končnem statusu GK pogaja s predstavniki omenjenega območja. Azerbajdžan medtem pogovore z GK zavrača, saj bi to pomenilo priznanje GK kot samostojnega akterja, in trdi, da Armenija v konfliktu vojaško, politično in finančno podpira GK, saj bi si ga rada priključila. To potrjujejo tudi številni dokazi, zato ima konflikt tudi značaj meddržavnega konflikta (Cornell 2000: 1).

3.1 Armenija

Uradno ime	Republika Armenija
Državna ureditev	Predsedniška republika
Površina	29.743 kvadratnih kilometrov
Lega	V Zakavkazju med Črnim morjem in Kaspijskim jezerom ter obsega severni del Armenskega višavja
Število prebivalcev (2004)	2.991.000 ali 100,6 prebivalcev na kilometer
Glavno mesto	Erevan
BDP (2004)	3549 milijonov USD ali 1187 USD na prebivalca
Povprečna letna rast BDP (1994 – 2004)	7,6

Vir: Natek 2006: 217.

Predniki Armencev, ki so indo-evropskega izvora, so se okoli leta 1165 pred našim štetjem naselili na območju današnje vzhodne Turčije in se od tam razširili na severno ozemlje današnjega Iraka in Irana ter na jug Kavkaza (Sonyel 1987: 29), kjer so se pomešali s prebivalstvom države Urartu, ki je na tem območju cvetela od 9. do 6. stoletja pr. n. št. (Redgate 1998: 5).

Prvi ohranjeni zapisi o Armeniji in Armencih so nastali v času perzijskega kralja Darija I. v začetku 5. stoletja pr. n. št., prvo armensko kraljestvo, ki je segalo od današnje vzhodne Turčije do Sirije in Izraela, pa je nastalo v času armenskega kralja Tigranesa Velikega. Kasneje je to ozemlje postalo prizorišče spopadov med Rimljani in Parti, slednji pa so ozemlju vladali do vzpona armenskega kralja Tiridatesa Velikega v začetku 4. stoletja n. št. Ta je sprejel krščanstvo kot državno vero, le malo zatem pa sta si z Armenci naseljeno ozemlje razdelila Bizantinsko cesarstvo in sasanidski Perzijski imperij. Po prihodu Arabcev v 8. stoletju je sicer še enkrat prišlo do uveljavitve armenskega kraljestva, ki pa je svoj konec doživelo z vdorom seldžuških Turkov v 11. stoletju (Walker 1991: 15–17, Primorski dnevnik 1990: 11).

Od 15. stoletja naprej so na z Armenci naseljenem območju potekali boji za oblast med Otomanskim cesarstvom in Safavidskim imperijem. Leta 1639 sta omenjeni sili podpisali dogovor, s katerim je ozemlje zahodne Armenije prišlo pod oblast Turkov, vzhodni del pa so si podredili Perzijci. Na ozemlje perzijske Armenije so leta 1722 vdrla Rusi pod vodstvom Petra Velikega in si leta 1724 območje razdelili s Turki. Perzijci so se z ozemlja današnje Armenije dokončno umaknili leta 1828, meja med Rusijo in Perzijo pa je bila pomaknjena na reko Araks. Ruske sile so v svojem delu Armenije, ki je na zahodu segal do Karsa v današnji Turčiji, skrbele za notranjo stabilnost, stabilnost na mejah in zaščito armenskega srednjega razreda, ki je obvladoval tamkajšnje gospodarstvo, armensko izobraževanje in kultura pa sta pod krščanskimi Rusi doživela razcvet (Redgate 1998: 258–266, Natek 2006: 217).

Poleg tega je Rusija na osvojena območja, na katerih so živeli večinoma muslimani, naseljevala Armence (Redgate 1998: 268–272). Armenski verski ter posvetni voditelji so namreč že od prihoda Rusov na Kavkaz v začetku 18. stoletja pričakovali rusko pomoč in

bili od nje odvisni pred sovražnimi muslimani, zato so ruskim oblastem obljubili zvestobo in podporo ter sodelovali pri ruskemu osvajanju muslimanskih kanatov na Kavkazu. Poleg tega so se borili na ruski strani v vojnah z Otomanskim in Safavidskim imperijem, saj so od Rusov pričakovali, da jih bodo le-ti osvobodili muslimanske nadoblasti v vzhodni Anatoliji in na južnem Kavkazu ter pomagali ponovno vzpostaviti nadzor nad območjem, ki so ga za svojo domovino smatrali tudi muslimani (McCarthy 1995: 27–30).

Rusija je po drugi strani zavezniške Armence izkoristila v svoji politiki, saj je s podpihovanjem nasprotij med Armenci in muslimani na Kavkazu spodbujala napetosti med njimi in z ohranjanjem odvisnosti Armencev od ruske pomoči vzdrževala multinacionalni imperij. Poleg tega je Rusija podporo turškim Armencem izkoristila tudi kot izgovor za vmešavanje v notranje zadeve Otomanskega cesarstva, kjer so si Armenci že pred 1. svetovno vojno prizadevali za neodvisnost (Oeke 1988: 84). Tudi med prvo svetovno vojno so se Armenci vojskovali v ruski vojski proti Turkom, po ruskem izstopu iz vojne pa je ruski del z Armenci naseljenega ozemlja, kamor so pribežali številni armenski begunci iz vzhodne Anatolije, razglasil neodvisnost ter se z Azerbajdžanom in Gruzijo 22. aprila 1918 povezal v Transkavkaško federativno republiko, ki je sicer kmalu zatem razpadla (Walker 1991: 32–33).

Turške sile so septembra 1920 vdrle na armensko ozemlje in si prisvojile Kars in Ardahan, Azerbajdžan pa je zasedel danes armenski Zangezur in Nahičevan. V strahu pred Turki so na območje Erevana poleti 1920 vdrli boljševiki in prevzeli oblast ter s turško vlado dokončno začrtali meje današnje Armenije, ki so jo decembra 1922 kot eno federativnih sovjetskih socialističnih republik priključili Zvezi sovjetskih socialističnih republik (ZSSR). Armenci so takrat brez upiranja sprejeli rusko nadoblast, saj so v Rusiji videli edino zaščito pred Turki (Sonyel 1987: 311). Armensko republiko so 12. 3. 1922 povezali z Azerbajdžanom in Gruzijo v Zakavkaško Sovjetsko federativno socialistično republiko (SFSR), ta pa je bila 5. 12. 1936 razpuščena, tako da je Armenija takrat ponovno postala avtonomna SFSR (Natek 2006: 216–217).

Armensko narodno gibanje, katerega ključni cilj je bila neodvisna Armenija, se je razvilo konec 80. let 20. stoletja. Po zmagi na parlamentarnih volitvah leta 1990 je parlament

avgusta istega leta sprejel deklaracijo o neodvisnosti, dva dni po referendumu o neodvisnosti 21. septembra 1991 pa so razglasili neodvisnost (Tumanyan 2001: 327).

Armenija je vstopila v post-sovjetsko obdobje z do določene mere razvitimi demokratičnimi institucijami. Tako je leta 1990 parlament sestavljalo večje število strank in gibanj, voditelj Armenskega nacionalnega gibanja (*Armenian National Movement*) Levon Ter-Petrosjan pa je bil izvoljen za predsednika države. Zaradi očitkov o neuspehih v vojni v GK s strani Armenske Revolucionarne stranke (*Armenian Revolutionary party*) je bil prisiljen odstopiti (Dawisha 1994: 154–155), na njegovo mesto pa je marca 1998 prišel Robert Kočarjan (*Central Intelligence Agency* 2007).

3. 2 Azerbajdžan

Uradno ime	Azerbajdžanska republika
Državna ureditev	Predsedniška republika
Površina	86.600 kvadratnih kilometrov
Lega	V Zakavkazju ob jugozahodni obali Kaspijskega morja med rekama Araks in Kura ter je ozemeljsko ločen od Avtonomne republike Nahičevan.
Število prebivalcev (2004)	8.343.000 ali 95,1 prebivalca na kilometer
Glavno mesto	Baku
BDP (2004)	8523 milijonov USD ali 1022 USD na prebivalca
Povprečna letna rast BDP (1994 – 2004)	7,7 odstotkov

Vir: Natek 2006: 219.

Azerbajdžanci se imajo za neposredne potomce številnih kultur in civilizacij, ki so se menjavale na ozemlju današnje države in sosednjih območij (Dragadze 1996: 269), med drugim tudi države Mana, ki je nastala na ozemlju današnjega Azerbajdžana v prvem tisočletju pr. n. št. V 7. stoletju pr. n.št. je prišlo ozemlje pod oblast Medije, leta 550 pr. n. št. pa so to območje zasedli Perzijci. V času sasanidskih Perzijcev leta 336 n. št. se je prvič pojavilo ime Azerbajdžan. Ozemlje je potem prehajalo iz rok Arabcev, ki so konec 7. stoletja tam razširili islam, do Seldžukov, Mongolov in Turkov (Natek 2006: 219). Leta 1603 je prišlo ozemlje današnjega Azerbajdžana ponovno pod oblast Perzijcev, ki so tam

ostali do leta 1828, ko je bilo ozemlje priključeno Rusiji po zmagi v rusko-perzijskih vojnah (Dawisha 1994: 54)

Po ruski zasedbi ozemlja je prišlo na račun muslimanov do dodatnega priseljevanja krščanskih Armencev, ki so za Rusijo predstavljali varnostni tampon pred muslimanskima Otomanskim in Perzijskim imperijem (Sahni 1997: 97). Na predvečer oktobrske revolucije so tako v Bakuju in okolici, bogati z nafto, živeli številni Armenci, ki so poleg Rusov v Bakuju, tedaj vodilnemu svetovnemu dobavitelju nafte, zasedali najpomembnejše položaje. V azerbajdžanski prestolnici je zato leta 1918 prišlo do nemirov, v katerih je umrlo od 8.000 do 12.000 muslimanov in okoli 9.000 Armencev. V Azerbajdžan je medtem do leta 1919 pribežalo okoli 60.000 azerbajdžanskih beguncev iz Armenije, tako da je v nekdanjem perzijskem kanatu Erevan, kjer je bilo v začetku 19. stoletja turško-azerbajdžansko prebivalstvo v večini, po koncu 1. svetovne vojne živela le še neznatna muslimanska manjšina (McCarthy 1995: 208–218).

Po boljševiški revoluciji je 28. maja 1918 azerbajdžanska nacionalistična stranka *Musavet* (Enakost) razglasila samostojno republiko, ki se je nato pridružila Armeniji in Gruziji v Zakavkaški federaciji. Ta je sicer kmalu zatem razpadla, po zasedbi s strani Rdeče armade pa je Rusija aprila 1920 Azerbajdžan priključila Zakavkaški SFSR, po njenem razpadu leta 1936 pa je postal federalna republika SFSR (Dragadze 1996: 272, Primorski dnevnik 1990: 11).

Po sedemdesetih letih ruske nadoblasti je Azerbajdžan leta 1991 razglasil neodvisnost, 7-milijonski narod pa je kmalu zdrsnil v kaos. Na mesto predsednika je bil 8. septembra 1991 izvoljen Ajaz Nijaz Oglj Mutalibov, vodja azerbajdžanske komunistične partije (Delo 1992: 5). Porazi Azerbajdžana v GK so takrat pripomogli k vzponu nacionalistične Azerbajdžanske ljudske fronte (*Azerbaijani Popular Front - APF*), ki je komunistično vodstvo in Mutalibova obtoževala, da v GK žrtvuje interese države (Dawisha 1994: 154, Altstadt 1997: 125). Temu so sledile predčasne volitve 7. 6. 1992, na katerih je zmagal predstavnik APF Ebduefvez Elčibej, ki je bil v zunanjih odnosih države naklonjen predvsem Turčiji (Natek 2006: 219). Toda zaradi porazov v spopadih z armenskimi silami leta 1993, ko je Azerbajdžan izgubil 15 odstotkov ozemlja, je bil prisiljen odstopiti tudi Elčibej, na

oblast pa je prišel Gejdar Alijev, nekdanji vodja Azerbajdžanske komunistične partije. Slednji je hitro dojel, da je azerbajdžansko neodvisnost možno doseči le z izkoriščanjem naftne industrije, ki je v Azerbajdžanu že v 20. stoletju igrala veliko vlogo (Kleveman 2003: 21).

Nafto so ob obali Bakuja odkrili v začetku 19. stoletja, do začetka 20. stoletja pa je Baku postal središče takratne naftne industrije. Do druge polovice 20. stoletja je trgovanje z nafto, načrpano ob obali Azerbajdžana, predstavljalo okoli 30 odstotkov svetovne trgovine z nafto. Že konec 19. stoletja je prihajalo na tem območju do konflikta interesov Rusije in zahodnih naftnih družb, saj je Rusija spodbijala sporazume domačih in tujih družb, slednje pa so se pritoževale zaradi arbitrarno določenih transportnih stroškov in pravil. Čeprav je bila med prvo rusko revolucijo leta 1905 in med takratnimi spopadi Azerbajdžancev in Armencev tretjina vseh vrelcev uničena, naftna industrija pa je propadla, je bila nafta v Bakuju med 1. svetovno vojno eden od ključnih nemških interesov. Po nemškem porazu v vojni je Baku osvojila turška vojska ob pomoči Britancev, ki so se zavedali velikega pomena tamkajšnjih zalog nafte (Forsythe 1996: 9–11).

Po prvotnem razcvetu azerbajdžanske naftne industrije po koncu druge svetovne vojne se je sovjetsko vodstvo v obdobju od 50. do 70. let 20. stoletja preusmerilo na vire v Sibiriji in Kazahstanu (Kleveman 2003: 19–20), po razglasitvi azerbajdžanske neodvisnosti pa si je Rusija ponovno prizadevala za večji delež pri izkoriščanju tamkajšnje nafte in nadaljnjo azerbajdžansko uporabo ruskih pristanišč in rafinerij. Podreditev ruskim interesom bi pomenila resno omejitev azerbajdžanske suverenosti in odvisnost od Rusije, vendar Baku zaradi slabega položaja azerbajdžanskih sil v vojni z Armenci ni imel veliko izbire. Tako je Alijev ruski naftni družbi Lukoil prepustil deset odstotkov poslovanja v treh največjih azerbajdžanskih naftnih poljih, s čimer si je poskušal zagotoviti pomoč Rusije, sicer armenske zaveznice, in uravnotežen ruski odnos do strani v konfliktu (De Pauw 1996).

Azerbajdžanska naftna družba SOCAR je medtem 20. septembra 1994 skupaj z enajstimi tujimi družbami (med njimi britanska družba British Petroleum, norveška Statoil, Unocal, Exxon Mobil...) kljub ruskemu nasprotovanju ustanovila mednarodni konzorcij (*Azerbaijan International Operating Company* - AIOC) za izkoriščanje novih

azerbajdžanskih nahajališč (Natek 2006: 220). Konzorcij pod vodstvom British Petroleum in Statoil je podpisal dogovor o 8 milijard ameriških dolarjev vredni investiciji za razvoj treh azerbajdžanskih naftnih polj (Azeri, Čirag in Gunešli), kjer naj bi ležala okoli milijarda sodov nafte, črpanje le-te pa bi potrojilo azerbajdžansko proizvodnjo nafte. Rusija je kljub sodelovanju Lukoila pri dogovoru le-temu nasprotovala, saj je bil njen cilj obdržati Azerbajdžan pod svojim vplivom in omejiti Turčijo kot morebitnega tekmeca. Moskva je dogovoru nasprotovala tudi zato, ker je ta pomenil nadaljnjo internacionalizacijo območja in samega konflikta v GK. Azerbajdžan je namreč upal, da ga bodo zahodne vlade zaradi njihovih gospodarskih interesov in zagotavljanja varnosti pri izvedbi projektov njihovih naftnih družb pri dogovoru podprle v konfliktu proti Armencem in Rusiji (De Pauw 1996).

Kot je v intervjuju poudaril Namik Razim, so vse vojne na Kavkazu vsaj delno povezane s črpanjem tamkajšnje nafte. Rusi so namreč hoteli preprečiti prihod tujih naftnih družb in gradnjo cevovoda od Bakuja do Turčije, zato so poskušali destabilizirati Južni Kavkaz. Rusija poskuša po Razimovih besedah ohraniti armensko zavezništvo, še vedno pa ima za del svojega imperija tudi Azerbajdžan in če slednjega izgubi, je za Moskvo izgubljen celoten Kavkaz. Da bi to preprečila, se je povezala celo z Iranom, hkrati pa v spopadih v GK spodbujala in podpirala Armence, katerim je od leta 1994 do 1997 predala orožje v vrednosti ene milijarde dolarjev.

3. 3 Gorski Karabah

Uradno ime območja je Republika Gorski Karabah. Od leta 1992 do premirja je bila celotna oblast skoncentrirana v rokah Državnega odbora za obrambo (*State Committe of defense*), ki ga je vodil Robert Kočarjan. Po premirju leta 1994 so v GK uvedli predsedniški sistem vladanja, za predsednika pa je bil na volitvah novembra 1996 izvoljen Robert Kočarjan, ki je leta 1998 prevzel predsedniško mesto v Armeniji. V GK ga je septembra 1997 nasledil Arkadi Ghoukasjan. Najvišje zakonodajno telo v GK je enodomen parlament s 33 člani, izvršilni organ pa vlada s 13 ministrstvi. Premiera imenuje predsednik. GK je razdeljen na pet provinc in sicer Askeran, Hadrut, Mardakert, Martuni, Stepanakert (Hovhannisyan 2004: 5). GK ima stalna predstavništva v tujini v ZDA, Franciji, Rusiji, Libanonu, Avstraliji in Armeniji. Njegove neodvisnosti ni doslej priznala še nobena država, niti Armenija. Prebivalci GK uporabljajo armensko denarno valuto armenski dram (Avakian

2005: 23). Karabaška vojska ima danes okoli 15.000 do 20.000 vojakov. Vojaška obveznost traja dve leti, vsak dan pa usposablja tudi veliko število prostovoljcev (Harris 1999: 30).

GK z glavnim mestom Stepanakert se razteza na površini 4.400 kvadratnih kilometrov na severovzhodnem delu Armenskega višavja, območje pa poseljuje okoli 160.000 prebivalcev, katerih uradni jezik je armenščina. Po rezultatih popisa prebivalstva iz leta 1989 je GK pred konfliktom naseljevalo okoli 75 odstotkov Armencev (145.000) in 25 odstotkov Azerbajdžancev (40.688). Glavno mesto Stepanakert je bilo pretežno naseljeno z Armenci, Suša, karabaška prestolnica pred sovjetskim prevzemom oblasti pa je bila večinoma naseljena z Azerbajdžanci (*Human Rights Watch* - HRW 1994: 15).

Za razumevanje konflikta je ključnega pomena zgodovinski vidik, saj je bilo že v preteklosti ozemlje današnje Armenije, GK in Azerbajdžana izjemno pomembno. Čez to območje so namreč potekale selitve narodov iz Azije ter spopadi za nadzor nad območjem med velikimi silami, ki so v želji po uresničitvi lastnih interesov izkoriščale tudi napetosti med lokalnimi vladarji. Regija je tako postala stičišče perzijske, turške in slovanske kulture ter mejno območje med islamom in pravoslavnim krščanstvom (Areng 2002: 16). Zato je bilo tudi ozemlje današnjega GK jabolko spora že v preteklosti, zgodovinarji in etnologi, tako armenski in azerbajdžanski kot tudi tuji pa še vedno razpravljajo o tem, kdo je bil na ozemlju prvi naseljen (Herzig 1996: 255).

Zato tako Armenci kot Azerbajdžanci v svojem utemeljevanju pravice do ozemlja posegajo po zgodovinskih dejstvih, ki jim ne gre oporekati. Armenci pri tem poudarjajo svojo tritisočletno prisotnost na ozemlju, medtem ko se Azerbajdžanci predstavljajo za potomce perzijskih Safavidov, ki so bili azerbajdžansko-turškega izvora (Cornell 2000: 3). Poznavanje zgodovine je pomembno tudi zaradi mitov in simbolov, ki so nastajali in se preoblikovali skozi zgodovino, sedaj pa jih obe strani izkoriščata kot dokaz upravičenosti zahtev do GK. Armenci se tako smatrajo za potomce očaka Noaha in kasnejše države Urartu, živ pa je tudi mit Armencev kot mučenikov, saj so jih skozi zgodovino preganjali tako Turki kot Perzijci (Kaufman 2001: 52–54).

Armenci, ki ozemlje GK imenujejo Artzakh, trdijo, da se to ime pojavlja že v času pred prihodom Grkov, kar naj bi potrjevalo armensko večtisočletno navzočnost na današnjem spornem ozemlju. Ime Karabah (črni vrt) naj bi bilo kasnejšega, perzijsko-turškega izvora, besedo nagorni oziroma gorski pa so pozneje dodali Rusi (Walker 1991: 69–70, Redgate 1998: 258). Po pripovedovanju Armencev je bil GK del njihovega starodavnega armenskega kraljestva že v 4. stoletju., potem pa je sredi 6. stoletja ozemlje prišlo pod oblast Perzijcev, ki so ob prihodu prvič ločili GK od preostalega, z Armenci nasljenega območja, in ga priključili Albanskemu kraljestvu, kjer so po trditvah Azerbajdžancev živeli azerbajdžanski predniki in ki je obsegal ozemlje od gorovja Kavkaz in reke Kura do Kaspijskega morja in reke Araks (Cornell 2000: 3). Po rojstvu islama so v 8. in 9. stoletju prišli Arabci, v srednjem veku pa so sem vdirala različna turška plemena na čelu s seldžuškimi Turki v 11. stoletju, kar je še pospešilo islamizacijo območja. Ozemlje današnjega Azerbajdžana in GK je v 16. stoletju po sporih med Turki in Perzijci prišlo pod nadzor Perzijskega imperija, ki ga je vodila azerbajdžanska dinastija Safavidov, kljub temu pa je GK obdržal avtonomijo kot eden perzijskih kanatov. Večina prebivalstva je bila armenskega izvora, na vodilnih položajih pa so bili muslimanski Azerbajdžanci. Ti so se okoli leta 1750 naselili na območju osrednjega GK ob mestu Suša, Armenci pa so se istočasno izseljevali na ozemlje krščanske Gruzije (Walker 1991: 76–81, Cornell 2000: 4–5).

Armenski kristjani so se takrat po pomoč obrnili k Rusiji, ki se je vedno bolj širila na območje Kavkaza, perzijski kan v GK pa je pomoč iskal pri tamkajšnjih turških muslimanih. Na začetku 19. stoletja je prišlo do prve rusko-perzijske vojne, med katero so leta 1805 Rusi zasedli območje GK in si ga dokončno prisvojili s podpisom mirovne pogodbe s Perzijci v Gulistanu leta 1813 (Sahni 1997: 38, Redgate 1998: 266). Po drugi rusko-perzijski vojni, ponovnem porazu Perzijcev in podpisu sporazuma v Turkmenčaju leta 1828 je Rusija prevzela oblast nad celotnim ozemljem današnjega Azerbajdžana in začela uvajati politiko preseljevanja, v okviru katere je na ozemlje GK naselila krščanske Armence iz Perzijskega in Otomanskega imperija, karabaške muslimane pa pregnala. Ta proces preseljevanja se je še okrepil po rusko-turških vojnah med leti 1855–1856 in 1877–1878, saj so imeli Rusi Azerbajdžance zaradi etničnih in jezikovnih sorodnosti s Turki za morebitne zaveznike Otomanskega imperija, medtem ko so bili krščanski Armenci za Ruse

zanesljivi zavezniki in so jim zato podelili številne vodilne položaje povsod, kjer so imeli oblast (Cornell 2000: 5).

GK je bil po ruski zasedbi priključen provinci, ki je obsegala območje današnjega Bakuja, od leta 1868 do 1917 pa je bil del province Elizavetpol oziroma današnje Ganže, kjer so živeli večinoma azerbajdžanski muslimani (Walker 1991: 83). Leta 1918 je prišlo do nastanka Transkavkaške federacije Azerbajdžana, Armenije in Gruzije, v kateri je imel GK avtonomen status, Armenci in Azerbajdžanci pa so kljub občasnim napetostim mirno sobivali. Po razpadu federacije in razglasitvi neodvisnosti omenjenih držav se je že takrat pojavilo vprašanje meja med Armenijo in Azerbajdžanom in GK (Walker 1991: 84–90). Po razglasitvi neodvisnosti obeh držav so z vzhoda na ozemlje Armenije in GK vdrla Turki ter poskušali slednjega priključiti Azerbajdžanu. To jim je uspelo s pomočjo britanske vojske, ki je poskušala omejiti vpliv ruskih boljševikov in rusko širjenje na Kavkazu, pri čemer je pomembno vlogo igrala kaspjska nafta. Britanci so na mesto karabaškega guvernerja postavili Azerbajdžanca Khosrova bek Sultanova in temu pomagali vzpostaviti nadzor nad uporniškimi Armenci, ki se z odločitvijo niso strinjali (Herzig 1996: 255, Walker 1991: 91–98). Ti so takrat v GK predstavljali več kot 90 odstotkov prebivalstva (Hovhannisyan 2004: 26). Izvolili so kongres kot njihovo predstavniško telo, ta pa je izvolil nacionalni svet in ljudsko vlado, ki naj bi vodila GK kot neodvisno državo do združitve z Armenijo kljub ozemeljski ločenosti (*ibid.* 20).

Ker je bil Kavkaz velikega strateškega pomena tudi za Rusijo, je slednja kmalu omejila turško širjenje na Kavkaz in posredovala v konfliktu glede GK, kjer je leta 1920 namestila ruske vojake in ustanovila ruske svete. Istega leta je Rdeča armada vkorakala v Azerbajdžan in si zagotovila nadzor nad kaspjsko nafto, oblast pa je kmalu zatem prevzela še v Armeniji (Hovhannisyan 2004: 31–32).

Pod pritiskom sovjetskih oblasti je bil Azerbajdžan GK poleg Zangezurja in Nahičevana najprej pripravljen prepustiti Armeniji, vendar je takratni azerbajdžanski predsednik Nariman Narimanov kasneje prenos oblasti nad GK Armeniji zavrnil. V skladu s sporazumom o bratstvu in prijateljstvu med Turčijo in ZSSR sta GK in Nahičevan dokončno postala del SFSR Azerbajdžana, saj so Rusi zaradi vedno večjega vpliva

Britancev na tem ozemlju šteli Turčijo za možno zaveznico pri širjenju komunistične revolucije ter v boju proti silam antante (Hovhannisyanyan 2004: 22–27). Rusi so istočasno prepustili ozemlje Zangezurja pod armenskim nadzorom in tako preprečili neposredno povezavo med Azerbajdžanom in Nahičevanom ter s tem s Turčijo (Altstadt 1994: 109).

Josip Stalin je 5. julija leta 1921 na plenarnem zasedanju centralnega komiteja ruske komunistične stranke uradno razglasil, da bo GK ostal pod oblastjo SFSR Azerbajdžan. 7. julija 1923 je GK v skladu z odločitvijo komiteja SFSR Azerbajdžana dobil status avtonomne oblasti v okviru Azerbajdžana s središčem v mestu Suša, kasneje pa so prestolnico prestavili v Stepanakert. Rusi so z dodelitvijo GK Azerbajdžanu po mnenju Nersesiana popolnoma ignorirali zgodovinske, geografske, etnične, kulturne in jezikovne vezi prebivalstva GK z Armenci, saj so ob priključitvi Azerbajdžanu Armenci v GK predstavljali 90 odstotkov prebivalstva, do leta 1979 pa se je delež zmanjšal na 75 odstotkov (Lieven in McGarry 1993: 77, Miller in Miller 2003: 7).

Po priključitvi Azerbajdžanu so karabaški Armenci in njihova avtonomija v okviru Azerbajdžana postali odvisni od zaščite Rusije, Azerbajdžan pa je po drugi strani od Moskve pričakoval, da bo ta preprečila kakršnekoli armenske upore (Weisbrode 2001: 27–29).

Iz obdobja Stalinove vladavine med leti 1923 in 1953 so podatki o številu prebivalstva v GK sicer nejasni in nepopolni, vendar se je kasneje pokazalo, da je število Armencev močno upadlo, število Azerbajdžancev pa se je povečalo (Walker 1991: 115–118). Po besedah Nersesiana je med leti 1923 in 1987 azerbajdžanska oblast nad armenskim prebivalstvom izvajala gospodarsko, politično, kulturno in družbeno diskriminacijo. Izginilo je več deset armenskih mest in vasi, prišlo je do očitnega gospodarskega nazadovanja, visokih davkov, redkih investicij, zanemarjanja kmetijstva, revščine, armenske šole so bile pod nadzorom azerbajdžanskega ministrstva za izobraževanje, na njih niso poučevali armenske zgodovine ali imeli armenskih knjig, kvaliteta izobraževanja je padla, propadali pa so tudi armenski kulturni spomeniki (Zolyan 2002, Roeder 1991: 221). Že pod Stalinovo oblastjo je prihajalo do poskusov upora Armencev, ki so v Moskvo pošiljali tudi številne peticije in upali na priključitev Armeniji, vendar so Rusi vsakršen

poskus nasprotovanja zatrli. Leta 1936 sprejeta nova sovjetska ustava je razdelila Transkavkaško SFSR na tri ločene republike in potrdila meje med njimi. Tudi za časa Nikite Hruščeva so Armenci nadaljevali s pisanjem peticij, s katerimi so zahtevali priključitev GK Armeniji, vendar so bili pri tem neuspešni (Huttenbach 1990: 7–8, Walker 1991: 118–119).

4. ANALIZA KONFLIKTA V GORSKEM KARABAHU

4.1 Potek konflikta v GK od leta 1988 do prekinitve ognja 1994

Po uvedbi politike glasnosti in perestrojke sovjetskega predsednika Mihaila Gorbačova ter izbruhu politične, družbeno-ekonomske, ideološke in etnopolitične krize v ZSSR so karabaški Armenci poskušali izkoristiti priložnost in se priključiti Armeniji. Zato so ostreje pritisnili na oblasti v Moskvi, kamor so najprej pošiljali številne peticije in delegacije. Ker so bila njihova prizadevanja neuspešna, so se leta 1988 v GK začele množične demonstracije in protesti proti politični in gospodarski diskriminaciji GK (De Waal 2004: 10, 22–28, Huttenbach 1990: 11, Miller in Miller 2003: 68). Oblikovalo se je politično gibanje za priključitev k Armeniji, karabaški odbor, ki je kljub poskusom zatrtja protestov s strani lokalnih predstavnikov sovjetske oblasti v GK dobil strukturirano politično in organizacijsko obliko (Roeder 1991: 227).

Skupščina GK je 20. februarja 1988 sprejela resolucijo za prenos oblasti z SFSR Azerbajdžana na SFSR Armenijo, kar je 15. junija potrdil tudi armenski vrhovni svet (Avakian 2005: 13). Azerbajdžanski vrhovni svet je 13. junija zahtevo GK zavrnil, ob tem pa se skliceval na 78. člen ustave ZSSR iz leta 1977, v skladu s katerim lahko do ozemeljskih sprememb republik pride le v primeru strinjanja obeh strani, dogovor pa mora ratificirati ZSSR. Centralni komite komunistične partije in svet ministrov ZSSR sta v resoluciji 23. marca 1988 sicer priznala, da se je družbeno-ekonomski in kulturni položaj Armencev v GK poslabšal ter da je treba v razvoju regije posvetiti več pozornosti, zavrnilo pa so zahtevo Armencev GK po priključitvi Armeniji in potrdili ozemeljsko celovitost Azerbajdžana. 12. junija 1988 je svet GK soglasno izglasoval enostransko odcepitev od Bakuja, kar pa je vrhovni sovjet v Moskvi 18. junija ponovno zavrnil (Walker 1991: 127–128, Miller in Miller 2003: 68).

V GK so se takrat začela preganjanja azerbajdžanskega prebivalstva regije, ki je zatočišče našlo v Sumgaitu in Bakuju, kjer so sledili poboji Armencev s strani Azerbajdžancev. Do preganjanja Armencev je prišlo tudi v Ganži, iz Stepanakerta in azerbajdžanskih vasi v Armeniji pa je armensko prebivalstvo pregnalo Azerbajdžance (De Waal 2004: 18–20, HRW 1994: 1–2).

Predsedstvo vrhovnega sveta ZSSR je januarja 1989 GK postavilo pod neposreden nadzor posebnega administrativnega komiteja ZSSR, ki je bil odgovoren centralni oblasti v Moskvi, čeprav je GK ohranil status avtonomne oblasti v okviru Azerbajdžana. Istočasno je na območje GK prišla sovjetska vojska, ki je poskušala zatreti upore in proteste karabaških Armencev. APF, ki je nadzoru posebnega administrativnega komiteja nasprotovala, je v Azerbajdžanu istočasno organizirala množične demonstracije, oblast v Bakuju pa je razglasila blokado železniških in cestnih povezav ter naftovodov in plinovodov z Armenijo in GK, kjer je zaradi pomanjkanja hrane in goriva prišlo do ekonomske krize (Hovhannisyanyan 2004: 59, Walker 1991: 67).

Sovjetski administrativni komite za GK je bil novembra 1989 razpuščen in območje je decembra istega leta spet prišlo pod neposredno azerbajdžansko oblast. Gibanje za neodvisnost GK se je zato še okrepilo, ustanovljen je bil narodni svet, ki je 1. decembra 1989 razglasil združitev z Armenijo, vrhovni svet SFSR Armenije pa je sprejel resolucijo o združitvi Armenije in GK (Huseynov 1999).

Temu je spet sledilo preganjanje in nasilje nad Armenci v azerbajdžanskih mestih ter nad Azerbajdžanci s strani Armencev v GK. Oblikovale so se tudi prve skupine armenskih borcev, ki so kasneje vodile gverilsko vojno proti azerbajdžanski vojski (Huseynov 1999). V napadih na armenske vasi v azerbajdžanskih provincah Khanlar in Šaumian je prvič prišlo do uporabe helikopterjev in težkega strelnega orožja, v Bakuju pa so se januarja 1990 nadaljevala preganjanja Armencev. Sovjetska vojska je z okoli 29.000 vojaki v azerbajdžanski prestolnici posredovala šele 20. januarja in pri tem pobila okoli 80 Azerbajdžancev, predstavniki APF pa so pri tem poudarjali, da so Rusi posredovali le zato, da bi ohranili nadzor nad Bakujem in jim preprečili prevzem oblasti, ki je bila takrat v rokah komunistične partije Azerbajdžana (Cornell 2000: 24)

Kljub temu so v prvih letih spopadov Rusi podpirali Azerbajdžan in na ozemlje GK 15. januarja 1990 namestili dodatnih 17.000 sovjetskih vojakov, ki so poskušali zatreti demonstracije karabaških Armencev. Hkrati so prevzeli nadzor nad vsemi cestnimi povezavami na območju GK in cestami, ki so vodile v Stepanakert. Število oboroženih spopadov med oboroženimi skupinami karabaških Armencev in Azerbajdžanci se je stopnjevalo, najpogostejši pa so bili na severu GK ob meji z Azerbajdžanom in na azerbajdžanskem ozemlju ob mestu Ganža (HRW 1994: 3).

Takratna azerbajdžanska strategija je temeljila na treh elementih. Zaradi azerbajdžanskega prepričanja, da je Armenija ključni akter pri uporabi GK, je Baku blokiral naftovode in plinovode ter železniški promet proti Armeniji, kar naj bi pripomoglo k gospodarskemu zlomu Armenije in posledično vodilo v razpad gibanja za neodvisnost GK. V nadaljevanju je Azerbajdžan poskušal sistematično uničiti obrambo GK, na koncu pa po trditvah Armenije zasesti armenski Zangezur, s čimer bi se povezal s svojo avtonomno provinco Nahičevan in Turčijo (Kobal 1997: 18).

Sovjetski in azerbajdžanski vojaki so leta 1991 območje GK najprej popolnoma obkolili in poskušali oblast v GK podrediti Azerbajdžanu (HRW 1994: 4). Poleg tega so azerbajdžanske enote aprila in maja 1991 s pomočjo sovjetske vojske izvedle operacijo Prstan, med katero so pregledovali potne liste in posedovanje orožja v vaseh GK ter okrožjih Khanlar in Šaumian v Azerbajdžanu. Temu so sledile nasilne deportacije Armencev, ki so jih Azerbajdžanci upravičevali s trditvami o preprečevanju nezakonitega naseljevanja in oboroževanja Armencev (De Waal 2004: 116–118). Operaciji so sledili številni spopadi oboroženih skupin prebivalcev, ki so se medtem formirale, pa tudi spopadi armenske in azerbajdžanske vojske, v katerih je življenje izgubilo več kot 800 ljudi (Cornwell 2000: 26).

V prvih štirih letih konflikta (1988–1992) se karabaški Armenci kljub visoki motiviranosti niso mogli upirati dobro oboroženi azerbajdžanski armadi, ki je razpolagala z okoli 300 tanki, 800 oklepnimi vozili, 300 kosi topniškega orožja in raketnimi sistemi ter okoli 50 letali, med temi so bila tudi bojna letala tipov Su-25 in Mig-25. Nekaj te opreme je bilo zaplenjeno iz nekdanjih sovjetskih arzenalov, večji del pa so prejeli kot delež sovjetskega

vojaškega premoženja po razpadu SZ (Kobal 1997: 18, Harris 1999: 29). Azerbajdžanski vojski je pri tem pomagala tudi četrta ruska armada, Turčija je sodelovala pri usposabljanju azerbajdžanskih vojakov, na azerbajdžanski strani pa so se borili tudi afganistanski mudžahedini (Harris 1999: 30).

Medtem je 11. decembra 1991 prišlo do uradnega razpada ZSSR. Azerbajdžan je neodvisnost razglasil že avgusta, saj je Gorbačov 3. aprila 1991 sprejel zakon, v skladu s katerim se je prebivalstvo republik in etničnih skupin lahko na referendumih odločilo za osamosvojitve. Po 3. členu tega zakona so imele tudi avtonomne republike, avtonomne oblasti in avtonomni okraji v republikah pravico do referenduma in odločitve o svojem nadaljnjem statusu (Hovhannisyan 2004: 67–68, Avakian 2005: 17), zato je bil 10. decembra v GK navkljub ukinitvi avtonomije GK s strani Azerbajdžana 26. novembra ter navkljub azerbajdžanskemu vojaškemu in nevojaškemu posredovanju izpeljan referendum, na katerem se je 98 odstotkov prebivalstva odločilo za neodvisnost (Huseynov 1999). Hkrati so izvolili izvršni svet GK, ki je 19. decembra azerbajdžanskemu predsedniku Mutalibovu predlagal pogajanja, na katerih bi obe strani enakovredno sodelovali. Azerbajdžan je pogajanja zavrnil, zato so karabaški Armenci 28. decembra 1991 izvolili svoj parlament, ki je 6. januarja leta 1992 sprejel Deklaracijo o neodvisnosti republike GK (Hovhannisyan 2004: 69–70).

V času izvedbe referenduma o neodvisnosti GK pa je bil Azerbajdžan že samostojna država, zato po mnenju azerbajdžanskih oblasti odcepitev GK kljub zakonu Gorbačova o referendumih nima pravne podlage, saj je za GK takrat že veljala azerbajdžanska zakonodaja. Azerbajdžanci tudi poudarjajo, da so prebivalci GK Armenci in tako ne predstavljajo etnične skupine, ki bi bila upravičena do svoje države, ampak naj bi imeli status manjšine v okviru Azerbajdžana. Azerbajdžanske oblasti ob tem trdijo, da ključni cilj GK ni bil neodvisnost, ampak združitev z Armenijo (Huseynov 1999).

Po razpadu Sovjetske zveze se je sovjetska vojska iz GK umaknila, večina njihovega orožja, kot so bili težka artilerija, rakete, bombe, tanki in bojna vozila pa je prišla v roke azerbajdžanskih in armenskih borcev (HRW 1994: 4). Azerbajdžan je po umiku sovjetske vojske na razglasitev neodvisnosti GK odgovoril z vojaškim napadom. Dobro usposobljene

azerbajdžanske sile so v začetnem obdobju dosegale uspehe in sredi leta 1992 nadzirale polovico GK. S pomočjo ruskega orožja so osvojili skoraj 80 odstotkov regije Mardakert, od koder je zbežalo okoli 40.000 Armencev (HRW 1994: 5), pod njihovim nadzorom pa so bili tudi najpomembnejši industrijski objekti, edina hidroelektrarna, rudniki zlata na severu GK in 60 odstotkov obdelovalne površine. Poleg tega je Azerbajdžan še zaostрил ekonomsko blokado Armenije in GK, meje z Armenijo pa je zaprla tudi azerbajdžanska zaveznica Turčija (Hovhannisyana 2004: 70–71).

Kljub temu je vlada GK med letoma 1993 in 1994 mobilizirala svoje sile, sestavila redno vojsko in začela protiofenzivo, med katero so jim pomagali ruski vojaki, orožje pa so dobili na trgu starega ruskega orožja ali od kasneje zajetih Azerbajdžancev (Miller in Miller 2003: 69). Karabaške sile so s podporo vojakov 366. ruskega motoriziranega regimenta in armenskih prostovoljcev v prvih mesecih leta 1992 zavzele drugo največje karabaško mesto Hojali v bližini Stepanakerta in pobile več kot 200 azerbajdžanskih civilistov (HRW 1994: 5, Cornwell 2000: 33), maja pa so osvojile azerbajdžansko oporišče, mesto Suša, kar je bil za Azerbajdžan uničujoč strateški in psihološki udarec. Zavzetje Suše je karabaškim silam omogočilo zavzeti tudi druga azerbajdžanska oporišča in mesto Lahin na območju Kelbajara ter odpreti koridor skozi azerbajdžansko ozemlje med GK in Armenijo. Tako je v GK iz Armenije lahko prišla humanitarna in tehnična pomoč, še posebej pomembna za okrepitev karabaškega sistema zračne obrambe, ki je učinkovito nevtraliziral azerbajdžanske sile (Kobal 1997: 18).

Sile GK so aprila 1993 s pomočjo armenske vojske nadaljevale ofenzivo v provinci Kelbajar in v petih dneh zasedle celotno ozemlje severno od kraja Lahin med Armenijo in GK. Ozemlje so popolnoma opustošili, kršili številne človekove pravice in pregnali tamkajšnje prebivalstvo (De Waal 2004: 183). V prvi polovici leta 1993 so napredovali v smeri severozahodno in jugozahodno od GK, v začetku druge polovice 1993 pa so se usmerili na jugovzhod. Po dolgem obdobju raketiranja in obstreljevanja so julija zavzeli Agdam, azerbajdžansko vojaško bazo vzhodno od GK (HRW 1994: 19), od koder so septembra in oktobra 1993 napadli in zasedli azerbajdžanske regije Fizuli, Džebrail, Kubatli in Zangelan jugovzhodno in južno od GK. Slednje so bile ključnega pomena za Azerbajdžan, saj predstavljajo pas, ki povezuje Azerbajdžan z Armenijo in z Iranom na

jugu (*ibid.* 29). Po pisanju De Waala (2004: 215) je armenska ofenziva povzročila enega največjih valov beguncev v Evropi od druge svetovne vojne, saj je z domov zbežalo kar 350.000 ljudi.

Na jugu so karabaške sile prodirale tudi proti mestu Goradiz ob iranski meji, s čimer so poskušali dokončno presekati povezavo azerbajdžanskih sil z Bakujem. Po kratki zasedbi mesta so se morali umakniti, saj je Iran na meje namestil številne pripadnike svojih sil in izrazil ostro nasprotovanje armenski akciji. V Iran je namreč pribežalo veliko število azerbajdžanskih beguncev, iranske oblasti pa so se zdale tudi upora med iranskimi Azerbajdžanci (HRW 1994: 36). Poleg tega se je na namestitev iranskih sil takoj odzvala Rusija, stopnjevanje napetosti na mejah pa bi lahko vodilo v nadaljnje zaostrovanje tamkajšnjih razmer in večjo vpletenost sosednjih držav (Cornwell 2000: 34–40).

Kljub armenskemu umiku pa Azerbajdžan ni uspel organizirati resnejšega odpora potem, ko je že izgubil nadzor nad okoli 20 odstotki svojega ozemlja in po tem, ko je bilo z domov pregnanih okoli 450.000 do 500.000 Azerbajdžancev (Kobal 1997: 19)

Tudi med ofenzivo decembra 1993 ni uspel pridobiti nazaj regij Mardakert in Kelbajar severno od GK, saj ni bil sposoben izkoristiti premoči v številu prebivastva, bogatih naravnih virih in orožju, ki so ga po odhodu iz oporišča v azerbajdžanski Ganži pustili ruski vojaki. Po podatkih azerbajdžanskega notranjega ministrstva so novembra 1993 dobili več kot 280 ruskih tankov, 842 oboroženih vozil in 380 kosov orožja, vendar so bile azerbajdžanske sile slabo vodene, prihajalo je do dezerterstva, vojaki so bili demoralizirani in politično razdeljeni, na kar je vplivala tudi sama politična nestabilnost v državi in menjavanje vodstva. Po drugi strani pa so bile karabaške sile bolj organizirane in izurjene, pod enotnim osrednjim vodstvom, bile so motivirane in disciplinirane, poznale pa so tudi gorat svet, ki obdaja GK (Harris 1999: 30) Kljub temu so bile tudi karabaške sile v zadnjem obdobju konflikta leta 1994 močno izčrpane, v vojsko pa so morali vpoklicati celo 44 do 50 let stare moške (Kobal 1997: 19).

Zato je med stranema prišlo do večje diplomatske aktivnosti, s katero je Azerbajdžan poskušal uravnovežiti izgube na bojišču, Armenija pa se je hotela znebiti očitkov OZN, da

se vmešava v konflikt ter prekiniti svojo osamitev v regiji zaradi azerbajdžanske in turške blokade (Kobal 1997: 19).

Do premirja je prišlo 12. maja 1994 s posredovanjem Rusije (Kazimirov 2000: 132). V skladu z dogovorom naj bi med sprtima stranema namestili pretežno ruske mirovne sile Skupnosti neodvisnih držav (SND) in tako omejili vlogo OVSE v GK, čeprav zaradi azerbajdžanskega nasprotovanja prisotnosti ruskih sil na svojem ozemlju do tega ni nikoli prišlo (Walker 2000: 168, 170). Azerbajdžan je poleg GK izgubil še 14 odstotkov svojega ozemlja, v spopadih je umrlo okoli 35.000 ljudi na obeh straneh, več kot milijon ljudi je bilo prisiljenih zapustiti svoje domove. Med njimi je bilo okoli 700.000 Azerbajdžancev z GK in zasedenega azerbajdžanskega ozemlja ter okoli 350.000 Armencev iz Azerbajdžana (Weisbrode 2001: 29). Zaradi slabih gospodarskih razmer v Armeniji, h katerim je pripomogla tudi azerbajdžansko-turška blokada, je domovino po podatkih Programa OZN za razvoj (*United Nations development Programme* – UNDP) iz leta 1996 zapustilo okoli 667.000 Armencev (Dudwick 1997: 82).

4. 2 Analiza vzrokov konflikta

Vzroke za konflikt na ozemlju GK je potrebno iskati že v preteklosti, saj je bilo omenjeno območje vedno prehodno ozemlje, preko katerega so potekala preseljevanja narodov (indoevropskih, turških, mongolskih...), ki so se tam tudi naseljevala in med katerimi je prihajajo do številnih spopadov za nadzor nad območjem. Tako so na ozemlje, naseljeno pretežno z Armenci, začela v 11. stoletju prodirati turška plemena, ki so se tu naseljevala in prevzela nadzor. Do prvih večjih napetosti med muslimani na Kavkazu in Armenci je prišlo z ruskim osvajanjem Kavkaza in z ruskimi vojnami s Perzijskim in Otomanskim imperijem v 19. stoletju, ko so Rusi na ozemljih, s katerih so bili pregnani muslimani, naseljevali Armence, katerih število se je povečalo tudi v GK (McCarthy 1995: 31).

Kljub armenskemu zavezništvu in armenski večini v GK je Rusija po 1. svetovni vojni poskušala okrepiti odnose s Turčijo, ki naj bi sodelovala pri širjenju socialistične revolucije v Aziji in omejevanju vpliva Velike Britanije na Kavkazu. Zato sta 16. marca 1921 državi v

Moskvi podpisali sovjetsko-turški sporazum, s katerim je Rusija Turčiji prepustila območja današnje vzhodne Turčije, GK in Nahičevan pa sta prišla pod oblast Azerbajdžana.

Tako so rusko-turški odnosi in ruski interesi po mnenju Herziga (Hovhannisyan 2004: 43) igrali ključno vlogo pri določanju meja sovjetskih republik in ustanovitvi avtonomne regije GK, pri čemer se Rusi niso ozirali na etnične meje in vzorce poselitve. Ameriški raziskovalec Paul Goble (*ibid.* 44) dodaja, da je Stalinova politika temeljila na ruskem zavezništvu ene ali več manjšin v vsaki od sovjetskih republik, saj naj bi bila varnost manjšin odvisna od Moskve. Asimetrično razmerje moči med narodi v regiji je omogočilo Stalinu preusmeriti njihovo sovražno nastrojenost do Rusov v nasprotovanja in spore med samimi neruskimi narodi, kot so Armenci in Azerbajdžanci.

Rusija tako napetosti med karabaškimi Armenci in Azerbajdžanom ni reševala s ciljem dolgoročne in trajne politične rešitve, ampak v svojem neposrednem interesu, največkrat pa tako, da je pustila spore odprte, s čimer je ohranjala nadzor nad sprtima etnijama in ju izkoriščala (Kobal 1997: 53).

Zaradi podrejenosti Rusiji meje med republikami v času skupne države niso igrale večje vloge, pomembne pa so postale po razpadu SZ, ko prebivalci GK niso pristali na obstoječe meje zaradi negativnih izkušenj iz skupnega življenja z Azerbajdžanci v SZ in slabega položaja in neuresničevanja manjšinskih pravic karabaških Armencev. Ob tem Nersessian poudarja, da so oblasti v Bakuju popolnoma zanemarile gospodarski, kulturni, družbeni razvoj GK, število Armencev je zaradi slabega položaja vztrajno upadalo, medtem ko je število Azerbajdžancev raslo.

Armenci trdijo, da je Azerbajdžan v vseh sedemdesetih letih obstoja ZSSR od priključitve GK do leta 1988 na ozemlju GK izvajal sistematično raznarodovalno politiko in naseljeval Azerbajdžance, kar je pripeljalo do radikalne spremembe v etnično-demografski sestavi pokrajine ter do poslabšanja odnosov med Azerbajdžanci in Armenci (Hovhannisyan 2004: 46–52). Armenci naj bi po 1. svetovni vojni v GK predstavljali več kot 90 odstotkov prebivalstva, leta 1975 pa le še 75 odstotkov, medtem ko se je število Azerbajdžancev podvojilo (Miller in Miller 2003: 68). Poleg tega naj bi politična, etnična in verska

diskriminacija Armencev v GK vodila v gospodarsko in socialno nazadovanje ter družbeno neenakost med etnijama (Hovhannisyan 2004: 46–52).

Kot piše Horowitz (2004: 53), je na izbruh in stopnjevanje konflikta vplivalo tudi upadanje moči političnih institucij v Bakuju in Moskvi zaradi razpadanja ZSSR, kar je vodilo v spremenjeno ravnotežje moči med etničnimi skupinami. Na izbruh in potek konflikta so vplivali tudi novi nedržavni mednarodni gospodarski, kulturni in družbeni akterji, njihov vpliv pa se je povečal predvsem z gospodarskim, kulturnim in družbenim odpiranjem nekdanjih sovjetskih republik mednarodni skupnosti (Horowitz 2004: 53). Poleg tega so po mnenju Kobala (1997: 53) pomembno vlogo imeli tudi številni drugi dejavniki, kot so notranji spopadi za oblast, ekonomska kriza, pomanjkanje izkušenj in struktur za neodvisno vladanje, navzočnost ruskih oboroženih sil v Armeniji, pomanjkanje izkušenj na področju vojaškega odločanja, izgradnja samostojnih oboroženih sil pa je bila v povojih.

Kaufman (2001: 49–52) meni, da je do konflikta prišlo tudi zaradi izkoriščanja simbolov in mitov, kot so armenski strahovi pred genocidom s strani Turkov in azerbajdžanski o izgubi suverenosti in ozemeljske celovitosti, s čimer so tako Armenci kot Azerbajdžanci upravičevali medsebojno nasilje in spopade. Obe strani sta vztrajali na zgodovinski upravičenosti do ozemlja in ga smatrali kot kulturno in politično središče, ključno za svoj obstoj, težnje sovražne strani pa kot grožnjo preživetju lastne države.

5. ZUNANJI AKTERJI IN NJIHOVI INTERESI V KONFLIKTU

Kavkaz je eno od območij, kjer poskušajo regionalne in globalne sile po padcu Sovjetske zveze zapolniti politični vakum na križišču poti, ki povezujejo Azijo in Evropo ter na območju, kjer so srečujejo turška, slovanska in perzijska kultura ter krščanska in muslimanska religija (Cornell 2002). Tako se tu križajo interesi stalno navzoče Rusije, regionalnih sil, kot sta Iran in Turčija, čedalje pomembnejšo vlogo pa prevzemajo tudi ZDA (Mal'gin 2002: 44). Poleg teh je treba omeniti še transnacionalne korporacije, ki težijo k uresničevanju svojih interesov in strategij. Pri tem poskušajo omenjeni akterji predvsem pridobiti nadzor in dostop do zalog nafte in plina, ki ležijo pod Kaspijskim morjem, ter nad komunikacijskimi in transportnimi povezavami v regiji (Mališeva 2002: 62).

Tako po mnenju Paula Goblea v konflikt v GK niso vpletene le neposredno udeležene države, ampak tudi številni regionalni in drugi akterji (Hovhannisyán 2004: 9), ki tamkajšnjo nestabilnost izkoriščajo za povečanje svojega vpliva v regiji. Nasprotujoči si interesi Rusije, Irana in Turčije preprečujejo, da bi omenjene države Armeniji in Azerbajdžanu pomagale najti rešitev konflikta, in da bi ZDA v sporu igrale nevtralno vlogo. Pri tem igra ključno vlogo Rusija, ki je izmenoma podpirala obe strani, brez ruskega pristanka pa bo kakršnekoli mirovni sporazum najverjetneje nemogoč (Kuklina 2002: 81, De Nevres 1994: 55).

5.1 Rusija

Rusija je država, ki meji na Evropo, Azijo, krščanski in islamski svet, zato ima pomembno vlogo v mednarodni varnostni politiki (Foglesong in Hahn 2002: 5), pomembni pa so tudi njeni odnosi s sosednjimi državami, vključno z Armenijo in Azerbajdžanom. Ti namreč vplivajo na rusko notranjepolitično dogajanje in ruske odnose z državami, ki mejijo na Kavkaz, ter z državami, ki imajo na Kavkazu geopolitične in gospodarske interese (Giorgadze 2002: 64).

Širjenje ruskega vpliva na Kavkaz se je začelo v času carja Ivana Groznega (1462–1505), območje današnje Armenije in Azerbajdžana pa so ruske sile zasedle v 19. stoletju med vladavino carja Petra Velikega (McCarthy 1995: 14–31). Ruska širitev je potekala

večinoma na račun kavkaškega muslimanskega prebivalstva, saj so poskušali Rusi demografsko in politično prevlado muslimanov nadomestiti s krščanskim prebivalstvom in rusko politično oblastjo. Armenci so pri tem igrali pomembno vlogo, saj so se kot ruski zavezniki naseljevali na ozemlja, s katerih so bili pregnani muslimani (Sonyel 1999: 152–153).

Po zmagah v rusko-perzijskih vojnah od leta 1804 do 1813 in od leta 1826 do 1828 ter po vojnah s Turčijo v letih od 1853 do 1856 in od 1877 do 1878 si je Rusija poskušala zagotoviti nadzor nad Črnim in Kaspijskim morjem, hkrati pa z naseljevanjem Armencev vzpostaviti krščanski tampon pred turškim in perzijskim muslimanskim imperijem na jugozahodu in jugu (Trenin 1996). Zato je tudi na ozemlju GK naseljevala Armence, z natančno načrtovano strategijo spremenila tradicionalne poselitvene vzorce in se tako zavarovala pred Perzijci in Turki (Sahne 1997: 97–98).

Po besedah raziskovalca Georgea Bournoutiana se je do leta 1832 približno 45.000 Armencev iz Irana in otomanskega cesarstva poleg GK naselilo tudi v kanatu Erevan. To ozemlje, ki je obsegalo današnjo Armenijo, je bilo takrat iranska provinca z večinoma turškim in azerbajdžanskim prebivalstvom, z rusko pomočjo pa so prevlado prevzeli Armenci (McCarthy 1995: 31–32).

Rusija si je nadzor nad regijo zagotavljala tudi s spodbujanjem sporov in sovražnosti med lokalnimi voditelji, pri čemer je tamkajšnje konflikte reševala v skladu s svoji interesi. Izkoriščala je tudi verske razlike, pri čemer je podpirala Armence, hkrati pa ohranjala armensko odvisnost od ruske zaščite pred muslimanskim prebivalstvom. Zaradi stalnih napetosti med muslimani in kristjani je veliko število muslimanov pobegnilo v Turčijo, na izpraznjenih območjih pa je Rusija ponovno naseljevala Armence in vodila politiko »deli in vladaj« (Sahne 1997: 98–99).

Rusi so Armence podpirali tudi v boju za armensko neodvisnost v vzhodni Anatoliji pred in med 1. svetovno vojno, saj so zaplenjeno orožje muslimanov predajali Armencem. Zaradi armenskih nemirov je bilo število turških vojakov v spopadih z rusko vojsko na vzhodni fronti omejeno, zato so Rusi lahko dodatne čete poslali na zahodno fronto (McCarthy 1995:

193). Grenke zgodovinske izkušnje Armencev zaradi pregona s strani Otomanskega imperija so pripomogle k temu, da so se Armenci še bolj obračali k Rusiji po pomoč in varnost, podpirali podreitev ruskemu carju ter sodelovali z rusko cerkvijo (Dawisha 1994: 118–119)

Po 1. svetovni vojni in razglasitvi neodvisnosti Armenije so Rusi zaradi nevarnosti turškega vdora zasedli tedaj neodvisne države Armenijo, Azerbajdžan in Gruzijo ter jih v okviru Transkavkaške republike leta 1922 priključili ZSSR (Sahne 1997: 114–115), čemur armenske politične stranke zaradi odvisnosti od ruske pomoči in zaščite niso nasprotovale (Redgate 1998: 274).

Kljub armenskemu zavezništvu pa se Rusi pri določanju meja treh sovjetskih socialističnih republik niso ozirali na etnične meje. Meje med republikami so namreč načrtali v skladu z lastnimi interese, s čimer so poskušali vzpodbuditi sovražnosti med prebivalstvom različnih etničnih korenin, zatreti želje manjšin po neodvisnosti, spodbuditi šovinizem med večinskim prebivalstvom in tako okrepiti položaj centralnih ruskih oblasti (Aydin 2000: 8). Tako so Rusi leta 1923 Nahičevan in GK dodelili Azerbajdžanu (Sahne 1997: 118–119). Kot piše Roeder (1991: 204), so Rusi tako v času ZSSR z zagotavljanjem zaščite manjšin pred večinskim prebivalstvom ohranjali odvisnost prvih od ruske pomoči, kar se je pokazalo tudi v primeru Azerbajdžana in karabaških Armencev.

Rusija se je morala po razpadu nekdanje ZSSR soočiti z novimi okoliščinami na južnem Kavkazu, kjer so se novonastale države obrnile proti zahodu, zvezi NATO (*North Atlantic Treaty Organization*) in EU (Evropska Unija). Kljub temu pa so nove samostojne države na jugu Kavkaza v ruski zunanji in varnostni politiki še vedno igrale pomembno vlogo na gospodarskem, političnem, etničnem in varnostnem področju, ki vplivajo na rusko notranjepolitično dogajanje in na ruske odnose z drugimi regionalnimi ali globalnimi silami (Arbatov 1997: 411, Trenin 1996).

Rusija si zato tudi s posredovanjem v konfliktu v GK prizadeva še naprej ohraniti nadzor nad azerbajdžansko in armensko oblastjo ter preprečiti širjenje vpliva ostalih dveh regionalnih sil, Irana in Turčije, in med lastnim ter turškim in iranskim ozemljem oblikovati

varnostni tampon, omejiti pa poskuša tudi naraščanje vpliva ZDA (Weisbrode 2001: 35). Poleg tega si Rusija prizadeva z ohranjanjem vpliva na Azerbajdžan in Armenijo tudi ohraniti nadzor nad nekdanjimi vojaškimi oporišči, tamkajšnjimi naravnimi surovinami in industrijskimi obrati ter vzpostaviti trg za svoje gospodarstvo (Arbatov 1997: 429).

Po mnenju Arbatova (1997: 429) je ključnega pomena za rusko zunanjo politiko tudi ohranjanje zaveznikov na Kavkazu, kar bi Rusiji omogočilo ohraniti status velesile. Nekdanji ruski predsednik Boris Jelcin je tako novembra 1993 podpisal novo rusko vojaško doktrino, v skladu s katero grožnje ruski varnosti predstavljajo tudi spopadi, ki potekajo v sosednjih državah. Zato so kot eno prioriteto ruske politike izpostavili ohranjanje stabilnosti v obmejnih regijah in namestitve ruskih vojakov v državah Skupnosti neodvisnih držav (SND)(Cornell 2000: 49).

Rusija je zato poskušala tako Armeniji kot Azerbajdžanu vsiliti svojo vojsko na mejah z Iranom in Turčijo, postaviti vojaška oporišča na njunih tleh in ju prisiliti v članstvo v SND (The Economist 1992: 29–30, Cornell 2001b: 8). Po razpadu ZSSR je podpirala predvsem Armenijo, edino rusko zaveznico na Kavkazu, kateri je priskočila na pomoč predvsem na vojaškem področju, saj je na armenskem ozemlju ohranila svoje letalske sile in vojsko, ki nadzoruje tudi armenske meje, in tako ohranja armensko odvisnost od ruske zaščite pred Azerbajdžanom in Turčijo. Poleg tega dobiva Armenija od Rusije tudi podporo v obliki naravnih surovin, energetskih virov in zalog hrane (Huntington 1996: 280, Cornell 2001b: 3, Dawisha 1994: 175) ter je lastnik pomembnih industrijskih obratov v državi (Stupishin 2002).

Kljub temu se je Armenija po letu 1999 postopno obrnila proti zahodu, saj ji Rusija ni zagotavljala zadostne pomoči na gospodarskem in političnem področju, njeno zavezništvo in pomoč pa sta nepredvidljiva (Trenin 1996). Rusija bi namreč v primeru gospodarskega in političnega sodelovanja z Azerbajdžanom in Turčijo Armenijo lahko pustila na cedilu. Poleg tega se Rusija tudi sama sooča s notranjepolitičnimi nasprotji, težavami na gospodarskem področju, njena finančna in gospodarska situacija pa bo v prihodnosti odvisna od finančne in logistične podpore zahodnih držav. Rusija se sooča tudi z nemiri v

njenih kavkaških republikah, ki so za Moskvo gotovo pomembnejše od GK (Jones 2000: 14–15).

Azerbajdžan se je za razliko od Armenije takoj odmaknil od Rusije in zavzel prozahodno stališče. Ruski 104. regiment se je maja 1993 tako umaknil iz Ganže, pristopne pogodbe v SND pa Azerbajdžan ni ratificiral (Cornell 2001b: 9). Kljub temu je poskušala Rusija obdržati monopol nad izkoriščanjem azerbajdžanske nafte in transportom le-te. Zato je nasprotovala prihodu tujih naftnih družb in zahtevala svoj delež v azerbajdžanski naftni industriji. Prav tako je vztrajala, da bi moral transport kaspijske nafte in zemeljskega plina potekati preko Rusije, zato je ostro nasprotovala graditvi naftovoda od BTC (Baku – Tibilisi – Ceyhan) in poskušala omejiti vlogo Turčije pri črpanju kavkaške nafte (Weisbrode 2001: 35).

Zahtevala je tudi nadaljnjo uporabo ruskih pristanišč in rafinerij s strani Azerbajdžana, s čimer bi slednji postal odvisen od Rusije. Ta je tuja naftna podjetja tudi opozarjala, da še vedno ni dogovora o delitvi Kaspijskega morja, s čimer je poskušala zavlačevati pogajanja med naftnim konzorcijem zahodnih naftnih družb in azerbajdžanskimi oblastmi (De Pauw 1996).

Baku je bil glede nafte leta 1994 v kočljivi situaciji, saj bi pristanek na ruske zahteve pomenil resne omejitve azerbajdžanski suverenosti. Kljub temu je predsednik Alijev zaradi slabega položaja azerbajdžanskih sil v vojni z Armenci ruskemu Lukoilu dal deset odstotkov v treh največjih azerbajdžanskih naftnih poljih, s čimer si je poskušal zagotoviti rusko pomoč in bolj uravnotežen ruski odnos do strani v konfliktu (De Pauw 1996, Forsythe 1996:16).

Dogovor pa ruskih oblasti ni zadovoljil. Rusija je namreč kljub udeležbi Lukoila ostro nasprotovala dogovoru o ustanovitvi konzorcija AIOC za izkoriščanje novih azerbajdžanskih nahajališč med SOCAR in tujimi družbami. S prihodom tujih naftnih družb se je namreč Azerbajdžan še bolj oddaljil od ruskega nadzora, tuja udeležba pri črpanju nafte pa je pomenila tudi internacionalizacijo območja in samega konflikta. Azerbajdžan je namreč upal na podporo tujih vlad v konfliktu, ki bi lahko ogrozil tudi poslovanje njihovih naftnih podjetij (De Pauw 1996).

Kot pišeta Ana Zelkina (2001: 53–54) in John McCarty (2000: 23), ruska prizadevanja za pridobitev nadzora nad kaspijskimi naravnimi viri in transportne poti sama po sebi sicer niso pretiranega pomena, saj ima Rusija sama zadostne zaloge omenjenih surovin. Z nadaljnjim vplivanjem na tamkajšnjo naftno politiko in dogajanje v GK pa bi Rusija ohranila nadzor nad južnokavkaškimi državami in s tem pomemben geostrateški položaj v regiji, saj je Kavkaz vedno predstavljal most med Vzhodom in Zahodom, na čelu z zvezo NATO.

Ruska politika na območju GK je bila v teku konflikta nekonsistentna in neusklajena (Aydin 2000: 33). Orožje je namreč pošiljala tako Armeniji kot Azerbajdžanu, s čimer je poskušala ohraniti nadzor nad celotnim območjem (Kobal 1997: 18). Ko so se konec 80. let prejšnjega stoletja začele razmere v GK zaostrovati in je območje vedno glasneje zahtevalo odcepitev od Azerbajdžana, je Rusija to zahtevo najprej odločno zavrnila in s svojo vojsko vkorakala v GK ter utirala pot azerbajdžanskim silam (Miller in Miller 2003: 70). Kasneje je armenskim silam pomagala pri ponovnem zavzetju GK, v letih 1992 in 1993 pa je postala ključen akter pri zagotavljanju armenske varnosti, kar se je izkazalo predvsem ob turških in iranskih opozorilih Armencem pred možnim posredovanjem zaradi obmejnih incidentov (Trenin 2002: 94). Armenija je namreč kot ruska zaveznica še vedno igrala vlogo varnostnega tampona med Rusijo in Turčijo, v interesu Rusije pa je bilo tudi ohranjati Baku v podrejenem položaju in poskušati vplivati na tamkajšnjo naftno politiko (Miller in Miller 2003: 70).

Rusija pa je bila kljub izigravanju obeh strani tudi sama v zapletenem položaju, saj bi v primeru pristanka na ohranitev GK v okviru Azerbajdžana izgubila tradicionalno zaveznico Armenijo, v primeru strinjanja z neodvisnostjo ali priključitvijo GK Armeniji pa bi izgubila vpliv na Azerbajdžan. Zato je Rusija po eni strani podpirala Azerbajdžan pri načelu ozemeljske celovitosti, po drugi strani pa v spopadih pomagala Armencem (Lieven in McGarry 1993: 78).

Po mnenju nekaterih političnih analitikov ter Azerbajdžana in Armenije si Rusija rešitve spora ne želi, saj bi Armenija tako vzpostavila normalne odnose s Turčijo in zmanjšala odvisnost od ruske vojaške pomoči, posledično pa bi se zmanjšal tudi ruski vpliv na

Kavkaz (Field 2000, Hovhannisyan 2004: 62). Nadaljni nadzor nad jugom Kavkaza bi Rusiji omogočil vpliv na države Srednje Azije, preko katerih naj bi se iz Afganistana in Pakistana v muslimanske ruske republike širil politični islam (Cornell 2000: 50), ruski strategji pa poudarjajo, da je Kavkaz za Rusijo pomemben tudi kot most do Bližnjega vzhoda (De Nerves 1994: 56).

Zato je Rusija tudi pri reševanju konflikta vedno poskušala igrati osrednjo vlogo in jo šele decembra 1994 na vrhu v Budimpešti prepustila OVSE. Kljub temu je še naprej vztrajala, da morajo prekinitev ognja nadzorovati pretežno ruske sile. Te bi bile tako prisotne tudi na ozemlju Azerbajdžana, ki pa je to ostro zavračal (Forsythe 1996: 14).

Ugodne varnostne razmere bi sicer lahko vplivale na varnost v severnokavkaških ruskih republikah, predvsem v Čečeniji in Dagestanu, ki zahtevajo neodvisnost in so vir naravnih surovin ter ključna povezava Rusije z državami na jugu Kavkaza in s kaspijskimi zalogami nafte (Areng 2002: 64, Mališeva 2002: 68). Poleg tega bi se lahko okrepilo sodelovanje s Turčijo, s katero Rusija kljub tekmovalnosti že razvija gospodarske odnose, pri čemer je pomemben predvsem plinovod »*Blue Stream*«, zgrajen s pomočjo ruskega Gazproma, in po katerem se preko Turčije letno transportira zemeljski plin v vrednosti okoli dveh milijard dolarjev (Weisbrode 2001: 35). Poleg Turčije pa Rusija v zadnjem času na gospodarskem in političnem področju sodeluje tudi z Iranom, ki mu prodaja orožje, kot so raketni sistemi Tor-M1, v skladu s pogodbo v vrednosti skoraj milijarde dolarjev pa Rusija trenutno gradi jedrsko elektrarno v iranskem Bušerju, ki naj bi začela delovati septembra 2007 (Kleveman 2003: 37).

5.2 Turčija

Turško-armenski in turško-azerbajdžanski odnosi so si bili tako v preteklosti kot tudi danes diametralno nasprotni. Medtem ko razvija Turčija z etnično in kulturno sorodnimi Azerbajdžanci bratske odnose, pa so odnosi z Armenci že tradicionalno sovražni, predvsem zaradi turškega ravnanja s turškimi Armenci na začetku 1. svetovne vojne v letih 1915 do 1916, ko naj bi Turki po trditvah Armencev zagrešili genocid, med katerim naj bi umrlo približno 1,5 milijona Armencev. Poboji in preganjanje Armencev naj bi po armenskih trditvah omogočilo uresničitev ideje velike Turčije, oziroma olajšalo združitve vseh turških

ljudstev, od Turčije preko Azerbajdžana do Srednje Azije. Turčija genocid zanika in poudarja, da je takrat med armenskim bojem za neodvisnost v vzhodni Anatoliji na obeh straneh umrlo okoli 300.000 ljudi. Poleg armenske zahteve po priznanju genocida odnose med državama otežkoča tudi armensko nepriznavanje pogodb iz Moskve in Karsa, ki določata potek turško-armenske meje, in v skladu s katerima je vzhodna Anatolija del Turčije.

O turškem genocidu nad Armenci se med hladno vojno v zahodnem bloku ni veliko govorilo in pisalo, saj je bila Turčija vedno strateški zaveznik Zahoda, kar kaže tudi njeno članstvo v zvezi NATO. Kljub temu je leta 1987 Ben Whitaker, posebni odposlanec Podkomisije OZN za preprečevanje diskriminacije in varstvo manjšin turško ravnanje z Armenci v skladu z Konvencijo OZN o genocidu iz leta 1948 uvrstil med genocid (Walker 1991: 4).

Po pisanju Walkerja (1991: 21–22) sta za domnevne turške poboje Armencev neposredno krivi tudi Velika Britanija in Francija, ki sta v 19. stoletju in začetku 20. stoletja zaradi ruskega širjenja na zahod podpirali Turčijo. Ta je pomembno vlogo igrala tudi pri kreiranju azerbajdžanske države po prvi svetovni vojni. Turčija je imela v regiji namreč svoje strateške in politične interese, ustanovitev turškega Azerbajdžana pa je Turčiji prinesla večji politični vpliv in zaveznika na Kavkazu. Kljub temu Turčija po prvi svetovni vojni načrta o združitvi turških narodov na Kavkazu in Srednji Aziji ni uresničila, saj so bili Azerbajdžan in države Srednje Azije priključeni Sovjetski zvezi (Dowisha 1994: 54, Hovhannisyan 2004: 18)

Kljub temu je bila Turčija po 1. svetovni vojni ruska zaveznica, saj sta bili obe državi mednarodno osamljeni, v obeh so bile na oblasti revolucionarne sile, ki so strmoglavile prejšnje oblastnike in se borile proti zahodnim silam. Ker je Rusija Turčijo videla tudi kot zaveznika pri širjenju komunistične revolucije, je ozemlje GK na turško in azerbajdžansko pobudo kljub večinoma armenskemu prebivalstvu vključila v okvir Azerbajdžana. Turčija se je kasneje od ZSSR sicer distancirala, po 2. svetovni vojni pa je kot članica zveze NATO svojo politiko do ZSSR podredila interesom zavezništva (Cornell 2001: 62).

Po razglasitvi neodvisnosti so si v Armeniji zaradi svojega geografskega položaja ter gospodarskih in diplomatskih interesov najprej prizadevali za normalizacijo odnosov s Turčijo. Kljub številnim dvostranskim srečanjem pa je bil ključni turški cilj ostalo širjenje vpliva na turške narode na Kavkazu in v Srednji Aziji po razpadu ZSSR (Huntington 1996: 146). Azerbajdžan in vse srednjeazijske države razen Tadžikistana, ki so razglasile neodvisnost po razpadu nekdanje ZSSR, imajo namreč iste etnične, verske, jezikovne in kulturne korenine, z oblikovanjem enotnega prostora pa bi Turčija po koncu hladne vojne ponovno postala pomemben igralec v mednarodni skupnosti. Skupen prostor bi bil za Turčijo pomemben tudi iz gospodarskega vidika, in sicer kot trg za turške proizvode in vir naravnih surovin, ter političnega vidika, kot alternativa EU (Cornell 2000: 64).

Azerbajdžan je v turški politiki igral pomembno vlogo kot etnična, kulturna in jezikovna vez Turčije s Srednjo Azijo. Turčija je med konfliktom v GK in med pogajanja o statusu območja podpirala Azerbajdžan in si prizadevala za ohranjanje azerbajdžanskega nadzora nad regijo. Ob razglasitvi neodvisnosti je azerbajdžanska oblast vzpostavila tesne odnose s Turčijo, od katere so prejeli tehnično pomoč, po prihodu Abulfaza Elčibeja na oblast leta 1992 pa so dolgotrajne etnične in politične vezi med državama še okrepile (Dowisha 1994: 54, 224)

Kljub temu Azerbajdžan Turčije ni nikoli uradno zaprosil za pomoč v konfliktu, Turčija pa ni nikoli aktivno sodelovala v spopadih, saj je poskušala ohranjati dobre gospodarske in politične odnose z Rusijo. Poleg tega bi njeno posredovanje v konfliktu lahko vodilo v nadaljnje zaostrovanje razmer na južnem Kavkazu ter morebitno posredovanje Irana in Rusije. Do razprave o turškem vstopu v spopade je prišlo le maja 1992, po armenskih poskusih napada na azerbajdžansko ozemlje Nahičevan, ki meji na Turčijo, vendar zaradi ruskih opozoril o protinapadu načrta niso izpeljali (De Pauw 1996).

Na turško politiko do GK sta vplivali tudi ZDA in Francija, kjer živita veliki armenski manjšini. Poleg tega je Turčiji posredovanje v konfliktu omejevalo članstvo v zvezi NATO (Mal'gin 2002: 44), zaradi pritiskov mednarodne skupnosti pa je Turčija odprla tudi meje za humanitarno pomoč, tako da so Armancem lahko zagotovili zaloge goriva (De Pauw 1996).

Turčija je ob izbruhu spopadov sicer razglasila nevtralno stališče in se ponudila kot nevtralni posrednik, zaradi stopnjevanja konflikta pa je turška javnost kasneje zahtevala podporo Azerbajdžanu. Turška oblast je začela izkoriščati vse diplomatske kanale za podporo Azerbajdžanu, predvsem v OZN in OVSE, poleg tega pa je prekinila vse stike z Armenijo, uvedla blokado in obnovitev meddržavnih diplomatskih odnosov pogojevala z armenskim umikom z zasedenega azerbajdžanskega ozemlja, čeprav je Armenija vztrajala, da v konflikt ni vpletena (Corwell 2001: 77, Jones 2000: 61–62)

Po armenskih ocenah je Turčija že na začetku konflikta prispevala vojaško, finančno in ekonomsko pomoč Azerbajdžanu (Hovhannisyan 2004: 66), usposabljala azerbajdžansko vojsko, zagotavljala diplomatsko podporo in odigrala pomembno vlogo pri vzdrževanju blokade Armenije (Kobal 1997: 18–19). Turčija in Azerbajdžan sta leta 1996 podpisali tudi sporazum o dvostranskem vojaškemu sodelovanju, v skladu s katerim bi Turčija v primeru armenskega kršenja premirja Azerbajdžanu zagotovila potrebno pomoč (Aivazian 2001: 211). Poleg tega je Azerbajdžanu namenila humanitarno pomoč, štipendije za študente, usposabljanje azerbajdžanskih poslovnežev, bankirjev in diplomatov (Huntington 1996: 146).

Državi sta podpisali več trgovinskih in gospodarskih sporazumov, saj ima Turčija v Azerbajdžanu poleg kulturnih in etničnih vezi tudi gospodarske interese, predvsem na področju črpanja ter transporta nafte in zemeljskega plina iz Kaspijskega morja. Na pobudo Turčije je prišlo do izgradnje naftovoda BTC, po katerem bosta azerbajdžanska in kazahstanska nafta ter zemeljski plin prišla do Sredozemskega morja (Cornell 2000: 65). 1680 kilometrov dolg naftovod BTC so otvorili 25. 5. 2005, po njem pa bo lahko dnevno stekel milijon sodčkov nafte iz Azerbajdžana in Kazahstana (Natek 2006: 220). Poleg tega turško naftno podjetje TPAO sodeluje pri izkoriščanju novih azerbajdžanskih naftnih nahajališč v okviru konzorcija AIOC. Azerbajdžan si je tako zagotovil še dodatno turško diplomatsko podporo v mirovnih pogajanjih, saj je mirna rešitev statusa GK v interesu turškega gospodarstva (De Pauw 1996).

5.3 ZDA

Po razpadu nekdanje Sovjetske zveze so se vojaške grožnje varnosti ZDA zmanjšale, največji vir ogrožanja ameriške varnosti pa sta predstavljali nepredvidljivost in negotovost novega mednarodnega varnostnega okolja. V tem okviru je bil glavni nacionalnovarnostni cilj ZDA ohranitev stabilnosti in reda v mednarodni skupnosti, kar bi omogočalo uresničevanje ameriških gospodarskih interesov (Grizold in Ferfila 2000: 44).

Čeprav je večina ameriških strokovnjakov takrat trdila, da razmere na Kavkazu za varnostni položaj ZDA niso bistvenega pomena, so nekateri menili, da bi morale ZDA s svojo prisotnostjo na omenjenem območju uravnotežiti vpliv Irana in Rusije ter podpreti ameriško zaveznico Turčijo (Mališeva 2002: 72).

ZDA so se z razmerami na Kavkazu začele resneje ukvarjati po letu 1994, saj so do tedaj dominanten status v regiji priznavale Rusiji in večino pozornosti posvetile krepitvi dobrih odnosov z Rusijo in njeni liberalizaciji. Zato so v konfliktu v GK ZDA poskušale igrati nevtralno vlogo, dobre odnose z Azerbajdžanci in Armenci pa pogojevale s spoštovanjem določil OVSE. Čeprav se je leta 1994 zaradi ocen o več kot 200 milijardah sodov nafte v Kaspijski regiji zanimanje za Kavkaz v ameriški politiki pod pritiskom naftnih družb povečalo, so tudi takrat še vedno priznavali dominantni ruski položaj v regiji (Cornell 2001: 97–103).

Kasnejši ameriški interesi v regiji so bili osredotočeni predvsem na vire nafte in zemeljskega plina, transport le-teh in oblikovanje novega sistema zagotavljanja globalne varnosti po razpadu bipolarne ureditve sveta (Kuklina 2002: 82). Pri tem je ameriški politiki, katere primarni cilj je bil predvsem ugoditi ameriškemu gospodarstvu, pomagal azerbajdžanski predsednik Alijev, ki se je zaradi pomanjkanja finančnih sredstev in tehnologije odločil, da bo državo odprl tudi tujim investitorjem. Tako so ZDA podprle sporazum septembra 1994, s katerim so tuje naftne družbe v Azerbajdžanu namenile več milijard dolarjev za nakup novih proizvodnih sredstev, največ pa je prispevala ameriška družba Amoco, ki jo je kasneje kupil British Petroleum (Kleveman 2003: 22–24).

Alijev je z odprtjem države zahodnim investitorjem poleg gospodarskega razvoja pričakoval tudi, da bo ameriški naftni lobi močnejši od številčne armenske diaspore v ZDA, in upal, da se bodo ZDA glede konflikta v GK postavile na azerbajdžansko stran, saj bi nadaljevanje napetosti lahko ogrozile ameriške investicije (Cornell 2001: 103).

Ameriški kongres je sicer zaradi azerbajdžanske uvedbe blokade Armenije med konfliktom pod vplivom armenske diaspore s sprejetjem določila 907 že leta 1992 Azerbajdžan izločil iz zakona *Freedom support act*, ki predvideva gospodarsko pomoč državam nekdanje ZSSR (Field 2000: 56). Medtem ko je bila Armenija za Izraelom druga največja per capita prejemnica ameriške pomoči, je Azerbajdžan tako ostal brez kakršnekoli ameriške podpore, tudi humanitarne in gospodarske, s katero bi ZDA lahko pripomogle k razvoju tamkajšnje naftne industrije (Forsythe 1996: 20–21).

Kmalu pa se je pokazal vpliv ameriškega gospodarstva na ameriško politiko. Ameriško zunanje ministrstvo pod vodstvom nekdanje ministrice Madeleine Albright je dalo namreč jasno vedeti, da določilo 907 škodi ameriško-azerbajdžanskim odnosom in spodbija nevtralnemu ameriško stališče pri reševanju konflikta v GK, saj naj bi se ZDA s tem odkrito postavile na armensko stran, hkrati pa preprečile gospodarske, politične in pravne reforme v Azerbajdžanu. Ker je določilo omejevalo sodelovanje z Azerbajdžanom, tudi ni pripomoglo k reševanju problema v GK (Cornell 2001: 106).

Strateški in gospodarski pomen Azerbajdžana se je za ZDA po letu 1997 še okrepil, ne le zaradi njegovih zalog nafte, ampak tudi kot potencialno ozemlje, čez katerega bi potekal transport tako azerbajdžanske kot kazahstanske in turkmenistanske nafte ter zemeljskega plina na Zahod. Nacionalni varnostni svet je istega leta oblikoval medresorsko skupino za Kaspijsko regijo in oblikoval institucijo posebnega odposlanca za kaspijsko območje, ameriški kongres pa je leta 1998 predstavil načrt o gradnji plinovodov in naftovodov, s katerimi bi azerbajdžanska nafta in plin skupaj s turkmenistansko in kazahstansko prišla na svetovni trg (Weisbrode 2001: 22–24).

Ameriška zunanja politika do Azerbajdžana in Armenije se je od začetka leta 1998 poleg podpore novim državam pri oblikovanju modernih političnih in gospodarskih institucij ter razvoja tržne ekonomije osredotočila tudi na sodelovanje na varnostnem področju in na reševanje konflikta, ki je bilo nujno za vzpostavitev ugodnega in mirnega okolja za izkoriščanje nafte in plina iz Kaspijske regije, zmanjšanje ameriške odvisnosti od bližnjevzhodne in iranske nafte in razvoja mednarodnih transportnih poti, plinovodov in naftovodov ter ugodnega okolja za nove investicije (Forsythe 1996: 17–18).

Velikega pomena je tudi uresničitev projekta Evropske unije TRACECA (*Transportation corridor connecting Europe and Asia*)³, ki predvideva transportne povezave med Srednjo Azijo in Evropo preko Kavkaza, ki naj bi zaobšle Rusijo in pripomogle k večji gospodarski menjavi med državami. Poleg tega sta Azerbajdžan in Armenija vstopili v Partnerstvo za mir, leta 1999 je Azerbajdžan sile zveze NATO povabil k ustanovitvi oporišča na njihovih tleh, s čimer je dobila večjo vlogo predvsem članica zveze NATO, Turčija (Adamia 1999: 99–100).

Pri tem so imele ZDA na Kavkazu poleg gospodarskih tudi zunanjepolitične ter strateške interese, in sicer z oblikovanjem pasu perspektivnih, stabilnih in sekularnih držav omejiti vpliv Irana in Rusije ter ohraniti dobre odnose s Turčijo. Zato je bilo za ZDA predvsem pomembno, da transportne poti zaobidejo rusko ozemlje (Delo 31. marec 2005: 5) in Rusiji odvzamejo monopol nad transportom črnega zlata iz Kaspijskega morja, saj so v času ZSSR vsi plinovodi in naftovodi potekali čez rusko ozemlje. Hkrati pa so se ZDA z načrtovanimi cevovodi poskušale izogniti tudi Iranu in zmanjšati odvisnost od arabske nafte (Delo 2005: 14, Kleveman 2003: 7–8).

S takšno politiko so ZDA poskušale preprečiti ruski in iranski monopol nad kaspijskimi zalogami nafte in plina ter transportnimi potmi, zaveznika pa so iskale v Turčiji ter se z njo zavzemale za gradnjo alternativne poti BTC (Kleveman 2003: 24–25). Ker plinovod BTC zaobide Iran in Rusijo, so ga zaradi njegovega strateškega pomena zgradili kljub visokim stroškom gradnje (Mal'gin 2002: 53), saj krajši in zato cenejši plinovod preko Armenije zaradi konflikta v GK ni prišel v poštev (Forsythe 1996: 20).

³Več o programu TRACECA na spletni strani <http://www.traceca-org.org/default.php>.

Naftna politika je ostala prioriteta ZDA tudi po prihodu Georgea Busha na oblast, saj so se v ZDA za zadovoljitev svojih naftnih potreb poskušali angažirati globalno in posvečati pozornost tudi novim regijam, med drugim Kaspijski, ki bi lahko vplivale na globalno energetska ravnotežje (Kleveman 2003: 4–5). Nekdanji svetovalec za nacionalno varnost Zbigniew Brzezinski je sicer poudaril, da primarni cilj ZDA v regiji ni nafta, ampak strateška vzpostavitev nadzora nad celotnim Kavkazom in Srednjo Azijo, s pomočjo Turčije in Izraela spodkopati ruski in iranski vpliv in vzpostaviti ZDA prijazno regijo, ki bi tej velesili pomagala pri obvladovanju svetovne politike in gospodarstva. ZDA bi k uresničitvi tega cilja omogočilo tudi posredovanje v konfliktu v GK in nadzor nad reševanjem vprašanja statusa ozemlja (Cornell 2001: 115–116).

ZDA so se v reševanje konflikta v GK sicer aktivneje vključile v januarja leta 1997, ko so poleg Francije in Rusije prevzele mesto tretje predsedujoče skupini Minsk⁴. Povečale so tudi pritisk na Armenijo, naj popusti v svojih zahtevah pri reševanju konflikta in sprejme dvofazni načrt OVSE (Cornell 2001: 107)

Ker nerešen politični status GK še naprej onemogoča oziroma upočasnjuje ožvitev gospodarstva, obnovo in razvoj prometnih povezav ter nadaljnje investicije ameriških podjetij in večanje ameriškega vpliva v regiji, so ZDA poleg sodelovanja v OVSE v konfliktu posredovale tudi neposredno, pri čemer so zagovarjale ozemeljsko celovitost Azerbajdžana in rešitev konflikta z uporabo političnih in ne vojaških sredstev (Hovhannisyan 2004: 75–76).

5. 4 Iran

Južni Kavkaz je bil za Iran že v preteklosti velikega geostrateškega in političnega pomena, saj je najprej predstavljal mejno območje s carsko Rusijo, kasneje pa z ZSSR. Med imperijema so v 18. in 19. stoletju potekali spopadi za prevlado na omenjenem ozemlju, ki je bilo stoletja pod perzijsko oblastjo (Ramezanzadeh 1996), vendar je kasneje pod Rusijo najprej prišel zahodni del južnega Kavkaza, po ruskih zmagah začetek 19. stoletja pa je temu sledil tudi severni del ozemlja, kjer so živeli Azerbajdžanci (Dawisha 1994: 54).

⁴ Več o reševanju konflikta v GK v okviru skupine Minsk Organizacije za varnost in sodelovanje v Evropi v nadaljevanju.

Po razpadu ZSSR in nastanku novih neodvisnih držav na iranskih mejah, med njimi tudi Armenije in Azerbajdžana, se je v Teheranu ponovno pojavila želja po širjenju svojega vpliva na nove kavkaške države. Te so po eni strani predstavljale varnostni tampon pred Rusijo in prinašale nove možnosti sodelovanja na gospodarskem, političnem, kulturnem področju, obenem pa so tamkajšnji nemiri in politična nestabilnost za Iran predstavljale nove varnostne izzive. Iranska politika do obeh držav tako temelji na treh premisah, in sicer na strahu pred večjimi težnjami Azerbajdžancev na severu Irana po priključitvi matični državi, vzpostavitvi zavezništva z Rusijo zaradi slabih iranskih odnosov z Zahodom in želji po vplivu na izkoriščanje in transport kavkaške nafte in zemeljskega plina, pri čemer poskuša Iran predvsem omejiti vpliv Turčije (Cornell 2002)

Zaradi zgodovinskih, kulturnih in verskih vezi z Azerbajdžanom, 700 kilometrov dolge meje in gospodarskih priložnosti v Azerbajdžanu je Teheran upal, da bodo meddržavni odnosi pozitivni. Kljub številnim možnostim za sodelovanje pa predstavlja Azerbajdžan Iranu tudi grožnjo, saj živi na severu Irana okoli 16 milijonov Azerbajdžancev, ki bi lahko zahtevali priključitev matičnemu Azerbajdžanu (Forsythe 1996: 23). Čeprav obe državi pripadata šiitski veji islama, visoka stopnja sekularizma v Azerbajdžanu in jezikovne ter kulturne povezave s sekularno Turčijo preprečujejo uveljavljanje radikalnih islamskih gibanj v Azerbajdžanu in tesnejše versko povezovanje z Iranom (Dawisha 1994: 119–120).

Kljub poslabšanju meddržavnih odnosov med obdobjem vladavine Elčibejeve nacionalistične pro-turške APF, ki je zahtevala združitev Azerbajdžana s prebivalstvom severnega Irana ali vsaj kulturno avtonomijo regije v Iranu, iranski Azerbajdžanci niso nikoli kazali večjih teženj po odcepitvi (Dawisha 1994: 225). Te so potihnile predvsem po revoluciji leta 1979, ko so Azerbajdžanci z novo ustavo dobili večjo vlogo v političnem in gospodarskem življenju in pravico do javne uporabe lastnega jezika in kulture, veliko Azerbajdžancev pa je prišlo na vodilna mesta (Corwell 2001: 86).

Iran je kljub večji začetni podpori Armeniji in kot eden njenih napomembnejših gospodarskih partnerjev v 90. letih 20. stoletja po padcu ZSSR poskušal ohranjati dobre odnose tudi z Azerbajdžanom (Weisbrode 2001: 40). Tako je Teheran poskušal preprečiti nemire na severu države, izboljšati sodelovanje na področju naftne industrije in zmanjšati

vpliv Turčije na Azerbajdžan, z istočasno gospodarsko pomočjo in dobrimi gospodarskimi, političnimi in kulturnimi odnosi z Armenijo pa je iskal zaveznika v primeru slabšanja odnosov z Turčijo (Mal'gin 2002: 45).

Iran namreč ostro nasprotuje prisotnosti turške zaveznice in tradicionalne iranske nasprotnice ZDA na svojih severnih mejah. Tudi Azerbajdžan in Armenija namreč poskušata vzpostaviti dobre odnose z ZDA, ki bi med voditelji novonastalih držav lahko našla zaveznike proti Iranu in širjenju iranskega vpliva v regiji. Iran si je sicer od novih držav lahko obetal več gospodarskega sodelovanja in nadzora nad kaspjskimi zalogami nafte, zemeljskega plina in transportnimi potmi, prizadeval pa si je tudi za gradnjo naftovoda od Azerbajdžana preko svojega ozemlja do Perzjskega zaliva, kar pa mu ni uspel uresničiti (Mališeva 2002: 72).

V interesu Irana je tako vzpostaviti ravnotežje med Armenijo in Azerbajdžanom, saj Iran na svojih mejah noče niti močne krščanske Armenije, ki bi se lahko povezala z Rusijo, niti močnega turškega zaveznika Azerbajdžana, ki bi si lahko prizadeval za priključitev dela iranskega ozemlja, na katerem živijo Azerbajdžanci (Ramezanzadeh 1996).

Da poskušajo ohraniti dobre odnose z obema stranema in tako zmanjšati negativen učinek osamitve Zahoda zaradi bogatenja urana in iranskega jedrskega programa, so iranske oblasti pokazale tudi z nevtralnimi posredovanjem v sporu v GK, ki je predstavljal grožnjo tudi Iranu. Leta 1993 so namreč spopadi potekali ob meji z Iranom, kamor se sicer niso razširili, sprožili pa so plaz azerbajdžanskih beguncev, ki so zatočišče iskali v Iranu. Nadaljevanje bojevanja bi lahko tako vodilo v nadaljnji priliv beguncev, kar bi po ocenah Teherana lahko podžgalo gibanja za odcepitev severnega Irana (Cornell 2001: 1).

Iranska vojska je ob prihodu armenskih sil do iransko-azerbajdžanske meje septembra 1993 posredovala, da bi zavarovala jezove na reki Araks, hkrati pa je ustanovila več taborišč za azerbajdžanske begunce. Iran je pripravljenost svojih sil okrepil tudi, ko so armenske sile začele ogrožati Nahičevan. Na to pa se je takoj odzvala Rusija, povečala svojo vojaško prisotnost na Kavkazu in pokazala, da je tam še vedno ključni akter (Ramezanzadeh 1996).

Konflikt je sicer postal eden glavnih izzivov iranske zunanje in notranje politike že ob izbruhu napetosti leta 1988, še pomembnejši pa je postal po razglasitvi neodvisnosti Azerbajdžana leta 1991. Na iransko vlado je pristiskala celotna domača javnost, še posebej pa azerbajdžanska skupnost na severu države, ki je zahtevala obsodbo armenskega nasilja. Pritisk so izvajale tudi nacionalistične iranske skupine, ki so kavkaško regijo še zmeraj videle kot iransko ozemlje, zasedeno v času ruskega imperializma (Ramezanzadeh 1996).

Konec marca 1992 je Iran predstavnikom Azerbajdžana, Armenije in GK predstavil svoj prvi načrt, ki je predvideval premirje, izmenjavo beguncev, konec blokade ter pogajanja med Armenijo in Azerbajdžanom s prisotnostjo predstavnikov GK, vendar je Azerbajdžan prisotnosti slednjih nasprotoval, tako da je iranski poskus propadel (Hovhannisyan 2004: 80–81). Iran je kasneje posredoval v nadaljnjih pogovorih, med katerimi je nekajkrat sicer prišlo do premirja, ki pa so bila večinoma kmalu kršena. Kot piše Cornell (2001: 4), do uspeha ni prišlo tako zaradi nepopuščanja sprtih strani, kot tudi zaradi prizadevanj mednarodne skupnosti, da bi Iran izločila iz procesa reševanja konflikta, kar ji je uspelo z začetkom reševanja konflikta v okviru OVSE, saj Iran ni članica le-te.

Zaradi ustanovitve mednarodnega konzorcija AIOC za izkoriščanje novih azerbajdžanskih nahajališč in dogovora o financiranju razvoja azerbajdžanske naftne industrije s strani tujih naftnih družb so se odnosi med Iranom in Azerbajdžanom ponovno zaostri. Azerbajdžanske oblasti so aprila 1995 zaradi ameriškega pritiska Iran iz dogovora izključili in mu namenili le deset odstotni delež pri črpanju nafte na naftnem polju Šah Deniz (Cornell 2001: 90). Medsebojne odnose je kasneje poslabšalo tudi odprtje plinovoda BTC, ki poleg Rusije zaobide tudi Iran, jabolko spora med Azerbajdžanom in Iranom pa je tudi razmejitev Kaspijskega jezera (Cornell 2001: 6–8).

K poslabšanju medsebojnih odnosov je pripomoglo tudi povabilo azerbajdžanskega obrambnega ministra leta 2001 zvezi NATO, naj na ozemlju Azerbajdžana postavi vojaško oporišče (Cornell 2001: 5). V želji, da bi ZDA izrinili iz Kaspijske regije, se je Iran povezal z Rusijo, s katero sta postala gospodarska in politična zaveznika, saj ruske družbe Iranu med drugim prodajajo orožje in gradijo prvo jedrsko elektrarno v Bušerju.

Teheran pa poleg Rusije ostaja tudi najpomembnejši armenski gospodarski partner. Državi sta julija 2006 podpisali več gospodarskih in carinskih dogovorov ter sporazumov na področju znanosti, izobraževanja in kulture, že leta 2000 pa je Iran začel graditi 12.000.000 dolarjev vreden plinovod za dobavo iranske nafte Armeniji (Nemška tiskovna agencija dpa 2006).

6. REŠEVANJE KONFLIKTA

6.1 Armensko stališče

Armenija je po začetku nemirov v GK in tamkajšnjih zahtevah po priključitvi matični državi sprejela tri resolucije, s katerimi je odobrila priključitev GK, vendar je med konfliktom zavračala obtožbe o sodelovanju v spopadih in zatrjevala, da so armenski državljani, vpleteni v tamkajšnje boje, prostovoljci (The Economist 1992: 27–28).

Zato je Armenija zahtevala, naj se Azerbajdžan o statusu GK pogaja neposredno z enklavo, saj je po besedah Nersessiana to zadeva, ki se ne tiče Armenije. Nersessian je zavrnil obtožbe, da si poskuša Armenija GK priključiti, hkrati pa vztrajal, da GK ne sme biti podrejen osrednji azerbajdžanski vladi. Poudaril je, da ima GK že sedaj vse karakteristike samostojne države, zato Armenija podpira njihove težnje po neodvisnosti, podprli pa bi tudi kakršnokoli rešitev, ustrezno GK. Sami sicer menijo, da je ključnega pomena varnost karabaških Armencev, kar bi morale zagotavljati mednarodne mirovne sile, zaradi zagotavljanja varnosti pa zavračajo tudi umik iz provinc Lahin in Suša pred rešitvijo statusa GK. Armenija zahteva tudi oblikovanje stalnega ozemeljskega mostu med GK in Armenijo in popolno demilitarizacijo na osvobojenih območjih.

Kljub armenskimi trditvam, da je bila to vojna med Azerbajdžanom in GK, ki se je armenska vojska ni udeležila, je Armenija GK pošiljala finančno pomoč, vojaške svetovalce ter vojaško opremo, kot so tanki T-72 in bojni helikopterji Mi-24 (Kobal 1997: 19), po podatkih HRW (1994: 68, 91–93) pa so v vojski GK sodelovali tudi številni armenski civilisti in oboroženi armenski vojaki, ki so izvajali obrambne akcije, zasedli nekaj področij znotraj Azerbajdžana ter nadzorovali komunikacijske povezave. Poleg tega je Armenija pokrivala okoli 90 odstotkov karabaškega proračuna, oziroma GK namenjala od sedem do enajst odstotkov lastnega proračuna, avgusta 1994 pa sta armenska centralna

banka in karabaški predstavniki podpisali sporazum o monetarni uniji (HRW 1994: 111, Cornwell 2000: 33).

S prevlado in nadzorom v GK si je Armenija zagotovila tudi nadaljnji nadzor nad armenskim Zangezurm, 50 kilometrov širokim pasom med Nahičevanom in Azerbajdžanom, s čimer je preprečila, da bi ta strateško pomemben predel postal le tranzitna povezava med Turčijo in Azerbajdžanom. Zangezur je poleg tega tudi edini izhod Armenije v svet preko Irana in tako zaobide Azerbajdžan in Turčijo ter Gruzijo, s katero Armenci tudi nimajo posebno dobrih odnosov (Aivanian 2001: 207–209)

Kot piše Nora Dudwick (1997: 78–79), kaže na armenske težnje po priključitvi GK tudi dejstvo, da so Armenci v letih 1988 in 1989 več pozornosti namenili GK kot političnim in družbenim reformam v lastni državi. Gibanja, ki so si prizadevala za politične in družbene spremembe ter se vprašanja GK dotikala le površinsko, so zato kmalu razpadla. Hkrati pa so se pod slogani boja za GK pojavile številne oborožene skupine, ki so še poglobljale krizo v državi (Dudwick 1997: 82). Med temi je bila v spopadih v GK najbolj dejavna skupina *Dashnaktsutiun* (Armenska revolucionarna feredacija), ki je vojaško in finančno podpirala karabaške Armence. Številni Armenci so zato to stranko, katere člani so sodelovali v spopadih v GK, podpirali, čeprav se ni zavzemala za demokratične spremembe v državi (*ibid.* 87–88).

Zaradi očitnih dokazov o armenski podpori GK je v mirovnih pogovorih tako v okviru OVSE kot tudi s pomočjo posredništva tretjih držav sodeloval tudi Erevan. Zaradi neuspešnega reševanja konflikta v okviru OVSE sta ZDA in Rusija predlagali neposredne pogovore med armenskim in azerbajdžanskim vodstvom, s čimer se je vprašanje pravice do samoodločbe spremenilo v ozemeljski spor med dvema državama (Kasaev in Khanbabayan: 2001).

6. 2 Azerbajdžansko stališče

Azerbajdžan po Gojajevih besedah armenske trditve o nevpletenosti v spopade zavrača in poudarja, da sta karabaške Armence podpirala tako Armenija kot Rusija. To po njegovih besedah dokazujejo aretacije armenskih vojakov na ozemlju Azerbajdžana ter najdena

vojaška oprema, načrti in ukazi armenske strani. Kot še dodaja, do konflikta ni prišlo zaradi želje GK po samostojnosti, ampak zaradi težnje po združitvi z Armenijo.

Azerbajdžanske oblasti med mirovnim procesom niso pristale na prisotnost GK na pogajanjih, saj bi tako priznale, da je GK neodvisen akter, in so zahtevale pogajanja z Erevanom. Azerbajdžan je na koncu pristal, da se bo o premirju pogajal z GK, saj je ta sodeloval v spopadih, zavrnil pa je pogajanja z GK o dokončni rešitvi statusa ozemlja. Slednjih se sedaj udeležuje armenska oblast, tako da lahko konflikt v GK štejejo za meddržavni spor (Walker 2000: 169).

Po Gojajevih besedah je Armence podpirala tudi Rusija, ki je tako poskušala povečati pritisk na z zalogami nafte bogat Azerbajdžan. Azerbajdžan je zato tudi nasprotoval namestitvi pretežno ruskih mirovnih sil SND med premirjem in se zavzemal za mednarodne mirovne sile pod vodstvom OVSE.

Azerbajdžan že od začetka konflikta nasprotuje kakršnikoli pravici GK do samoodločbe in ustanovitve neodvisne države ali priključitve Armeniji ter vztraja pri ozemeljski celovitosti Azerbajdžana. Kot poudarja Gojajev, bi priznanje samoodločbe GK pomenilo spremembe državnih meja s pomočjo nasilja in etničnega čiščenja, saj so armenske sile večji del zasedenih azerbajdžanskih ozemlj opustošile. Kot še poudarja doktor mednarodnega prava, so karabaški Armenci upravičeni do zaščite manjšin, odcepitev pa bi postavila pod vprašaj načelo varstva manjšin in v sosednjih državah vzpodbudila podobne težnje manjšinskih narodov, kot so na primer Abhazijci v Gruziji.

Poleg tega dodaja, da so v GK leta 1988 četrtno prebivalstva predstavljali Azerbajdžanci, ki bi v primeru odcepitve GK lahko tudi sami zahteva pravico do samoodločbe. Čeprav Gojajev priznava, da so bili Armenci v Azerbajdžanu včasih zapostavljeni, pa so bili po njegovem mnenju v GK tarča diskriminacije karabaški Azerbajdžanci.

Gojajev je zavrnil tudi kakršnekoli obtožbe o diskriminaciji karabaških Armencev s strani azerbajdžanskih oblasti in poudaril, da večina gospodarskih indikatorjev kaže, da so bile tamkajšnje gospodarske razmere boljše kot na preostalem ozemlju Azerbajdžana. Uradne statistike so namreč pokazale, da je bil povprečen gospodarski položaj v Azerbajžanu, ki je

spadal v eno revnejših sovjetskih republik, slabši od karabaškega, medtem ko so bile gospodarske razmere drugod po SZ, tudi v Armeniji, večinoma boljše (De Waal 2004: 139).

Azerbajdžan je na pogajanjih o statusu GK zahteval popoln umik sil GK z vseh zasedenih ozemelj, vključno z Lahinom in Sušo, preklic decembra 1991 sprejete odločitve o priključitvi GK Armeniji, razorožitev in razpustitev karabaške vojske, popolno spoštovanje azerbajdžanske zakonodaje in oblasti s strani prebivalstva, vrnitev beguncev in zagotovitev njihove varnosti ter uvedbo samouprave za armensko in azerbajdžansko prebivalstvo GK. Azerbajdžan sicer kljub svojim obljubam o visoki stopnji avtonomije za GK konkretnega predloga še ni sestavil. Ta naj bi predvideval kulturno, ne pa politične avtonomije GK ali preureditve Azerbajdžana v federacijo (Altstadt 1997: 134).

6. 3 Stališče GK

GK svoj boj za neodvisnost označuje kot boj proti zunanji represivni sili, saj naj bi Azerbajdžan zatiral tako gospodarski kot kulturni razvoj starodavnega kulturnega in verskega centra Armencev. Svojo neodvisnost dokazujejo z referendumom decembra 1991, po katerem so 6. januarja 1992 razglasili samostojnost in zato vztrajajo na neposrednih pogajanjih z Azerbajdžanom kot neodvisen akter.

Po mnenju karabaških oblasti je bil referendum o neodvisnosti v skladu z zakonom ZSSR in drugimi demokratičnimi načeli, tako da je GK *de facto* neodvisna država z vsemi potrebnimi organi oblasti. Zahtevajo neodvisnost ter zavračajo kakršnokoli obnovitev azerbajdžanske nadoblasti, zahteve po razorožitvi in razpustitvi sil GK.

Ključnega pomena v pogajanjih o statusu GK je za karabaške Armence po besedah Nersessiana rešitev političnega statusa ozemlja, pri čemer vztrajajo, da je ohranjanje nadzora nad zasedenim azerbajdžanskim ozemljem okoli GK ključno za njihovo varnost. Pri tem zahtevajo posebno obravnavo vprašanja koridorja in regije Lahin, regije Kelbajar in mesta Suša. Koridor Lahin in okoliško ozemlje sta namreč edina povezava GK z Armenijo in tujino ter ključnega pomena za karabaško varnost. Zahtevajo tudi mednarodne garancije za varovanje območja ter namestitve mednarodnih mirovnih sil na

mejna območja ter stalno, neposredno in svobodno povezavo z Armenijo (HRW 1994: 110).

6. 4 Poskusi reševanja

Reševanje vprašanja političnega statusa mednarodno nepriznanega GK poteka počasi, saj do politične rešitve, s katero bi bila zadovoljna tako azerbajdžanska kot tudi armenska in karabaška stran, še ni prišlo. Prišlo je do prekinitve nasilja, vendar zamrznjeno stanje ne vodi v dolgoročno in pravično rešitev problema, ampak podaljšuje gospodarsko in politično krizo v teh državah, pri čemer javnost ostro pritiska na politično vodstvo in ne odstopa od svojih zahtev. Azerbajdžanci namreč zahtevajo spoštovanje načela ozemeljske celovitosti, Armenci pa spoštovanje načela samoodločbe narodov.

Ob izbruhu konflikta mednarodna skupnost ni posredovala, saj so se spopadi še vedno odvijali na ozemlju ZSSR. V prvih letih konflikta (1988–1992) tudi ni prišlo do pogovorov med armensko in azerbajdžansko stranjo, saj sta obe strani vztrajali pri nasprotujočih si načelih, od katerih nista odstopali. Konflikt v GK so izrabili tako armenski kot azerbajdžanski nacionalisti na čelu s Levonom Ter-Petrosianom in Abdulfezom Elčebejem, ki sta prevzela oblast od komunistov v obeh na novo nastalih državah in z vztrajanjem pri svojih načelih ohranjala podporo prebivalstva (Cornwell 2000: 28).

Z razpadom ZSSR se je intenzivnost spopadov stopnjevala, po pokolu v kraju Kojali pa so se kljub ruski prevladi v reševanje konflikta poskusili vključiti tudi drugi akterji. Svoje posredništvo sta ponudila Francija in Iran. V konflikt se je poskusila vmešati tudi Turčija, vendar so Armenci zaradi protiarmenskih izjav predstavnikov turških oblasti, uvedbe turške blokade Armenije in strahu pred ponovitvijo domnevnega genocida Armencev s strani Turkov v letih 1915–1917 turško posredništvo zavrnili (Cornell 2000: 118).

Do prvega večstranskega poskusa reševanja konflikta je prišlo med 20. in 23. septembrom 1992, ko sta se tedanja ruski predsednik Boris Jelcin in kazahstanski predsednik Nursultan Nazarbajev v Železnovodsku v okviru SND sestala z voditelji Azerbajdžana, Armenije in GK. Strani so podpisale sporazum, ki je predvideval premirje, vrnitev razseljenih oseb in

beguncev, umik vseh oboroženih skupin razen ruskih z zasedenih ozemelj, prekinitve blokade, izpustitev zapornikov in talcev ter ponovno vzpostavitev komunikacijskih in transportnih povezav (Zolyan 2002). Armenci so pristali na odpoved ozemeljskim zahtevam, Azerbajdžan pa na podelitev široke avtonomije GK, vendar strani v sporu določil niso spoštovale (The Economist 1992: 27–28).

Do premirja je prišlo s posredovanjem Rusije 12. maja 1994 (Kazimirov 2000: 132). V skladu s premirjem naj bi prišlo do umika vojaških sil in opreme obeh strani z zasedenih območij, umika blokade in vrnitve beguncev, med sprtima stranema pa naj bi namestili mirovne sile SND. Slednje naj bi v skladu z ruskimi interesi pripomogle k zmanjšanju pomena OVSE v GK, vendar načrta zaradi azerbajdžanskega nasprotovanja prisotnosti ruskih sil na svojem ozemlju niso nikoli uresničili (Walker 2000: 168, 170).

Baku je k premirju pristopil pod pogojem, da se karabaške in armenske sile umaknejo z azerbajdžanskih ozemelj izven GK, vztrajal pa je tudi pri vrnitvi razseljenih Azerbajdžancev na domove, zamenjavi zapornikov, obnovitvi komunikacij z GK in pogajanjih o statusu GK. GK je zaradi svoje varnosti medtem zahteval rešitev statusa GK pred umikom sil z azerbajdžanskih regij (Walker 2000: 169).

Po sklenitvi premirja do odkritih spopadov med armensko in azerbajdžansko vojsko ni več prihajalo, pojavljali pa so se občasni obmejni incidenti, ki so zahtevali tudi smrtne žrtve. Za oblasti na obeh straneh se je začelo obdobje iskanja ustrezne rešitve političnega statusa GK, ki je doslej še niso našli.

1. Cornellov predlog

Cornell (2000: 137–138) poudarja, da so za karabaške Armence pri iskanju rešitve njihovega političnega statusa ključnega pomena področji obrambe in zunanje politike, spoštovanje kulturnih in jezikovnih pravic ter lastni organi izvršilne in zakonodajne oblasti. Cornell je zato predlagal avtonomijo GK v vodenju zunanje politike, kar bi GK omogočilo sklepanje sporazumov z Armenijo, pri čemer bi Azerbajdžan obdržal pravico veta. Cornell sicer priznava, da bi bila azerbajdžanska pravica veta za Armence sporna, vendar bi bil GK v nasprotnem primeru ne le *de facto*, ampak tudi *de iure* neodvisen. Na področju varnostne

politike bi visoka stopnja avtonomije GK omogočila organizacijo lokalnih in neodvisnih policijskih sil. Nad slednjimi bi Baku imel določeno stopnjo nadzora, saj bi v nasprotnem primeru prišlo do razdrobitve varnostnih sil. Armenski jezik bi imel status uradnega jezika GK, tamkajšnji prebivalci bi volili svojega predsednika in lokalno skupščino, ki bi lahko sprejemala svoje zakone, Azerbajdžan pa bi nanje lahko vložil veto. Azerbajdžan bi imel glavno besedo na področju izkoriščanja naravnih bogastev in gospodarstva.

2. Zamenjava ozemlja

Paul Goble vidi edino rešitev političnega statusa GK v zamenjavi ozemelj, pri čemer bi GK ter regiji Lahin in Kelbajar pripadli Armeniji, Azerbajdžan pa bi dobil ozemeljski pas med Azerbajdžanom in Nahičevanom čez armensko ozemlje Zangezour ob iransko-armenski meji. Predlogu je Armenija nasprotovala, saj bi tako izgubila vez z Iranom, ki je zanjo velikega ekonomskega in geopolitičnega pomena. Goble je zato predlagal tudi oblikovanje prehoda med Armenijo in Iranom, ki bi bil pod azerbajdžansko oblastjo, za varnost in delovanje prehoda ter nemotene armensko-iranske odnose pa bi skrbele mednarodne sile (Hovhannisyan 2004: 100–104, Aivazian 2001: 222). Direktni povezavi Azerbajdžana in Turčije je nasprotoval tudi Iran, saj bi se ob koridorju naseljeni iranski Azerbajdžanci lahko poskušali priključiti matični državi. Zaradi napetih odnosov Irana z mednarodno skupnostjo zaradi iranskega jedrskega programa je Iran nasprotoval tudi mednarodnemu nadzoru koridorja ob svoji severni meji (Kasaev in Khanbabayan 2001).

3. Predlog transnacionalnega ozemlja

Zolyan (2002) je medtem predlagal postopen prehod od lokalne samouprave GK do neodvisnosti. V začetku bi moral pravni in politični režim temeljiti tako na notranjih kot tudi mednarodnih pravnih normah. Slednje bi urejale proces nastajanja in razpuščanja avtonomnih enot ter spreminjanje meja in preprečevanja kršitev pravic manjšin. Zato Zolyan najprej predlaga vzpostavitev protektorata GK, kjer bi začasno sodno in upravno oblast sestavili skupaj lokalni in mednarodni akterji, kasnejši končni status pa bi temeljil na ideji transnacionalnega ozemlja, ki so jo izdelali odvetniki Univerzitetnega centra za

človekove pravice in pravice ljudstev v Padovi (*University centre for human rights and rights of the peoples*).

V skladu z njihovim predlogom bi pravni status transnacionalnih ozemelj določal sporazum med etničnimi skupinami na spornem ozemlju, državo in sosednjimi državami, določili pa bi tudi mednarodne organizacije, v katerih bi bilo sporno ozemlje polnopravni član, ki bi zagotavljale transnacionalnost ozemlja ter imele na spornem ozemlju stalno predstavništvo. Ozemlje bi tako še vedno ostalo pod oblastjo države večinskega naroda, vendar bi bila zagotovljena varnost in pomoč s strani mednarodnih organizacij, samostojna zakonodajna in izvršna oblast pa bi omogočala gospodarski, politični, kulturni in socialni razvoj (Zoylan 2002).

4. Predlog delitve oblasti

Huseynov (1999) predlaga načrt Centra za evropske študije (*Center for European Policy Studies – CEPS*)⁵, v skladu s katerim delitev oblasti med etničnimi skupinami izključuje možnost podrejanja, še vedno pa ohranja ozemeljsko celovitost, kot je npr. urejena BiH. Zaradi nizke stopnje zaupanja med stranema ter varnostnih razlogov bi bila potrebna samouprava in demografska ločenost azerbajdžanske in armenske skupnosti v GK, pri čemer bi bili prvi skoncentrirani na ozemlju provinc Suša in Lahin, slednji pa drugod, hkrati pa bi bilo potrebno poskrbeti za zadostne možnosti sodelovanja.

S takšno delitvijo oblasti bi se GK odpovedal neodvisnosti, saj bi tvegali odcepitev provinc Lahin in Suša, Azerbajdžani pa si ne bi več prizadevali za popolno podreditev karabaških Armencev, saj bi to ogrozilo tamkajšnjo azerbajdžansko manjšino. Ker pa karabaški Armenci še vedno ne bi imeli neposredne povezave z Armenijo, ki bi jim zagotavljala določeno varnost in omejevala preveliko odvisnost od Azerbajdžana, bi morali uvesti kombinacijo naddržavnih, meddržavnih in državnih ukrepov, s čimer bi dosegli decentralizacijo in delitev oblasti (Huseynov 1999).

⁵Več o Centru za evropske študije na spletni strani <http://ceps01.link.be/index3.php>.

Center za evropske študije je leta 2000 sicer predlagal Pakt stabilnosti za Kavkaz, ki temelji na evropskem modelu deljene suverenosti, soodvisnosti, večnivojskega vladanja, regionalne integracije ter sodelovanja z EU. V skladu s predlogom bi oblikovali Južnokavkaško skupnost, ki bi sodelovala z EU na vojaškem in gospodarskem področju ter na dolgi rok predvidevala integracijo skupnosti v EU (*ibid.*).

Pri tem pa je ključnega pomena predvsem rešitev konflikta v GK, ki bi omogočila odprtje komunikacijskih in transportnih poti med Armenijo, Azerbajdžanom in Gruzijo ter oblikovanje prostotrgovinskega režima. Sporazum bi omogočil nedržavnim akterjem, med njimi tudi GK, da sodelujejo pri odločanju na naddržavnem nivoju v skladu z načelom subsidiarnosti ter da svobodno komunicirajo s skupnostmi preko državnih meja v skladu z načelom regionalnosti EU. Tako bi lahko karabaški Armenci lahko svobodno sodelovali z Armenijo na kulturnem, političnem in gospodarskem področju.

Huseynov (1999) poudarja, da bi bilo sodelovanje in potencialna vključitev v nevtralno EU sprejemljiva tudi za ostale velike in regionalne sile, ki imajo svoje interese na Kavkazu. Turčija naj bi se v prihodnosti tudi sama pridružila EU, ZDA si prizadevajo za politično, vojaško in gospodarsko stabilizacijo Kavkaza in vključitev tamkajšnjih držav v evroatlantske povezave, Iran in Rusija pa bi okrepili odnose z EU na trgovinskem, gospodarskem, političnem in varnostnem področju.

Kljub temu so nekateri zahodni politični analitiki glede povezovanje treh kavkaških držav skeptični, saj poudarjajo nasprotujoče si interese Rusije, ZDA, Turčije in Irana. Pri tem trdijo, da Turčija povezovanja Kavkaza ne podpira, saj bi rada sama povečala svoj vpliv v Azerbajdžanu in državah Srednje Azije ter z njimi poglobila gospodarsko, vojaško, politično in varnostno sodelovanje (Aivazian 2001: 204).

5. Ciperska in čečenska rešitev

Pri reševanju statusa GK se pojavljajo tudi predlogi po analogiji s statusom Cipra in Čečenije. V primeru ciprskega modela bi bil GK priznan kot *de facto* neodvisna entiteta v

okviru svojih meja, brez pravice članstva v mednarodnih organizacijah, pri čemer ne bi bil ne del Azerbajdžana, ne združen z Armenijo (Hovhannisyana 2004: 109–110)

Pri čečenskem modelu bi določitev statusa GK zamaknili, v prehodnem obdobju pa poskušali doseči spremembe razmer v regiji in v miselnosti ljudi ter razjasniti geopolitične interese držav, vključenih v konflikt. Pri tem bi bilo potrebno zagotoviti varnost v GK in ljudi na območjih ob meji med Armenijo in Azerbajdžanom, določiti vsaj petletno prehodno obdobje ter oblikovati nove politične razmere, ki bi omogočile novim političnim generacijam učinkovito rešitev problema (Hovhannisyana 2004: 110–111)

6. Status nevtralnosti

Hovhannisyana (2004: 114–126) je medtem predlagal načrt, ki za GK predvideva status nevtralnega ozemlja, nevtralnost pa bi zagotavljali VS OZN, Armenija in Azerbajdžan. Imel bi lastno ustavo, izvršno in zakonodajno telo pod nadzorom predstavnika VS ZN, potrjenega s strani Azerbajdžana in Armenije, lastne vojaške in policijske sile, predstavnike v mednarodnih organizacijah in simbole. Ker je predlog predvideval horizontalne odnose Bakuja in Stepanakerta ter popolno samostojnost GK z obvezno nevtralnostjo, je načrt ustrezal le Armencem, Azerbajdžan pa je predlog zavrnil.

7. Skupna suverenost

Posebni odposlanec ZDA za GK John Maresca je predlagal načrt, v skladu s katerim bi imel GK status samoupravne entitete znotraj Azerbajdžana, prišlo bi do vrnitve beguncev, povezave obeh držav v prostotrgovinsko območje, prebivalstvo obeh držav pa bi imelo pravico do svobodnega prehoda preko druge države. Izpolnjevanje dogovorjenih načel bi nadzorovala OVSE in VS OZN, z mednarodno pomočjo pa bi obnovili v spopadih poškodovano infrastrukturo in transportne povezave med Azerbajdžanom in Nahičevanom ter Armenijo in GK.

8. Federalizacija Kavkaza

Andranik Migranyan, svetovalec v parlamentarnem odboru ruske dume za zadeve v SND, je predlagal federacijo Armenije, Azerbajdžana in Gruzije. Federacijo bi sestavljale Armenija kot celota, gruzijski Južna Osetija in Abhazija ter preostanek države,

azerbajdžanska GK in Nahičevan ter preostala država, saj je nazor gruzijskih in azerbajdžanskih oblasti nad spornimi regijami (Južna Osetija, Abhazija, GK in Nahičevan že sedaj vprašljiv. Kot še dodaja Migranyan, bi morala biti federacija pod nadzorom zunanjega akterja, saj je območje že v preteklosti vedno povezovala in nadzorovala zunanja sila (Migranyan 1995: 18).

6. 5 Reševanje v okviru OVSE

Armenija in Azerbajdžan sta postala februarja 1992 polnopravni članici OVSE, v okviru katere je bila istega leta oblikovana skupina Minsk, namenjena reševanju konflikta v GK. Skupina je dobila ime po glavnem mestu Belorusije, kjer naj bi se 24. 3. 1992 začela pogajanja o krizi v GK, vendar zaradi nestrinjanja obeh sprtih strani do srečanja ni prišlo. Skupino je sestavljalo 12 držav, in sicer Armenija, Azerbajdžan, Belorusija, Madžarska, Švica, Francija, Nemčija, Italija, Rusija, Švedska, Turčija in ZDA. V letih od 1992 do 1993 sta ji predsedovali Švedska in Rusija, leto kasneje pa je Švedsko nasledila Finska (Ismailzade 2002).

Rusija, ki je mirovne pogovore od leta 1996 vodila skupaj z ZDA in Francijo, je pred letom 1993 pri reševanju konflikta delovala na lastno pest, prirejala vzporedna srečanja med sprtimi stranmi in tako spodbijala verodostojnost OVSE, po letu 1993 pa je poskušala bolj konstruktivno sodelovati z drugimi predstavnicami skupine Minsk (Cornell 1999: 120). Z rusko pomočjo je leta 1994 prišlo do prekinitve ognja, na vrhu OVSE v Lizboni leta 1997 pa je Rusija v luči prizadevanj za boljše odnose z nafto bogatim Azerbajdžanom sodelovala z zahodnimi državami in podprla mirovni načrt, ki je temeljil na načelu *status quo ante*, kar je še dodatno osamilo Armenijo in pokazalo na naraščajoč vpliv naftnih lobijev v Moskvi (Aydin 2000: 64).

Glavni cilji skupine Minsk so bili oblikovanje pogajalskega okvirja, ki bi vodil v rešitev konflikta, sporazum o prekinitvi oboroženih spopadov, vključno z namestitvijo mirovnih sil OVSE, rešitev statusa GK, pri čemer so predvidevali *de facto*, ne pa *de jure* neodvisnosti GK, ki bi bil v največji možni meri neodvisen od Bakuja, a bi še vedno ostal del Azerbajdžana, popoln umik armenskih sil z azerbajdžanskega ozemlja zunaj GK, varnostna

zagotovila karabaškemu prebivalstvu s strani zunanjih akterjev in vrnitev beguncev (Weisbrode 2001: 31).

Članice skupine Minsk so leta 1997 predlagale načrt, ki je predvideval teritorialno celovitost Azerbajdžana in največjo možno stopnjo avtonomije GK v okviru. Predlog je predvideval:

1. istočasen umik vojaških sil GK z ozemelj Aghdam, Fizuli, Gebrail, Kelbajar, Koubatli in Zangelan, ne pa iz območja Lahin, ter azerbajdžanskih sil z ozemlja GK, ki je bil še pod nadzorom Azerbajdžana (večinoma regija Martakert), 2. rešitev statusa GK, 3. namestitev mednarodnih mirovnih sil ob meji med Azerbajdžanom in GK, 4. umik azerbajdžanske in turške blokade Armenije, 5. vrnitev beguncev na domove, 6. postavitve demilitariziranih con ob meji med GK in Azerbajdžanom.

Predlog je pri sprtih straneh naletel na gluha ušesa. GK je zavrnil predlog kot celoto, saj je ta temeljil na reševanju problema GK na podlagi avtonomije GK v okviru Azerbajdžana, Azerbajdžan pa je predlog zavrnil, saj je najprej zahteval osvoboditev vseh zasedenih ozemelj, vključno z Lahinom, in rešitev vprašanja beguncev, šele potem pa rešitev problema statusa (Hovhannisyan 2004: 100–101).

Načrt, ki je poleg ozemeljske celovitosti Azerbajdžana in največje možne avtonomije GK znotraj Azerbajdžana z namestitvijo sil OVSE predvideval tudi zagotavljanje varnosti prebivalstva GK (Ismailzade 2002), je zavrnila tudi Armenija in izrazila prepričanost, da so zahodne države načrt predlagale zaradi naftne politike (Walker 2000: 175).

Članice Minsk so septembra 1997 predlagale drugega od skupaj treh mirovnih načrtov, v skladu s katerim naj bi konflikt rešili v dveh korakih (Aivazian 2001: 215–216):

1. umik vojaških sil GK z zasedenih azerbajdžanskih provinc Aghdam, Fizuli, Gebrail, Kelbajar, Koubatli in Zangelan, ne pa iz območja Lahin in Suša; namestitev mirovnih sil OVSE med armenske in azerbajdžanske oborožene sile; prekinitve blokade; vrnitev beguncev.

2. določitev političnega statusa GK.

Do težav je prišlo pri drugem koraku, saj je zaradi nejasnih določil Azerbajdžan zahteval istočasna pogajanja med Armenijo in Azerbajdžanom o statusu GK ter o ponovnem azerbajdžanskem prevzemu nadzora na območju koridorja Lahin in v mestu Suša, po armenski in karabaški interpretaciji pa bi morale armenske sile obdržati nadzor nad območjem Lahin in mestom Suša. Po mnenju Armencev namreč lahko le nadzor nad omenjenima območjema zagotavlja garancijo za vojaško varnost GK, umik z omenjenega ozemlja pa bi lahko tudi zmanjšal moč GK pri kasnejših pogajanjih o statusu GK (Aivazian 2001: 215–216).

OVSE je leta 1998 sicer izdelala nov predlog, katerega podrobnosti niso znane, predvideval pa je oblikovanje »skupne države« Azerbajdžana in GK, oziroma horizontalne odnose med Bakujem in Stepanakertom. To rešitev je prvi zavrnil, saj bi kršila načelo ozemeljske celovitosti in GK postavila v enak položaj kot Azerbajdžan (Huseynov 1999).

Kot pišeta Aivazian (2001: 216–220) in Aydin (2000: 76), je načrt OVSE o namestitvi mirovnih sil zaznamovalo več pomanjkljivosti, ki so pripomogle k neuspehu pri reševanju političnega statusa GK. Aivazian (2001: 216–220) omenja neizkušenost OVSE v mirovnih misijah, saj je ta specializirana za preventivno diplomacijo, maloštevilčen kontingent, načelo neuporabe sile in zapleteno verigo poveljevanja mirovnim silam, ki jo še dodatno zaplete nujno doseganje konsenza med državami članicami.

Po mnenju Cornella (2000: 120–121) pogajanja o statusu GK v okviru OVSE doslej niso bila uspešna, ker so skupino Minsk vsaj v začetku vodile države z malo interesi na Južnem Kavkazu, kot so Finska, Švedska ali Italija, kasneje pa države z nasprotujočimi si interesi, kot sta Francija in ZDA na eni, ter Rusija na drugi strani. K neuresničnitvi mirovne misije OVSE je pripomogla tudi nepripravljenost članic OVSE prispevati svoje vojake. Po drugi strani je Rusija vztrajala, da bi morali misijo sestavljati pretežno ruski vojaki, kar bi Rusiji omogočilo namestitve svojih sil tudi v Azerbajdžanu, edini južnokavkaški državi brez

ruskih oporišč, tem ruskim aspiracijam pa so ostro nasprotovale ostale članice OVSE, predvsem ZDA in Turčija, pa tudi sam Azerbajdžan.

Po mnenju Aivaziana (2001: 204) in Ismailzade (2002) reševanje v okviru OVSE doslej ni bilo uspešno tudi zato, ker se skupina Minsk ne ukvarja z geostrateškim položajem GK, z interesi in cilji vpletenih strani ter z vojaškimi, geopolitičnimi in gospodarskimi interesi velikih in regionalnih sil, ki so vpletene v konflikt ter imajo nasprotujoče si načrte in interese pri reševanju omenjenega konflikta.

Problem je predstavljalo tudi dejstvo, da OVSE ni imela mehanizmov nadzora in raziskovanja razmer na območju GK. Poleg tega so poskušali doseči celostno rešitev, kar je onemogočalo postopno reševanja problemov, določili so nezaželene dogodke, a niso storili ničesar, da bi le-te preprečili na terenu, problem pa je predstavljala tudi odsotnost ustreznih formalnih procedur za sodelovanje vseh strank v konfliktu, tudi nepriznanih (Zolyan 2002).

Kot je poudaril Namik Razim, bi moral OVSE več pozornosti nameniti tudi pogovorom z opozicijo, javnostjo, nevladnimi organizacijami in begunci, ne pa le z vladajočo elito, saj je od javnosti odvisno spoštovanje rešitve. Dejstvo je bilo, da je bila po sklenitvi premirja v drugi polovici 90. let prejšnjega stoletja nacionalistična opozicija močna tako v Azerbajdžanu kot v Armeniji. Alijev se je ob prevzemu oblasti zavedal, da bi ga v primeru popuščanja v GK tako kot njegova predhodnika Mutalibova in Elčibeja čakalo strmoglavljenje z oblasti, z enakimi strahovi pa se je soočal tudi armenski predsednik Robert Kočarjan, ki bi ga lahko doletela enaka usoda kot predhodnika Ter-Petrosiana, odstavljenega po njegovi odobritvi dvofaznega načrta OVSE.

Militantnost in pripravljenost na vojno medtem v Azerbajdžanu naraščata, najbolj nestrpni pa so azerbajdžanski begunci, ki se hočejo vrniti na svoje domove. Tako Armenci kot Azerbajdžanci se ne bi zadovoljili z gospodarskimi spodbudami v zameno za koncesije glede GK, saj so pri tem pomembna predvsem nacionalna čustva.

S pritiskom javnosti in nacionalističnih struj, ki bi v primeru popuščanja pozvale k orožju, sta bila predsednika Alijev in Kočarjan soočena tudi med leti 1999 in 2001, ko sta se v

okviru skupine Minsk večkrat sestala. Sama sta imela veliko razlogov za doseg mirovnega sporazuma. Starajoči in bolni Alijev je namreč poskušal z rešitvijo konflikta, vrnitvijo beguncev domov in ponovnim zagonom gospodarstva predvsem zagotoviti predajo oblasti v državi svojemu sinu Ilhamu, Kočarjan pa je poskušal odpraviti mednarodno osamitev Armenije in zmanjšati odvisnost od Rusije in Irana (Weisbrode 2001: 32)

Marca in aprila 2001 sta se predsednika sestala v Parizu in v Key-Westu na Floridi, kjer so izdelali nekaj novih predlogov, ki naj bi temeljili na nehierarhični delitvi oblasti v Bakuju in Stepanakertu. Do uradnega dogovora med stranema sicer ni prišlo, položili pa so temelje za nadaljnja pogajanja o prihodnosti statusa GK (Hancilova 2000).

Tudi po letu 2003, ko je umrl Alijev, ki ga je nasledil sin Ilham, je med predsednikoma obeh strani prišlo do več srečanj. Ob robu vrha SDN septembra 2004 v Astani je bil eden od predlogov umik karabaških sil z azerbajdžanskega ozemlja in izvedba referendumu o prihodnjem statusu GK na ozemlju GK in v Azerbajdžanu. O tem so razpravljali tudi na zadnjem srečanju februarja 2006 v Parizu, kjer je francoski predsednik Jacques Chirac računal na preboj v pogovorih, ki pa so se na koncu izkazali za neuspešne, saj so vprašanja končnega statusa GK, referendumu o neodvisnosti in umika armenske vojske s sedmih zasedenih azerbajdžanskih območij ostala nerešena. Predstavniki Azerbajdžana so za polom krivili rusko-armensko zavezo in vztrajali, da bi bil lahko referendum le vsenacionalen, čemur pa so Armenci nasprotovali in zahtevali, da mora o prihodnosti GK na referendumu odločati le karabaško prebivalstvo. Ker se je omenjeno srečanje končalo brez dogovora, je posredniško vlogo ponovno prevzela Rusija (Delo 2006: 4).

6. 6 OZN

Organizacija Združenih narodov se v konflikt ni neposredno vmešavala. Varnostni svet OZN ni točno določil agresorja, ampak le obsodil nasilje, spodbujal spoštovanje ozemeljske celovitosti vseh držav v regiji in sprejel štiri resolucije.

V teh je VS ZN izrazil zaskrbljenost zaradi slabšanja odnosov med narodoma, poudaril spoštovanje suverenosti, ozemeljske celovitosti in spoštovanje meja azerbajdžanske države ter nedopustnost uporabe sile z namenom priključitve dela ozemlja, vendar Armenije ni

nikjer neposredno omenil. Predstavniki članic VS OZN so pozvali k takojšnji prekinitvi sovražnosti in spopadov ter popolnemu in brezpogojnemu umiku armenskih sil z azerbajdžanskega ozemlja ter vrnitev beguncev in razseljenega prebivalstva na svoje domove (Aliyev 1998).

VS OZN je 30. aprila 1993 najprej sprejel resolucijo 822, s katero se je odzval na armensko okupacijo kraja Kelbajar. V njej je strani v sporu pozval k premirju, umiku »vseh okupacijskih sil« iz zasedenega območja, ponoven pričetek pogajanj in prekinitev vseh blokad, ki onemogočajo dobavo humanitarne pomoč. Obsodil je pregon civilistov z domov v regiji Kelbajar in izrazil zaskrbljenost zaradi nastale humanitarne krize. Poleg tega je zaukazal spoštovanje ozemeljske celovitosti in suverenosti vseh držav ter obsodil kakršnen koli poskus pridobitve ozemlja s silo⁶. Resolucija je pozvala k mirovnim pogovorom v okviru OVSE, prekinitvi ognja in umiku z vseh zasedenih azerbajdžanskih ozemelj ter je predstavljala osnovo za kasnejši predlog mirovnega sporazuma, ki so ga pripravile Rusija, ZDA in Turčija. Ta je pozival k umiku karabaških sil iz območja Kelbajar, k sklenitvi premirja v roku šestih mesecev in k prekinitvi blokade Armenije ter k nadaljevanju pogajanj. Azerbajdžan in Armenija sta načrt sprejela, karabaški Armenci pa so ga zavrnil, saj so menili, da je Kelbajar ključen za zagotavljanje varnosti karabaškega prebivalstva (HRW 1994: 18).

Načrt so nato dopolnili in v zameno za umik karabaških sil z azerbajdžanskega ozemlja zagotovili dodatna varnostna zagotovila karabaškemu civilnemu prebivalstvu. Načrt naj bi usklajevalo in nadzorovalo 500 vojaških opazovalcev OVSE, pod pritiskom armenskega predsednika Ter-Petrosjana so predlog 14. junija 1993 potrdili tudi karabaški Armenci. Kljub temu pa se slednji določil načrta niso držali in v nadaljevanju zasedli še območje azerbajdžanskega Agdama (*ibid.* 18).

Zato je VS ZN 29. junija 1993 sprejel resolucijo 853, temelječo na poročilu nekdanjega predsedujočega skupine Minsk Maria Raffaellija. VS ZN je v resoluciji poleg ponovnega poziva k spoštovanju ozemeljske celovitosti in državnih meja obsodil okupacijo Agdama,

⁶ S/RES/822, sprejeta na 3205 srečanju Varnostnega sveta OZN, 30. 4. 1993. Dostopno na <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N93/247/71/IMG/N9324771.pdf?OpenElement> (6. januar 2007).

napade na tamkajšnje civilno prebivalstvo in njihov pregon ter pozval strani v sporu, naj prekinejo dobavo orožja, ki bi lahko vodilo k »intenzivnejšemu spopadanju ali nadaljnji okupaciji ozemlja«. V resoluciji so Armenijo pozvali, naj uporabi svoj »vpliv« na karabaške oblasti pri prepričevanju le-teh, naj spoštujejo resolucijo in pobude skupine Minsk, Azerbajdžan pa so pozvali, naj ukine gospodarsko in energetska blokada Armenije⁷. Azerbajdžan je resolucijo pozdravil, GK pa zavrnil (HRW 1994: 29)

VS ZN je 14. oktobra 1993 z resolucijo 874 sprte strani pozval k prekinitvi nasilja in sodelovanju v mirovnih pogajanjih v okviru OVSE. Resolucija 874 je obsodila spopade, pozvala obe strani, naj upoštevata predloge OVSE, se umakneta z zasedenih ozemelj ter odstranita medsebojne komunikacijske in transportne ovire⁸.

Z resolucijo 884 12. novembra 1993 je VS ZN obsodil armensko okupacijo province Zagelan in mesta Horadiz, napade na tamkajšnje civiliste in obstreljevanje azerbajdžanskega ozemlja. Zahteval je takojšnjo prekinitve vseh spopadov, medsebojne sovražnosti in obstreljevanja, sprte strani pa je ponovno pozval k sodelovanju s skupino Minsk⁹.

6. 7 Razlogi za neuspešno reševanje vprašanja statusa GK

1. Nezdržljivost zahtev strani v sporu

Pogajanja so neuspešna zaradi nezdržljivosti zahtev obeh strani, saj Armenija in GK vztrajata na neodvisnosti ozemlja ali združitvi z Armenijo ter poudarjata načelo samoodločbe narodov, Azerbajdžan pa zahteva ozemeljsko celovitost in je pripravljen GK prepustiti le največjo možno mero avtonomije.

⁷ S/RES/853, sprejeta na 3259 srečanju Varnostnega sveta OZN, 29. 6. 1993. Dostopno na <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N93/428/34/IMG/N9342834.pdf?OpenElement> (6. januar 2007).

⁸ S/RES/874, sprejeta na 3292 srečanju Varnostnega sveta OZN, 14. 10. 1993. Dostopno na <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N93/557/41/PDF/N9355741.pdf?OpenElement> (6. januar 2007).

⁹ S/RES/884, sprejeta na 3313 srečanju Varnostnega sveta OZN, 12. 11. 1993. Dostopno na <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N93/631/20/PDF/N9363120.pdf?OpenElement> (6. januar 2007).

2. Zavlačevanje s pogajanji

Obe strani zavlačujeta s pogajanji. Armeniji in GK se ne mudi, saj nadzorujeta tudi okoli 15 odstotkov azerbajdžanskega ozemlja zunaj GK, s katerim lahko trgujeta. Zato pričakujeta, da bo Azerbajdžan tisti, ki bo popuščal, vendar pa azerbajdžanska vlada zavrača kakršnakoli pogajanja, na katerih bodo veljali za poražence. V Bakuju poudarjajo, da bi v primeru ponovnih spopadov predstavljali močnejšo stran, saj so v boljšem gospodarskem položaju zaradi naravnih virov in naftnih zalog, pri čemer jim zavlačevanje koristi pri krepitvi vojaških sil (Huseynov 1999).

3. Status Suše in Lahina

Med pogajanji je tako kot končni politični status GK pomemben tudi status zasedenega azerbajdžanskega območja Lahin in ozemlja okoli mesta Suša, ki povezujeta GK in Armenijo. V mestu Suša, ki leži znotraj GK, je bilo pred konfliktom 91,7 odstotka prebivalstva Azerbajdžancev in je predstavljalo pomembno zgodovinsko središče karabaških Azerbajdžancev. Lahin medtem predstavlja območje med GK in Armenijo, ki so ga Armenci zasedli med spopadi in je pomembna strateška povezava karabaških Armencev z Armenijo.

Armenci poudarjajo, da bi bila brez nadzora nad omenjenima provincama ogrožena njihova varnost in so se od okupacije leta 1992 naprej tam naseljevali, Azerbajdžanci pa pogajanja o statusu GK pogojujejo z umikom Armencev z vseh zasedenih območij, tudi Suše in Lahina. Cornell (2000: 141) predlaga, da bi Lahin ostal pod oblastjo Azerbajdžana, nadzirale pa bi ga mednarodne sile, s čimer bi Azerbajdžan obdržal suverenost nad koridorjem, Armencem pa bi bila zagotovljena varnost. Mesto Suša bi medtem ostalo pod oblastjo GK, nadzorovale pa bi ga azerbajdžanske in karabaške sile.

4. Definicija strani v konfliktu

Pogajanja so dodatno zapletli nesporazumi o tem, kdo so strani, dejansko vpletene v konflikt. Armenija namreč vztraja, da v konfliktu ni sodelovala, zato poudarja, naj se

Azerbajdžan pogaja z karabaškimi oblastmi. Azerbajdžan medtem vztraja pri pogovorih z Armenijo in zavrača pogajanja s karabaškimi Armenci, saj bi v zadnjem primeru Baku priznal GK kot neodvisnega akterja. Azerbajdžan hkrati vztraja na enakopravnem statusu azerbajdžanskih kot armenskih prebivalcev GK v pogajanjih.

5. Vprašanje referendumu

Strani si nasprotujeta tudi pri vprašanju izpeljave morebitnega referendumu, na katerem bi se prebivalstvo odločalo o samostojnosti GK. Armenci vztrajajo, da bi na referedumu lahko glasovali le prebivalci GK, Azerbajdžanci pa zahtevajo vsenacionalen referendum, ki ga pri spreminjanju meja države določa tudi 2. odstavek 3. člena azerbajdžanske ustave, ki v nobenem od členov ne omenja karabaških Armencev (Ustava Republike Azerbajdžan, sprejeta 5. 11. 1995)¹⁰.

6. Vpliv zunanjih akterjev

Ker pogajanja potekajo pod nadzorom OVSE, so pomembna tudi stališča velikih in regionalnih sil, ki so vpletene v reševanje konflikta. Ker pa imajo nasprotujoče si načrte in interese ter poskušajo ena drugi zmanjšati vpliv pri iskanju rešitve in s tem na celotno območje, onemogočajo tudi samo rešitev. Pri tem je pomembna predvsem Rusija, saj je v njenem interesu ohranjanje napetosti v GK in odvisnost Armenije od njene pomoči.

7. Nezaupanje med stranema

Uspešno iskanje rešitve po mnenju Nersessiana ovira tudi pomanjkanje medsebojnega zaupanja med Armenci in Azerbajdžanci, na katerem bi morala temeljiti vsakršna rešitev.

¹⁰ Dostopno na http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/aj00000_.html (12. februar 2007).

6. 8 Trenutne razmere

Trinajst let po podpisu premirja strani v konfliktu še vedno vztrajajo pri svojih stališčih. Medtem ko GK zahteva pravico do samoodločbe in neodvisnost ali vsaj horizontalne odnose v obliki federacije ali konfederacije z Azerbajdžanom, slednji ne odstopa od načela ozemeljske celovitosti. Sporni regiji je sicer pripravljen podeliti največjo možno avtonomijo, pri čemer pa bi obdržal nadzor nad obrambno, zunanjo in davčno politiko. Baku sicer še vedno ni izdelal konkretnega predloga, Armence pa skrbi, da azerbajdžanske oblasti predloga kasneje v praksi ne bi spoštovale. Do težav sicer prihaja že pri pogajanjih, saj Azerbajdžan pogajanja o statusu GK pogojuje z vrnitvijo vseh azerbajdžanskih ozemelj, Armenci pa se niso pripravljeni umakniti iz ozemelj zahodno od GK, ki slednjega povezujejo z Armenijo, pri čemer je velikega pomena predvsem koridor Lahin (Cornell 2000: 131).

Po drugi strani se vezi med GK in Armenijo po podpisu premirja leta 1994 vedno bolj krepijo, čeprav Armenija še vedno vztraja, da se v notranje zadeve GK ne vmešava. Med državo in njeno eksklavo so zgradili cestno povezavo, ki jo je v veliki meri financirala armenska diaspora, dobrine pa prihajajo v GK tudi iz Irana, ki je pomemben armenski gospodarski partner.

Med Armenijo in zasedenim azerbajdžanskim ozemljem večinoma ni kontrolnih točk, strani sta gospodarsko in finančno vedno bolj povezani, imata skupni proračun, pri čemer je za GK namenjen delež sedem do enajst odstotkov armenskega proračuna. Poleg tega ima GK danes svojega predsednika, vlado, parlament, ustavo in vojsko.

Zaradi vedno večje neodvisnosti GK in armenske podpore bo Azerbajdžan ozemlje vedno težje pridobil nazaj, čeprav bi zamrznjeni konflikt lahko ponovno izbruhnil v nove spopade. Azerbajdžan namreč pričakuje velik dobiček od naftne industrije, ki bi ga lahko vložil v oboroževanje in s tem izsiljevanje in ustrahovanje Armencev (Cornwell 2000: 44).

Azerbajdžanska in turška blokada je sicer resno prizadela gospodarski in socialni položaj Armencev, vendar so varnostne razmere v Armeniji relativno dobre, saj turško grožnjo omejuje armensko-rusko obrambno zavezništvo in navzočnost pripadnikov ruskih vojaških

sil. Organizacija, vodstvo in morala armenske vojske naj bi bila boljša od azerbajdžanske, pomembna pa je tudi neposredna povezava med Armenijo in GK, ki je v primeru Azerbajdžana in Nahičevana ni (Aivazian 2001: 206). Poleg tega Rusija Armeniji še vedno dobavlja poceni, a moderno rusko orožje in vojna letala, pripadniki ruskih vojaških sil pa skrbijo za usposabljanje in koordinacijo armenske vojske (Areng 2002: 35).

V primeru ponovne vojne bi Armenija lahko zasedla Nahičevan, kar pa bi odprlo možnost turškega napada na Armenijo, posledično pa bi posredovale tudi Rusija in Iran. Pri tem je potrebno poudariti, da je rusko zavezništvo predvsem določeno glede na trenutne interese Moskve in ni toliko odvisno od »zgodovinskega prijateljstva in bratstva obeh držav« (Aivazian 2001: 206).

Čeprav so politične elite v obeh državah trenutno naklonjene rešitvi z mirnimi sredstvi, od svojih zahtev ne odstopajo, saj je od rešitve političnega statusa GK odvisen tudi njihov položaj. Nova vojna bi bila precej bolj krvava, saj je bilo orožje, uporabljeno v prejšnjih spopadih zastarelo, vojska pa neprofesionalna. V obdobju od podpisa premirja do danes sta obe strani prejeli sofisticirano in zato bolj smrtonosno orožje, in sicer Armenija od Rusov, s katerimi ima tudi skupne vojaške enote, Azerbajdžan pa od Turčije, ki je pomagala vzpostaviti in usposobiti novo azerbajdžansko vojsko (Cornell 2002).

K temu bi poleg odkritih sovražnosti med Armenci in Azerbajdžanci pripomogle tudi šibke državne institucije, ki jih razjeda korupcija. Te imajo premalo oblasti za izvajanje zakonov, pravilno pobiranje davkov in izvajanje vladnega nadzora, šibka politična kultura pa temelji na nacionalizmu, populizmu in avtoritarnem vodenju države. Poleg tega skrb vzbujajo tudi družbenogospodarski problemi, ki ustvarjajo revščino, strah in nevarnost, vse te slabosti pa izkoriščajo regionalne in druge velesile, ki tako uresničujejo svoje interese. Cornell (2002) tako sklepa, da vsako leto zamrznjenega stanja povečuje možnost novih spopadov, ki bi se končali z vedno hujšimi posledicami. Po podatkih ameriške agencije za nadzor orožja in razoroževanje so se namreč izdatki Azerbajdžana na vojaškem področju med letoma 1992 in 1995 povečali za 46 odstotkov (Walker 2000: 180).

Armencem, ki imajo nadzor nad ozemljem GK in sosednjimi azerbajdžanskimi območji *status quo* sicer ustreza in se jim pri iskanju rešitve ne mudi. Azerbajdžanske politične elite medtem vedo, da je njihova oblast v veliki meri odvisna od vztrajanja pri ozemeljski celovitosti, kar zahteva prebivalstvo. Azerbajdžanska opozicija in velik del javnosti namreč menita, da je nova vojna edina rešitev trenutne negotove situacije in bi pripomogla k vrnitvi razseljenih in beguncev na svoje domove.

Problem beguncev na obeh straneh tako še vedno igra pomembno vlogo, saj je med leti 1988 in 1990 Azerbajdžan zapustilo približno 350.000 od 400.000 Armencev, od katerih se jih je okoli 200.000 naselilo v Armeniji, domove v GK in na zasedenih azerbajdžanskih ozemelj pa je zapustilo okoli 800.000 Azerbajdžancev (HRW 1994: 50).

Po besedah armenskih beguncev, ki so pribežali iz Azerbajdžana in sedaj živijo v begunskem centru v Erevanu, so Armenci v Azerbajdžanu živeli več generacij in so z Azerbajdžanci živeli v prijateljskih odnosih. Njihova življenja so bila ogrožena predvsem leta 1988 v Sumgaitu in leta 1990 v Bakuju, kjer so jih Azerbajdžanci napadli in preganjali potem, ko je karabaški komite pozval k priključitvi GK Armeniji. V Sumgaitu naj bi po uradnih podatkih takrat življenje izgubilo 31 ljudi, po nekaterih ocenah pa naj bi število smrtnih žrtev segalo do 200 (Miller in Miller 2003: 47), iz Bakuja pa je s pomočjo ruske vojske zbežalo okoli 50.000 Armencev (*ibid.* 55–56).

Begunci so do spodletelega načrta OVSE verjeli, da je vrnitev na domove možna, po letu 1998 pa je upanja vedno manj. Hkrati raste nestrpnost in nezaupanje na obeh straneh, kakršnakoli vrnitev beguncev pa bi morala temeljiti na zaupanju. Azerbajdžanskim beguncem je GK pomembnejši kot obnova države in razvoj gospodarstva, vprašanje pa je, če je sobivanje predstavnikov obeh narodov še možno, pri čemer se predvsem Armenci ob morebitni vrnitvi Azerbajdžancev bojijo maščevanja.

Kakršnakoli rešitev statusa GK bi zahtevala medsebojno zaupanje, ki pa ga trenutno med Armenci in Azerbajdžanci ni. Predstave enih o drugih temeljijo na predsodkih, s katerimi rastejo že otroci, zato je veliko mladih predvsem v Azerbajdžanu izrazilo pripravljenost za vstop v vojno za GK.

7. ZAKLJUČNE UGOTOVITVE IN VERIFIKACIJA HIPOTEZ

S pomočjo opravljene analize lahko v zaključku diplomske naloge potrdim zastavljene hipoteze. V prvi hipotezi sem trdila, *da moramo vzroke konflikta iskati v preteklosti zaradi prehodnega območja GK, kjer so potekala preseljevanja ljudstev in spopadi med velesilami, ter zaradi arbitrarnega načrtovanja meje med Azerbajdžanom in Armenijo s strani sovjetskih oblasti po prvi svetovni vojni, ko niso upoštevali etničnih meja.* Iz opravljene analize lahko zaključimo, da je konflikt v GK moč obravnavati le s poznavanjem zgodovine tega območja, ki povezuje Azijo in Evropo ter Rusijo in Bližnji vzhod. Čez ozemlje GK so v preteklosti namreč potekale selitve različnih plemen, največkrat turških, ki so se tam tudi naseljevala, ozemlje pa je bilo v teku zgodovine zaradi svojega obmejnega in prehodnega položaja tudi prizorišče spopadov med mongolskimi in turškimi plemeni, kasneje pa otomanskim, perzijskim in ruskim imperijem. V času turške in perzijske nadoblasti so vodilno vlogo v GK imeli muslimanski turški Azerbajdžanci, sicer tudi ustanovitelji Safavidske dinastije v Iranu, s prihodom Rusije pa se je začelo preganjanje muslimanov in naseljevanje katoliških Armencev, ruskih zaveznikov, ki so tako tvorili krščanski tampon pred ruskimi muslimanskimi tekmeci, Otomani in Iranci.

Analiza je v nadaljevanju pokazala, da so Rusi kljub armenskemu zavezništvu po prvi svetovni vojni zaradi krepitve odnosov s Turčijo, preprečevanja uveljavljanja britanskih interesov na Kavkazu in pretenzij po azerbajdžanski nafti z Armenci naseljen GK dodelili Azerbajdžanu. Pri tem se niso ozirali na etnične meje, kulturne in jezikovne karakteristike karabaškega prebivalstva, protesti in zahteve karabaških Armencev po priključitvi matični državi pa so ostali prikriti in javnosti neznani do razpada Sovjetske zveze. Ob koncu 80. let 20. stoletja je nova politika Gorbačova Armencem omogočila, da so zahteve po združitvi z Armenijo še okrepili ter azerbajdžanske in ruske oblasti obtožili diskriminacije na gospodarskem, političnem, družbenem in kulturnem področju.

Nadaljnja analiza je pokazala, da lahko potrdim tudi drugo hipotezo, *da bo končna rešitev konflikta v GK in določitev končnega političnega statusa ozemlja odvisna tudi od gospodarskih in strateških interesov Rusije, Turčije, Irana in ZDA.* Že v zgodovini je ozemlje Gorskega Karabaha zaradi svoje prehodnosti, obmejne lege ter bližine Kaspijskega

morja igralo ključno vlogo pri uveljavljanju gospodarskih in političnih interesov velikih sil, kot sta bili Perzija in Rusija. V 20. stoletju je Rusija svoje interese na omenjenem ozemlju uveljavljala že v času 70-letne sovjetske vladavine. Takrat je sicer ščitila armensko enklavo in Armenijo, a ju hkrati ohranjala v stalni odvisnosti, saj bi bili Rusi edini, ki bi Armencem lahko priskočili na pomoč v primeru azerbajdžanske ali turške grožnje. Armenska podrejenost Rusiji, ki je ignorirala karabaške zahteve po priključitvi z Armenijo, je ugajala Azerbajdžanu, katerega naravne vire je obenem izkoriščala Moskva.

Z razpadom ZSSR je ruski vpliv v nekdanjih republikah razumljivo upadel, kljub temu pa se Moskva še vedno ni pripravljena odpovedati svojim interesom in vplivu na Kavkazu. To se kaže tudi pri reševanju vprašanja GK, pri čemer Rusija ohranja dobre odnose predvsem z Armenijo, ki je zaradi turških sosed še vedno odvisna od ruske vojaške pomoči, kar kaže tudi prisotnost ruske vojske v Armeniji in vojaška pomoč v GK. Čeprav zaradi nezavidljivega gospodarskega položaja v Armeniji ruske oblasti tej nudijo tudi gospodarsko pomoč, pa si Rusija na gospodarskem področju po drugi strani prizadeva predvsem za uveljavljanje svojih interesov v z nafto bogatem Azerbajdžanu, ki pa se je v zadnjem desetletju odprl zahodnim naftnim družbam. Tem je mir v GK ključnega pomena za uresničevanje svojih ciljev, doseganje dobičkov, gradnjo plinovodov in naftovodov, ki bi preko GK lahko zaobšli tako Rusijo kot Iran, ter vzpostavljanje transportne in prometne povezave med Azijo in Evropo.

Rusija vedno večji prisotnosti drugih držav na Kavkazu nasprotuje in poskuša le-to omejiti z zavlačevanjem reševanja statusa GK, saj negotove razmere odvrčajo zahodne investitorje. Kljub temu pa vpliv predvsem Turčije in ZDA na tem območju narašča, saj je ozemlje za obe sili poleg gospodarskega tudi pomembnega geostrateškega pomena. Za Turčijo predstavlja Azerbajdžan in s tem GK povezavo s turškimi srednjeazijskimi državami, kjer bi lahko poleg sodelovanja na kulturnem področju uveljavljala tudi svoje gospodarske interese ter pri tem omejila Rusijo. Tudi za ZDA je mir v GK pomemben ne le zaradi gospodarskih interesov in naftne industrije, pač pa tudi zaradi stateške lege celotnega Kavkaza, ki je vez Evrope z Azijo, bližine meje z Bližnjim vzhodom in ameriškim tekmečem Iranom ter bližine kriznih žarišč, kot sta Afganistan in Irak.

Iran se po drugi strani v zadnjih letih povezuje z Rusijo, s katero sodelujeta na gospodarskem, enegetskem in vojaškem področju. Čeprav si Iran prizadeva za rešitev konflikta v GK zaradi neposredne bližine GK in Irana ter strahov pred možnimi zahtevami iranskih Azerbajdžancev po združitvi z matično državo, pa bi Iran, izključen iz reševanja karabaškega vprašanja v okviru OVSE, zaradi slabih odnosov z mednarodno skupnostjo zaradi iranskega jedrskega programa nasprotoval kakršnikoli prisotnosti tujih mirovnih sil na svojih severnih mejah, nasprotuje pa tudi vedno večji prisotnosti zahodnih naftnih družb na območju Kaspijskega morja.

Čeprav je po šestih letih nasilja in spopadov leta 1994 prišlo do premirja med Azerbajdžanom ter Armenijo in Gorskim Karabahom pa lahko potrdim tudi tretjo hipotezo, in sicer, da *strani v konfliktu (Azerbajdžan, Armenija in GK), zunanji akterji (Rusija, Turčija, Iran in ZDA) in mednarodne organizacije (OVSE, ZN) pri iskanju končne rešitve političnega statusa GK doslej niso bili uspešni, saj še niso dosegli kompromisa, ki bi ustrežal vsem trem stranem v konfliktu.*

Ključni problem pri določanju končnega političnega statusa GK predstavljajo nezdružljivi cilji Azerbajdžana ter Armenije in GK. Medtem ko prvi vztrajajo pri ozemeljski celovitosti države, pa karabaški Armenci zahtevajo pravico do samoodločbe ali združitve z Armenijo, pristali pa bi tudi na široko avtonomijo v okviru Azerbajdžana. Pogajanja zavlačujejo tudi različna stališča strani glede statusa Suše in Lahina ter različne definicije akterjev v konfliktu, saj Azerbajdžan zavrača prisotnost karabaških oblasti na pogajanjih, ker bi jim tako priznal status neodvisnega akterja. Do plodnejšega sodelovanja med stranema ne pride tudi zaradi medsebojnega nezaupanja in predsodkov ter zavlačevanja z rešitvijo, saj GK po eni strani lahko izkorišča nadzor nad osvojenimi azerbajdžanskimi ozemlji, Azerbajdžan pa po drugi strani v bližnji prihodnosti pričakuje dobiček nafte industrije, ki bi ga lahko uporabil za oboroževanja.

K rešitvi konflikta ni pripomogla tudi dejavnost skupine Minsk. V tej so sprva sodelovale države, ki na območju Južnega Kavkaza niso imele posebnih interesov in potrebnega znanja, kot so Finska, Švedska ali Italija, kasneje pa države z nasprotujočimi si interesi, kot

so ZDA na eni, ter Rusija na drugi strani. K neuresničitvi mirovne misije OVSE je pripomogla tudi nepripravljenost članic OVSE za prispevanje pripadnikov svojih vojaških sil. Po drugi strani je Rusija, ki je do leta 1993 spodkopavala prizadevanja skupine Minsk in organizirala vzporedna pogajanja, vztrajala, da bi morali misijo sestavljati pretežno ruski vojaki, kar bi Rusiji omogočilo namestitve svojih sil tudi v Azerbajdžanu, edini južnokavkaški državi brez ruskih oporišč. Tem ruskim aspiracijam so ostro nasprotovale ostale članice OVSE, predvsem ZDA in Turčija, pa tudi sam Azerbajdžan.

Tako so tudi nasprotujoči si gospodarski, geostrateški, politični in vojaški interesi Rusije, ZDA, Turčije in Irana poleg nasprotujočih si stališč Armencev in Azerbajdžancev pripomogli k temu, da status GK še ni rešen. Zaradi tamkajšnjih negotovih razmer v regiji še ni prišlo do stabilizacije, obnove prizadetih območij, vrnitve beguncev ter gospodarskega, družbenega in političnega razvoja. Državi bi zato morali opustiti medsebojno obtoževanje in se začeti zavedati, da bo kakršenkoli mirovni dogovor zahteval kompromise in popuščanje obeh strani.

Vojna med državama je že pojedla levji delež političnih in ekonomskih virov obeh držav, izbruh novega konflikta pa bi imel najverjetneje še večje razsežnosti in hujše posledice, najverjetneje pa bi se vanj vpletle tudi sosednje države in ZDA. Turčija in ZDA imata namreč predvsem v Azerbajdžanu zaradi večje prisotnosti zahodnih družb sedaj veliko več gospodarskih, pa tudi političnih in geostrateških interesov kot ob izbruhu konflikta leta 1988, Armenija pa je zaradi vedno večje prisotnosti Zahoda ključen ruski in iranski politični ter vojaški zaveznik na Kavkazu (Croissant 1997: 311).

8. VIRI IN LITERATURA

8. 1 Knjige, zborniki in članki

1. Adamia, Revaz (1999): NATO: Caucasus in the context of Partnership for Peace. *Journal of international affairs* 4(1), 98–102.
2. A hero of our time (1994): *The Economist*, 12. 2., 29–30.
3. Aivazian, Armen (2001): Possible Solutions to the Nagorno-Karabakh Problem: A Strategic Perspective. V Chorbajian, Levon (ur.) *Making a State: From Secession to Republic In Nagorno-Karabagh*, 202–239. New York: St. Martin's Press.
4. Altstadt, L. Audrey (1997): Azerbaijan's struggle toward democracy. V Dawisha, Karen in Parrot, Bruce (ur.) *Conflict, cleavage and Change in Central Asia and the Caucasus*, 110–156. Cambridge: University Press.
5. Altstadt, L. Audrey (1994): O patria mia: National Conflict in Mountainous Karabakh. V Duncan, W. Raymond in Holman, G. Paul (ur.) *Ethnic Nationalism and Regional Conflict: The Former Soviet Union and Yugoslavia Boulder*, 101–137. San Francisco in Oxford: Westview Press.
6. Andreopoulos, G. J. (1997): Introduction: Calculus Of Genocide. V Andreopoulos, G. J. (ur.) *Genocide: Conceptual and Historical Dimensions*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
7. Arbatov, Aleksej (1997): Russian security interests and dilemmas: An agenda for the Future. V Arbatov, Aleksej, Chayez, Abram, Handler Chayez, Antonia in Olson, Lara (ur.) *Managing conflict in the former Soviet Union*, 411–458. Cambridge in London: MIT Press.
8. Areng, Liina (2002): The Caucasus and Central Asia: Needs and Options for Stabilisation. V Ose, Dieter in Borgomanno-Loup, Laure (ur.) *Nato Defense college*. Rim: Nato Defense College.
9. Avakian, Shanen (2005): *Nagorno-Karabakh: Legal Aspects*. Erevan: French University of Armenia.
10. Aydin, Mustafa (2000): *New geopolitics of Central Asia and the Caucasus*. Ankara: Center for strategic research.
11. Azerbajdan attacks Armenian enclave (1992): *The Economist*, 7. 3., 27–28.
12. Bacon, Edwin in Wyman, Matthew (2006): *Contemporary Russia*. New York: Palgrave Macmillian.

13. Bihl, Wolfdieter (1992): *Die Kaukasus-Politik der Mittelmaechte*. Dunaj, Koeln, Weinar: Boehlau Verlag.
14. Blank, Stephen (1998): Instability in the Caucasus: new trends, old traits. *Jane's intelligence review* 12(6), 14–17.
15. Brown, E. Michael (1997): Causes and Implications of ethnic Conflict. V Guibernau, Montserat in Rex, John (ur.) *The Ethnicity Reader: Nationalism, Multiculturalism and Migration*, 80–100. Cambridge: Polity press.
16. Bryer, Antony (1988): *Peoples and settlements in Anatolia and the Caucasus (800 – 1900)*. London: Variourum Reprints.
17. Carment, David in James, Patric (2004): Third-party States in Ethnic Conflict: Identifying the domestic Determinants of intervention. V Lobell, E. Steven in Mauceri, Philip (ur.) *Diffusion and escalation of ethnic Conflict*, 11–34. New York in Hampshire: Palgrave Macmillan.
18. Craft, Cassady (2000): Reconciling Disparate Views on Caucasus Security. V Bertsch, Gary, Craft, Cassady, Jones, Scott, Beck, Michael (ur.) *Crossroads and Conflict: Security and foreign Policy in the Caucasus and Central Asia*, 227–239. New York in London: Routledge.
19. Chudaneryan, Konstantin in Sargsyan, Jeghishe (2001): *Armenien: Land und Leute*. Erivan: Erivan.
20. Colja, Vojko (1990): Kavkaz bo postal sod smodnika. *Primorski dnevnik*, 21. 1., 11.
21. Cornell, E. Svante (1999): Geopolitics and strategic alignments in the Caucasus and Central Asia. *Journal of international affairs* 4(2), 100–126.
22. Cornell, E. Svante (2000): The Nagorno-Karabakh Conflict. V Hoiris, Ole in Yürükel, Sefa (ur.) *Contrasts and Solutions in the Caucasus*, 1–164. Aarhus: Aarhus university press.
23. Croissant, Michael (1997): Tensions renewed in Naghorno Karabakh. *Jane's intelligence review* 9(7), 308–309.
24. Čibej, Boris (2005): Kdo bo naslednji. *Delo*, 31. 3., 5.
25. Dawisha, Karen in Parrott, Bruce (1994): *Russia and the new states of Eurasia: The politics of upheaval*. Cambridge in New York: Cambridge University Press.
26. De Nevers, Renee (1994): *Russia's Strategic Renovation: Russian Security Strategies and Foreign Policy in the Post-Imperial Era*. London: Oxford university press for the International Institute for Strategic Studies.

27. Denitch, Bogdan (1994): *Ethnic nationalism: The tragic death of Yugoslavia*. Minneapolis in London: University of Minnesota Press.
28. De Waal, Thomas (2004): *Black garden: Armenia and Azerbaijan through peace and war*. New York in London: New York University Press.
29. Deutsch, Morton (1998): Constructive Conflict Resolution: Principles, Training and research. V Weiner, Eugen (ur.) *The Handbook of Interethnic Coexistence*, 199–217. New York: The Continuum Publishing Company.
30. Dragadze, Tamara (1996): Azerbaijan and the Azerbaijanis. V Smith, Graham (ur.) *The nationality question in the Post Soviet States*, 269–291. London in New York: Longman.
31. Dudwick, Nora (1997): *Political Transformations in postcommunist Armenia: Images and Realities*. V Dawisha, Karen in Parrot, Bruce (ur.) *Conflict, cleavage and Change in Central Asia and the Caspian*, 69–110. Cambridge: University Press.
32. Enloe, H. Cynthia (1973): *Ethnic conflict and political development*. Boston: Little, Brown and Company.
33. Flere, Sergej (2000): *Sociologija*. Maribor: Pravna fakulteta.
34. Foglesong, David in Hanh, M. Gordon (2002) Ten Myths about Russia: Understanding and Dealing with Russia's complexity and ambiguity. *Problems of Post-Communism* 49(6), 3–15.
35. Forsythe, Rosemarie (1996): *The politics of Oil in the Caucasus and Central Asia*. Oxford: Oxford university press for the International Institute for Strategic Studies.
36. Gagnon, V. P. (1994/95): Ethnic nationalism and international Conflict: The case of Serbia. *International security* 19(3), 193.
37. Gagnon, V. P. (1995): Ethnic conflict as an intra-group phenomenon: A preliminary Framework. *Revija za sociologiju* 26(1/2), 81–90.
38. Johan, Galtung, (1985): 25 years of peace research. *Journal of peace research* 25(2), 147–163.
39. Giorgadze, Khatuna (2002): Russia: Regional Partner or Aggressor? *The Review of International Affairs* 2(1), 64–79.
40. Grizold, Anton (1999): *Evropska varnost*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
41. Grizold, Anton in Ferfila, Bogomil (2000): *Varnostne politike vesil*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

42. Grizold, Anton (2002): Struktura evropske varnosti. V Ferfila, Bogomil (ur.) *Slovenija in Evropska Unija*, 601–699. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
43. Guibernau, Montserrat in Rex, John (1997): Introduction. V Guibernau, Montserrat in Rex, John (ur.) *The Ethnicity Reader: Nationalism, Multiculturalism and Migration*, 1–12. Cambridge: Polity press.
44. Handler, Chayez Antonia in Chayez, Abram (1998): Mobilizing International and regional organizations for managing ethnic conflict. V Weiner, Eugen (ur.) *The Handbook of Interethnic Coexistence*, 416–446. New York: The Continuum Publishing Company.
45. Harris, Paul (1999): Karabakhis preside over an uneasy truce. *Jane's intelligence review* 11(9), 29–32.
46. Herzig, M. Edmund (1996): Armenia and the Armenians. V Smith, Graham (ur.) *The nationality question in the Post Soviet States*, 248–269. London in New York: Longman.
47. Hočevar, Barbara (2005): Naftovod bo tkal nova prijateljstva. *Delo*, 11. 6., 14.
48. Hopmann, T. Phillip (2004): Vloga Organizacije za varnost in sodelovanje v Evropi v evropski varnostni strukturi. V Šabič Zlatko (ur.) *Organizacija za varnost in sodelovanje v Evropi*, 125–138. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
49. Horowitz, Donald (2000): *Ethnic groups in conflict*. Berkley, Los Angeles in London: University of California Press.
50. Horowitz, Shale (2004): Identities unbound: Escalating Ethnic conflict in post-soviet Azerbajdan, Georgia, Moldova and Tajikistan. V Lobell, E. Steven in Mauceri, Philip (ur.) *Diffusion and escalation of ethnic Conflict*, 52–75. New York in Hampshire: Palgrave Macmillan.
51. Huntington, Samuel (1996): *The Clash of Civilizations*. New York: Foreign Affairs.
52. Hutchinson, John in Smith, D. Anthony (1996): *Ethnicity*. Oxford in New York: Oxford University Press.
53. Huttenbach, Henry (1990): In Support of Nagorno Karabakh: Social component of the armenian nationalist movement. V Huttenbach, Henry (ur.) *Nationalities paper* 18(2), 5–14.
54. Imperfect peace (1992): *The Economist*, 14. 11., 27–28.

55. Isaacs, Harold Robert (1989): *Idols of the tribe: Group identity and political change*. Cambridge: Harvard University Press.
56. Jones, Scott (2000): Introduction. V Bertsch, Gary, Craft, Cassady, Jones, Scott, Beck, Michael (ur.) *Crossroads and Conflict: Security and foreign Policy in the Caucasus and Central Asia*, 1–25. New York in London: Routledge.
57. Jones, Scott (2000): Turkish strategic interests in the Caucasus. V Bertsch, Gary, Craft, Cassady, Jones, Scott, Beck, Michael (ur.) *Crossroads and Conflict: Security and foreign Policy in the Caucasus and Central Asia*, 55–66. New York in London: Routledge.
58. Južnič, Stane (1993): *Identiteta*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
59. Kapuscinski, Ryszard (1994): *Imperium*. New York: Vintage Books.
60. Kaufman, J. Stuart (2001): *Modern Hatreds: The symbolic Politics of ethnic War*. Ithaca in London: Cornell University Press.
61. Klinar, Peter (1990): Mednacionalni in medetnični konflikti v Jugoslaviji. *Teorija in Praksa* 27 (10 /11), 3–16.
62. Kleveman, Lutz (2003): *The new great Game: Blood and Oil in Central Asia*. New York: Grove Press.
63. Kobal, Gregor (1997): Armenci vseh dežel, združite se. *Obramba* 29(12), 18–19.
64. Kobal, Gregor (1998): Prepih v Rusiji: eni noter, drugi ven. *Obramba* 30(1), 52–54.
65. Komac, Miran (2002): *Varstvo manjših: Uvodna pojasnila in dokumenti*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja in Društvo Amnesty International Slovenije.
66. Košir, Darijan (1992a): Armenija: »preganjana« majhna republika srednjega Kavkaza. *Delo*, 21. 1., 5.
67. Košir, Darijan (1992b): Azerbajdžan: bogati, a z armensko težavo. *Delo*, 22. 1., 5.
68. Krušič, Marjan (1994): *Dežele in ljudje: Severna in vzhodna Evropa*. Založba mladinska knjiga: Ljubljana.
69. Kuklina, Ida Nikolajeva (2002): Security issues in the Black sea - Caspian region. *Russian politics and Law* 40(6), 80–93.
70. Lieven, Dominic in McGarry, John (1993): Ethnic conflict in the Soviet Union and its successor States. V McGarry, John in O'Leary, Brendan (ur.) *The politics of ethnic conflict regulation*, 62–84. London, New York: Routledge.

71. Lobell, E. Steven in Mauceri, Philip (2004): Diffusion and escalation of ethnic Conflict. V Lobell, E. Steven in Mauceri, Philip (ur.) *Diffusion and escalation of ethnic Conflict*, 1–11. New York in Hampshire: Palgrave Macmillan.
72. Lukic, Reneo in Lynch, Allen (1996): *Europe from the Balkans to the Urals: The Disintegration of Yugoslavia and the Soviet Union*. Oxford: Oxford University Press.
73. Kazimirov, Vladimir (2000): On Karabakh crisis. *International affairs* 46(4), 132–141.
74. Mal'gin, Artem (2002): The Commonwealth of Independant states: Summary of the decade. *Russian Politics and Law* 40(5), 43–54.
75. Mališeva, Dina Borisovna (2002): Security issues in Southern Russia: Regional and global Aspects. *Russian Politics and Law* 40(6), 62–79.
76. Matveeva, Anna (2002): *The South Caucasus: Nationalism, Conflict and Minorities*. London: Minority Rights Group International.
77. McAuley, Mary (1992): *Soviet Politics (1917 – 1991)*. New York: Oxford University Press.
78. McCarthy, John (2000): The geopolitics of Caspian oil. *Jane's intelligence review* 12(7), 14–17.
79. McCarthy, Justin (1995): *Death and Exile: The ethnic cleansing of ottoman muslims 1821-1922*. New Jersey: The Darwin Press.
80. McGarry, John in O'Leary, Brendan (1993): The macro-political regulation of ethnic conflict. V McGarry, John in O'Leary, Brendan (ur.) *The politics of ethnic conflict regulation*, 1–40. London in New York: Routledge.
81. Miller, E. Donald in Touryan Miller, Lorna (2003): *Armenia: Portraits of Survival and Hope*. Los Angeles: Regents of the University of California.
82. Mitar, Miran (1998): Nekatera spoznanja o vzrokih notranjih (medetničnih) konfliktov in o načinih soočanja z njimi. V Mitar, Miran in Sotlar, Andrej (ur.) *Nacionalna varnost in medetnični konflikti v Republiki Sloveniji*, 287–300. Ljubljana: Visoka policijsko-varnostna šola.
83. Metyl, J. Alexander (1992): *The post-soviet Nations: Perspectives on the demise of the USSR*. New York: Columbia University Press.
84. Natek, Karel, Marjeta (2006): *Države sveta*. Ljubljana: Založba mladinska knjiga.
85. Oke, Mim Kemal (1988): *The armenian question 1914-1923*. Oxford: K. Rustem and Brothers.

86. Olcott, Martha Brill (2005): *Central Asia's second chance*. Washington: Carnegie endowment for international peace.
87. Primakov, Jurij (2004): *Russian Crossroads*. New Haven in London: Yale University press.
88. Redgate, Anne Elizabeth (1998): *The Armenians*. Cornwall: Blackwell Publishing.
89. Ryan, Stephen (1990): *Ethnic conflict and international relations*. Aldershot: Dartmouth Publishing Company.
90. Rašidagić, Ešref Kenan (2002): *Conflict resolution theories and practice: Cases of Bosni and Lebanon examined*. Sarajevo: Rabic.
91. Rizman, Rudi (1991): Teoretske strategije v študijah etnonacionalizma. V Rizman, Rudi (ur.) *Študije o etnonacionalizmu*, 15–38. Ljubljana: Knjižna zbirka Krt.
92. Roeder, G. Philip (1991): Soviet federalism and ethnic mobilization. V Bermeo, Nancy, Bienen, Henry, Challener, Richard in drugi (ur.) *World politics* 43(2), 196–233.
93. Sahni, Kalpana (1997): *Crucifying the Orient: Russian Orientalism and the Colonisation of Caucasus and Central Asia*. Oslo: The institute for Comparative Researchs in Human Culture.
94. Simonian, H. Hovann (2002): Geopolitics of the Caucasus. *Geopolitics* 7(1), 193–200.
95. Smith, Anthony David (1989): *The ethnic origins of nations*. Oxford in New York: B. Blackwell.
96. Smith, Anthony David (1991): *National Identity*. London: Penguin Books.
97. Soban, Branko (2006): Pariz ni presekav kavkaškega vozla. *Delo*, 27. 2., 4.
98. Sonyel, Salahi R. (1987): *The Ottoman Armenians: Victims of Great Power Diplomacy*. London: K. Rustem and Brothers.
99. Sonyel, Salahi R. (1999): Disinformation: The negative factor in Turco-Armenian Relations. *Journal of international affairs* 4(2), 149–164.
100. Sredin, Vitalij (2000): To defend Russia's vital interests. *International affairs* 46(1), 42–48.
101. Šterk, Tanja (2002): *Primerjalna analiza etničnih konfliktov: primer Čečenije in Kosova*. Diplomaska naloga. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

102. Trenin, Dmitri (2002): *The end of Eurasia: Russia on the Border between Geopolitics and Globalisation*. Washington in Moskva: Carnegie Endowment for International Peace.
103. Tumanyan, David (2001): Local government in Armenia. V Munteanu, Igor in Popa, Victor (ur.) *Developing new rules in the old environment*, 323–371. Budimpešta: Open society institute.
104. Väyrynen, Raimo (1991): To Settle or to transform? Perspectives on the Resoluion of National and International Conflicts. V Väyrynen, Raimo (ur.) *New Directions in Conflict Theory: Conflict resolution and Conflict Transformation*. London in Newbury Park: International Social Science Council.
105. Videmšek, Boštjan (1998): Najboljši v vsem: Armenci. *Delo*, 3. 1., 34.
106. Who is winning and who is losing (1993): *The Economist*, 13. 11., 31.
107. Walker, Edward (2000): No war, no peace in the Caucasus. V Bertsch, Gary, Craft, Cassady, Jones, Scott in Beck, Michael (ur.) *Crossroads and Conflict: Security and foreign Policy in the Caucasus and Central Asia*, 152–188. New York in London: Routledge.
108. Walker, J. Christopher (1991): *Armenia and Karabagh: The Struggle for Unity*. London: Minority Rights Publication.
109. Weisbrode, Kenneth (2001): *Central Eurasia: prize or quicksand? Contending views of instability in Karabakh, Ferghana and Afghanistan*. Oxford in New York: Oxford University Press for the International Institute for Strategic Studies.
110. Winrow, Gareth (2000): *Turkey and the Caucasus: Domestic and security concerns*. London: Royal institute of International affairs.
111. Zelkina, Anna (2001): Russia and the Caucasus. V Turkish Embassy (ur.) *Turkey and the Southern Caucasus*, 51–56. London: Turkish Embassy.

8. 2 Internetni viri

1. Aklaev, Airat (1999): *Causes and prevention of ethnic conflict: An overview of post-soviet Russian language literature*. Russian Academy of Sciences. Dostopno na <http://wwics.si.edu/subsites/ccpdc/pubs/aklaev/2.htm> (7. februar 2007).
2. Alishov, Dadash (1998/1999): *The role of the Caspian oil in maintaining stability in the Caucasus region in the case of the Mountainous Karabakh conflict*. Dostopno na <http://www.zerbaijan.com/azeri/dadash.htm> (15. november 2006).

3. Aliyev, T. Yashar (1998): *The Nagorno Karabakh Question: UN Reaffirms the Sovereignty and Territorial Integrity of Azerbaijan*. Dostopno na http://azer.com/aiweb/categories/magazine/64_folder/64_articles/64_un_yasharaliyev.html (15. november 2006).
4. Arutiunov, A. Sergej (1999): *Ethnicity in the Caucasus: Ethnic Relations and Quasi-Ethnic Conflicts*. The Carnegie Commission on Preventing Deadly Conflict. Dostopno na <http://wwics.si.edu/subsites/ccpdc/pubs/ethnic/ethifr.htm> (16. marec 2006).
5. Center for International Studies in University of Southern California (1995/1999): *Conflict Early Warning Systems (CEWS)*. Dostopno na http://www.usc.edu/dept/LAS/ir/cews/html_pages/codinprocedure.htm (15. februar 2007).
6. Central Intelligence Agency (2007): *The word factbook: Armenia*. Dostopno na <https://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/am.html> (15. februar 2007).
7. Cornell, E. Svante (2001a): *Iran and the Caspian Region: The domestic and International context of Iranian Policy*. Dostopno na http://www.cornellcaspian.com/publications/pdf/15_0105Iran.PDF (13. december 2006).
8. Cornell, E. Svante (2001b): *The Caucasus under renewed Russian pressure: Realities on the ground and geopolitical imperatives*. Dostopno na http://www.cornellcaspian.com/publications/pdf/11_0102Russia.pdf (13. december 2006).
9. Cornell, E. Svante (2000): *The Causasian Conundrum and the Geopolitics of Conflict*. Dostopno na <http://www.cornellcaspian.com/pub/0011conundrum.pdf> (13. december 2006).
10. Cornell, E. Svante (2002): *The South Caucasus: A Regional Overview and Conflict Assessment*. Dostopno na <http://www.cornellcaspian.com/sida/sida.html> (13. december 2006).
11. De Pauw, Freddy (1996): *Turkey's Policies in Transcaucasia*. Dostopno na <http://poli.vub.ac.be/publi/ContBorders/eng/ch0801.htm> (4. marec 2006).
12. Field, Heather (2000): *The geopolitics of Caspian Oil. Russian and Euro-Asian Bulletin*. 9(2), Melbourne: University of Melbourne. Dostopno na <http://www.cerc.unimelb.edu.au/bulletin/00mar.htm> (12. december 2006).
13. Hancilova, Blanka (2000): *Peace Pending in Nagorno-Karabagh: Recommendations for the International Community*. Dostopno na http://www.geocities.com/fanthom_2000/Blanka.html (13. december 2006).
14. Human Rights Watch (1994): *Azerbaijan: Seven years of conflict in Nagorno Karabakh*. Dostopno na http://www.geocities.com/fanthom_2000/hrw-azerbaijan/hrw-azerbaijan.html?20066 (12. december 2006).

15. Huseynov, Tabib (1999): *The Questions of Self-Determination: Self-Secession, Irredentism and Territorial Integrity on the Examples of the Conflict Over the Territory of the Mountainous Karabakh and the Conflict in Chechnya in Comparative Perspectives*. Dostopno na http://www.geocities.com/fanthom_2000/Legal_aspects-Karabakh-Chechnya.html (4. marec 2006).
16. Ismailzade, Fariz (2002): *The OCSE Minsk group and the failure of negotiations in the Nagorno Karabakh conflict*. Dostopno na http://www.cornellcaspien.com/publications/pdf/23_0204Karabakh.pdf (12. april 2006).
17. Kasaev, Alan in Khanbalyan, Armen (2001): Who failed the Karabakh resolution? *Nezavisimaia Gazeta*, 5. 5. 2001. Dostopno na <http://armenianhouse.org/stupishin/articles-en/karabakh-res.html> (4. marec 2006).
18. Lattu, Kirsti, Garner, David in Culkin, Dennis (1998): *Humanitarian needs evaluation for the victims of the Nagorno Karabakh Conflict Prepared under contract to the United States Agency for International Development*. Bureau of Europe and New Independent States. Dostopno na http://www.geocities.com/fanthom_2000/usaid-rep.html (4. marec 2006).
19. Makarenko, Tamara (2001): *New directions in Caspian Politics*. Dostopno na http://www.cornellcaspien.com/publications/pdf/16_0105Caspianpolitics.pdf (13 december 2006).
20. Paye, Olivier in Remacle, Eric (1996): UN and CSCE Policies in Transcaucasia. *Contested borders in the Caucasus*. Dostopno na <http://poli.vub.ac.be/publi/ContBorders/eng/ch0401.htm> (4. 3. 2006).
21. Ramezanzadeh, Abdollah (1996): Iran's Role as Mediator in the Nagorno-Karabakh Crisis. *Contested borders in the Caucasus*. Dostopno na <http://poli.vub.ac.be/publi/ContBorders/eng/ch0701.htm> (4. marec 2006).
22. Stupishin, Vladimir (2002): *How can we hold the south Caucasus*. Dostopno na <http://armenianhouse.org/stupishin/articles-en/caucasus.html> (4. marca 2006).
23. Trenin, Dmitri, (1996): *Russia's Security Interests and Policies in the Caucasus Region*. Dostopno na <http://poli.vub.ac.be/publi/ContBorders/eng/ch0301.htm> (4. marec 2006).
24. Migranyan, Andranik (1995): Ethnic Conflict in the Caucasus: Causes and solutions. V Wehling Fred (ur.) *Ethnic Conflict and Russian intervention in the Caucasus*, 19–23. The University of California: Institute on Global conflict and Cooperation. Dostopno na <http://216.239.59.104/search?q=cache:XQx4sCGzDwoJ:igcc.ucsd.edu/pdf/policypapers/.pdf+Wehling+Fred+Russian+intervention+in+the+Caucasus&hl=sl&ct=clnk&cd=1&gl=si> (15. februar 2007).

25. Walker, Edward (1998) *No Peace, No War in the Caucasus: Secessionist Conflicts in Chechnya, Abkhazia and Nagorno-Karabakh*. Strengthening Democratic Institutions project. Dostopno na http://bcsia.ksg.harvard.edu/publication.cfm?program=CORE&ctype=paper&item_id=244. (15. februar 2007).

26. Zolyan, Suren (2002) *Nagorno-Karabakh: Problem and Conflict*. Yerevan State Linguistic University. Dostopno na <http://www.karabagh.am/eng/Region%20v%20izm/zolyan.htm> (2. marec 2006).

8. 3 Intervjuji

Intervju z dr. Eldar A. Gojayev, svetovalcem na azerbajdžanskem ministrstvu za gospodarstvo. Baku, 16. 9. 2005.

Intervju z Namik Razim, predstavnikom politične stranke YAP (*Yeni Azerbaijan Partiyasi*-Nova stranka Azerbajdžana). Baku, 17. 9. 2005.

Intervju z Varusian Nersessian, direktorjem urada OVSE v Armeniji. Erevan, 28. 9. 2005.

Intervju z Amra Nuhbegovič, direktorico centra OZN za begunce v Azerbajdžanu. Baku, 19. 9. 2005.